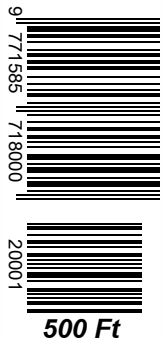

Zempléni Múzsza

szerkeszti:
Bolvári-Takács
Gábor

XX. évfolyam
1. szám

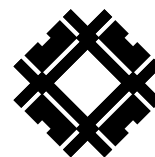
2020
tavasz

500 Ft

zemplenimuzsa.hu

LÁTÓTÉR

KELEMEN Judit:
Mátyás-korabeli zenei
nevelés Sárospatakon a
Szalkai-kódex tükrében

5

**VOZDVIZSENSZKIJ
Vagyim Olegovics:**
Nikolaus Lenau – Zemplén
nyughatatlan ifjú lelke

26

**SOLTÉSZ
Ferenc Gábor –
SOLTÉSZ Márton:**
Beck Ö. Fülöp díjérmei
az 1896-os Országos
Ezredéves Kiállításra

31

**BOLVÁRI-TAKÁCS
Gábor:**
Habsburg Ottó és
Sárospatak. Emlékek,
dokumentumok

41

LÁTÓMEZŐ

SOMOSKŐI Beáta
versei

65

CSAPÓ Angéla
versei

68

BARANYI Gergely
versei

71

CSÁK Gyöngyi
versei

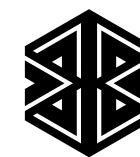
74

BALÁZS Ildikó:
Szappanvirág – a múzsza
neme (prózavers)

76

BAKONYI Péter
versei

87

LÁTÓSZÖG

feLUGOSSY László:
ez 1 ilyen körforgás
elmélkedés

90

TUSNÁDY László:
Négyszáz éve született
Zrínyi Miklós

91

Polcra való
(könyvajánlók)

97

• • •

*A címlapon és a hátoldalon az
1896-os Országos Ezredéves
Kiállításra Beck Ö. Fülöp szobrász
és éremművész által készített
Millenniumi Nagy Érem látható.*

Lapalapító és főszerkesztő: Bolvári-Takács Gábor
Lapigazgató és felelős kiadó: Bordás István
Szerkesztőségi munkatársak: Barna Péter, Haffner Anikó
Arculat és tördelés: Tellinger András
A lap szellemiségét gondozó Zempléni Múzsza Kör további tagjai:
Baráth Béla Levente, Koncz Gábor, Lapis József, Lőrincz Szabolcs,
Nagy György András, Takács Ádám, Ugrai János.

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Adószám: 18442960-1-05

Honlap: zemplenimuzsa.hu; facebook.com/zemplenimuzsa

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk: btg@zemplenimuzsa.hu

Megjelenik évszakonként. Ára: 500,- Ft. Előfizetési díj egy évre 2000,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Számunk szerzői

Balázs Ildikó író, fordító. *Baranyi Gergely* költő, magyar nyelv és irodalom szakos tananyagszerkesztő. *Bakonyi Péter* író, költő, szociológus, dramaturg. *Bolvári-Takács Gábor* PhD történész, kulturális menedzser, jogász, egyetemi tanár. *Csák Gyöngyi* költő, ny. pedagógus. *Csapó Angéla* nyelvtanár. *feLugossy László* Munkácsy Mihály-díjas képzőművész, performer. *Kelemen Judit* DLA zenepedagógus, egyetemi docens. *Soltész Ferenc Gábor* numizmatikus. *Soltész Márton* PhD író, kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő. *Somoskői Beáta* költő, általános iskolai és gimnáziumi tanár. *Tusnády László* CSc költő, műfordító, irodalomtörténész, emeritus professzor. *Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics* PhD angol nyelv és irodalom szakos gimnáziumi tanár.

Állandó támogató: Nemzeti Kulturális Alap

KELEMEN Judit

Mátyás-korabeli zenei nevelés Sárospatakon a Szalkai-kódex tükrében

A 2019. esztendő kiemelkedő művelődéstörténeti eseménye volt a Szalkai-kódex hasonmás kiadása, amely az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény együttműködése eredményeként valósult meg. A Sárospatakon (korabeli nevén: Patakon) keletkezett, Esztergomban őrzött kultúrtörténeti érték azonban nem csupán a paleográfia iránt érdeklődők számára jelent tanulmányozni való érdekességet, hanem a neveléstörténet különböző területeivel foglalkozó szakemberek is haszonnal forgathatják. Jelen tanulmány a zenei nevelés kérdéskörét fókuszba állítva igyekszik bemutatni a pataki plébániai iskola tananyagtartalmát és tanítási módszereit, amelyekről az 1489/90. tanévben készült iskolás jegyzetek alapján alkothatunk képet.

A Szalkai-kódex keletkezési körülményei

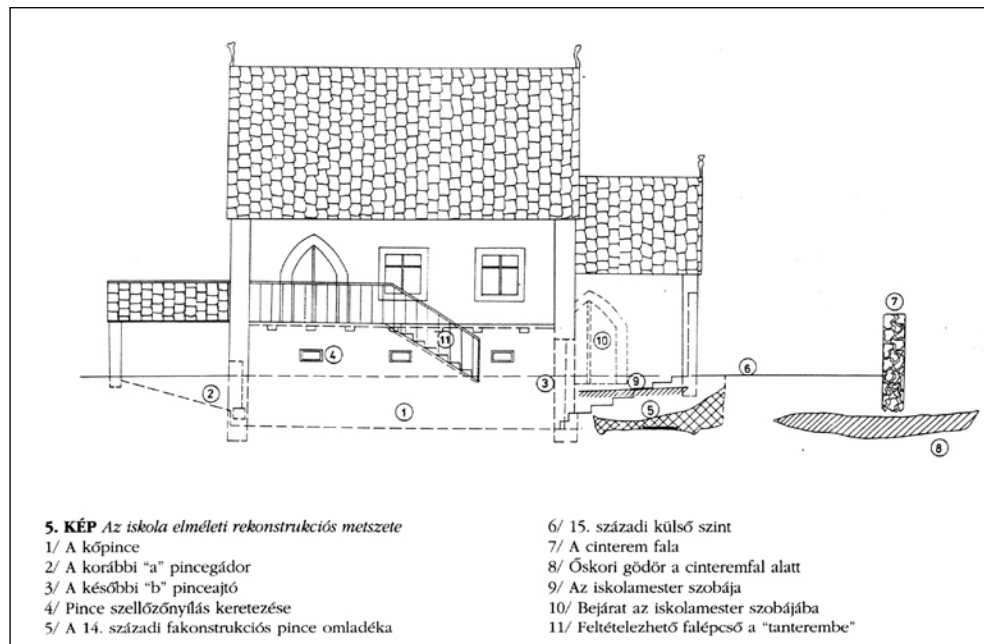
A Szalkai-kódex valójában kolligátum, vagyis azonos méretben készített, asztronómiai, filozófiai-poétikai, retorikai, jogi és zenei témájú, kézzel írott, latin nyelvű 'füzetek' utólagos egybekötésével létrejött kötet. A tananyagtartalomnak megfelelő tagolású füzetek a pataki plébániai iskola tanulójának, Szalkai Lászlónak a munkái.

Ki volt e feljegyzések készítője, és pontosan mit tudhatunk a feljegyzések keletkezési körülményeiről?

Szalkai László gyermekkoráról alig állnak rendelkezésre információk. Életrajzának átlomásai, évszámai alapján feltételezhetően valamikor az 1470-es évek közepén látta meg a napvilágot egy mátészalkai varga fiaként. (A kor szokásának megfelelően az ifjak származási helyük után kapták megkülönböztető melléknevüket.) A nem alapfokú ismereteket tartalmazó iskolás füzetek tanúsága szerint az 1489/90. tanévben Patakon járt iskolába. A latin nyelv (és mint majd a későbbiekben látjuk, több más 'tudomány') alapozó ismereteinek biztos tudásának birtokában kezdte Patakon tanulmányait, s feltételezhető, hogy a 18 esztendő koráig tartó időszakot is ebben az iskolában töltötte. Szalkai életrajzában a következő, hivatalosnak tekinthető adat 1494/95 táján szerepel: Kubinyi László véleménye szerint a megjelölt időszak királyi számadáskönyvében szereplő László deákként szokták tévesen Szalkait azonosítani, ő azonban inkább azt valószínűsíti, hogy az ugyanebben az esztendőben Nyitra megyei adószedőként ismert László deák volt Szalkai.¹ Bármelyik is a helyes adat, megerősíti a feltételezést, hogy az ifjú Szalkai az iskolai jegyzetek keletkezésének idején 14-15 esztendő korú tanuló volt. S bár témánk tárgyához kapcsolódóan ezek az adatok elegendőek is volnának, Szalkai László ellentmondásokkal tarkított életútjából fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy tanulmányait követően szinte rögtön az udvarhoz került, világi és egyházi tekintetben is kimagasló

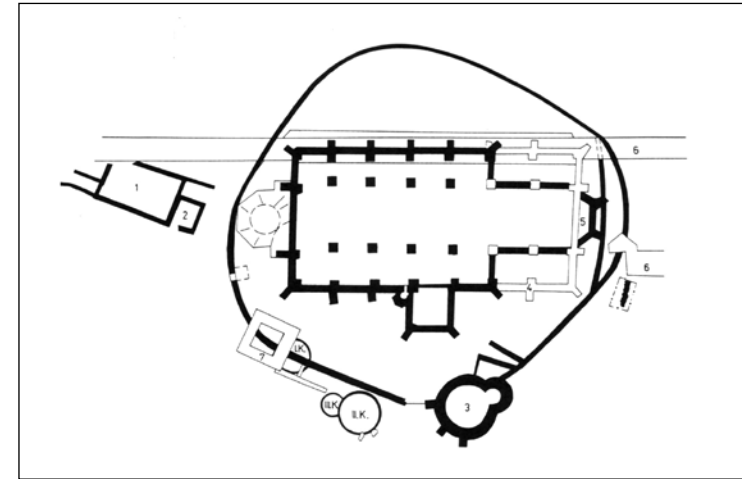
karriert épített, s a politikai élet befolyásos alakjaként végül esztergomi érseki és főkancellári pozíciót töltött be, amikor a mohácsi csatában életét veszítette. Az életútját végigkísérő, a kortársak által is elismert, magas szintű humanista műveltségéhez az alapokat és a folyamatos önképzés igényéhez szükséges indítást minden bizonnyal a pataki iskolában kapta.

Szalkai pataki iskolájának azonosítása kapcsán Bartha Dénes fenntartás nélkül átveszi az első, 1866-ban készült életrajz téves, források megnevezése nélküli adatát, amely szerint Szalkai ágostonrendi iskolában tanult volna.² Ugyanakkor a kódexben található gregorián dallamok és zeneelméleti magyarázatok tekintetében egyértelműsíti,³ hogy szerzetesi iskolára vagy ágostonrendi liturgiára utaló jelek nem szerepelnek a feljegyzésben. Mészáros István felhívja figyelmünket,⁴ hogy az ekkoriban Patakon működő egyházi rendek (ferencesek, dominikánusok és ágostonrendiek) névadó szentjeinek ünnepei nincsenek megemlítve az asztronómiai fejezetben, ugyanakkor a városi plébániatemplom tituláris szentjének, Keresztelő Szent Jánosnak mindkét ünnepe piros színnel kiemelve szerepel. További okfejtése neveléstörténeti adatokkal, korabeli dokumentumokkal igazolja, hogy a kódexben szereplő, reneszánsz szellemiségű, sokoldalú és szabad tananyag világi életpályákhoz nélkülözhetetlen ismereteket nyújtott, városi (plébániai) iskolákban tanították,⁵ míg a korabeli szerzetesházakban csak rendtagok képzésére került sor. A Mészáros-könyv keletkezésével nagyjából azonos időszakban (1968) Sárospatakon – egészen más indítástól – régészeti ásatások kezdődtek a római katolikus templom (az egykori Keresztelő Szent János plébániatemplom) közvetlen szomszédságában. A régészeti munkálatok során megtalálták az egykori plébániai iskola maradványait,⁶ alátámasztva Mészáros István előzőleg bemutatott feltételezését. Az 1. ábra mutatja az iskola elméleti rekonstrukciós metszetét.⁷

1. ábra: az iskola elméleti rekonstrukciós metszete

Patak városát 1526-ban Perényi Péter kapta meg, aki nagyszabású védelmi munkálatokat rendelt el: külső várfalak kialakítására került sor. Mészáros a történelmi tények ismeretének birtokában, de még a régészeti eredmények publikálása előtt fogalmazza meg hipotézisét: valószínűleg a tervezett várfalak építésének útjában állt az iskola, ezért Perényi Péter másik helyet keresett neki. A 2. ábrán láthatjuk a plébániai iskola épületének, az iskolamester szobájának, valamint a Perényi Péter által építtetett északi várfalnak a rajzát.⁸

2. ábra: a plébániai iskola (1.), az iskolamester szobája (2.), a Perényi Péter által építtetett északi várfal (6.)

Sárospataki anyaggyűjtése során Mészárosnak lehetősége volt nyomon követni a régészeti ásatások aktuális eredményeit, s ő ezt meg is osztotta a nyilvánossággal.⁹ Ezzel együtt úgy véljük, a tény nem kisebbíti érdemeit, hisz tanulmányában is, könyvében is¹⁰ igen körültekintően foglalkozik a témával, és számos olyan releváns dokumentummal igazolja állítását, amelyek régészeti ásatások nélkül, önmagukban is meggyőzőek és helytállóak.

Az iskola további sorsáról Gömöri János így fogalmaz: „Az a tény viszont, hogy a (katolikus plébániai) iskolaépületnek a lebontása és a másik (leendő református) iskolaépületnek a kialakítása időben egybeesik – véleményünk szerint – azt bizonyítja, hogy a két iskola egymásnak szerves folytatása. Tehát azért kellett a Beginák elhagyott házában valamikor 1531 és 1539 között egy iskolát berendezni, mert a plébániai iskolát szervezetenként átalakíthatták, sőt magát az addig használt iskolaépületet 1528 és 1537 között lebontották.”¹¹ A plébániai iskola Perényi Péter idején is folytatta működését,¹² de már az ő idején kezdett terjedni Patakon a protestantizmus tana. Perényi Péter halála (1548) után fia, Gábor lett az új földbirtokos, s az ő életében vált szilárdan protestáns várossá Patak. Az iskola is református szellemben virágzott tovább, s a későbbiekben méltán nagy hírű intézményként sok kiváló tudóst, politikust és művészt adott az országnak.

Térjünk vissza a 15. századi eseményekhez! Patak történetének fényes korát élte ekkor. Zsigmond király 1429-ben a gazdag Pálóczi főuraknak – György esztergomi érseknek, Mátyás országbírónak és fivérüknek, Imrének – adományozta a mezővárost. A Pálócziak bőségesen támogatták az *exemptus* jogállású, azaz közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága

alá tartozó plébániatemplomot, ugyanakkor jelentős befolyást is gyakoroltak a város egyházi életére.¹³ Ennek következtében 1429-től a plébánosi állást neves, közmegebecsülésnek örvendő személyek töltötték be. Mindössze néhány konkrét példát sorolhatunk fel a század végéről és a századforduló korából: 1475–1483 közt Bakócz Bálint, Bakócz Tamás esztergomi érsek testvérbátyja, 1503-tól pedig György bodoni püspök;¹⁴ sajnos épp az iskolai jegyzetek készülésének idejéből nem említ adatot forrásunk.

Minden bizonnyal a plébániai iskola vezetőit (*rector*) is nagy körültekintéssel választották meg. A krakkói egyetemen tanult Kisvárdai János feltehetően 1486-ban érkezett Patakra, hogy a tőle nem is túl sokkal fiatalabb, érdeklődő, fogékony tanulókat középfokú tanulmányaikba vezesse. Kisvárdai János egy kisvárdai szücs gyermekeként született. Valószínűleg szülővárosában szerezte elemi szintű ismereteit, középfokú tanulmányainak helyszínéről nem maradt ránk adat, de az bizonyos, hogy a tehetségesnek mutakozó fiatalember a krakkói egyetemen 1481-ben kezdte meg tanulmányait a *facultis artium* hallgatójaként, ahol aztán 1484-ben baccalaureusi fokozatot szerzett.¹⁵ Kisvárdai nem volt egyházi ember, hisz ebben az esetben a forrásunk által hivatkozott egyetemi anyakönyvi kivonatban az apja neve és foglalkozása mellett az egyházmegyéje is feltüntetésre került volna. Ez azonban nem volt szokatlan: a plébániai/városi/népiszkolák a városi előljáróság és az egyházi szervezet közös ellenőrzése alatt működtek, így az alapfeladatokat és célokat illetően azonos elvárásaik voltak, s egyre gyakrabban választottak közös egyetértéssel világi férfit az iskola vezetésére.¹⁶

Sárospatakon a 15. század végén is a korabeli plébániai iskolákban szokásos 'tanulási szinteken' folyt az oktatás. A kisdíákok első, legnépesebb csoportja számára az általános ismeretekhez szükséges olvasni – írni tudás, számolás, valamint a latin nyelvi alapok és a gregorián dallamkincs elsajátítása volt a fő feladat. Kevesebben tanultak a második csoportban, ahol elsősorban a latin nyelv rejtelmeiben mélyedtek el, s csupán néhány, különösen érdeklődő és fogékony tanuló adatott meg, hogy a harmadik csoportban különböző témájú latin nyelvű művekkel megismerkedjen, s tanulmányait követően e 'deáktudás' birtokában magasabb szintű értelmiségi pályán találja meg további boldogulásának lehetőségét. A harmadik csoport diákjai segítettek a fegyelmezésben, és különféle kisebb feladatokat is kaptak az alsóbb évesek tanításában.¹⁷

Az általános gyakorlatnak megfelelően Patakon is a másolás – magyarázás módszerével tanultak a középfokú oktatás diákjai: minden tantárgyhoz kaptak egy alapszöveget otthoni másolásra, s az aktuális tananyag iskolai feldolgozása során volt lehetőségük a kiegészítő magyarázatokat, a kérdéseikre kapott tanári válaszokat meghallgatni és igény szerint lejegyezni (margóra vagy a sorok közé), valamint önállóan végzendő feladataikat (pl. szinonima keresés) a füzetekbe írni. Európa-szerte általános volt ez a fajta szövegmagyarázó feldolgozás, az ún. 'skolasztikus-verbális' eljárás mód.¹⁸ Ezen oktatási szisztéma sajátos terméke tehát a Szalkai-kódex: a központi alapszöveg szolgál tankönyvként, a tanulói jegyzetek és az önállóan készített feladatok pedig füzetként.

Szalkai Lászlónak hat iskolai jegyzete maradt fenn: ezek 1489-ben és 1490-ben készültek, s utólag kerültek (nem a keletkezési sorrendnek megfelelően) egymás mellé, egyetlen kötetbe kötve. Az iskolai füzetek készítése során a tanulók négy vagy több papír kettőslapot illesztettek össze (ívfüzet), s amikor ez teleírták, újabb ívfüzetet kezdtek. Az összetartozó ívfüzetek egybefűzése adott egy-egy teljes iskolai tananyagot. Sarbak Gábor véleménye szerint az ifjú Szalkai nagyon gondosan készítette elő füzetait: az írástükör mérete minden ívfüzeten egységes, azonban az íráskép tömörsége, a sorok száma és hossza eltérő. Erre azonban a korabeli írástechnika ad magyarázatot: az új ívfüzetek megkezdésénél óhatatlan az eltérés az előzőhöz képest.¹⁹

Az egyes tananyagok (füzetek) másolásának végét Szalkai többnyire pontos dátummal jelölve zárta le. Ahol csak évszám szerepel (zenei fejezet) vagy hiányzik a dátum (csillagászati fejezet, a szövegből azonban az évszám kikövetkeztethető), a kisdíák a jegyzet folytatását tervezte – az adott tananyagtartalom részbeni lezáratlansága, valamint a folytatásnak szándékosan üresen hagyott oldalak alapján lehet erre következtetni. A zenei fejezet végén az alábbi megjegyzés olvasható: *Et sic est finis per Ladislaum de Zalka quia exemplar non habuit ultra. In Pathak sub Iohannis baccalaurei practica 1490.*²⁰ „Befejeztem az írást, én, Szalkai László, mivel a továbbiakról nincs mintapéldányom. Patakon, János baccalaureus vezetése alatt, 1490-ben.”²¹ Mészáros a fejezetzáró szövegek kapcsán felhívja figyelmünket, hogy amennyiben szerzetesi iskolában készültek volna a jegyzetek, a záradékokban feltüntetésre került volna, hogy melyik rendház iskolájáról van szó.²² Ilyen azonban egyik füzet végén sem olvasható.

A füzetek egybekötésének indokairól, a sorrend kialakításának okairól nem állnak rendelkezésre adatok – feltehetően Szalkai saját megbízásából, saját útmutatásai alapján nyerte el a kódex végleges formáját.

A füzetek keletkezési és kötetési sorrendje:²³

füzetben	kötetben	keletkezési idő	tartalom	megjegyzés	terjedelem
I.	I.	1489	csillagászat, naptárszámítás, egészségügyi ismeretek	cím nélkül, hiányzik az eleje	1r – 27v
II.	V.	1489. szept. 14.	<i>Carmen paraeneticum</i>	tanköltemény	130r – 167r
III.	IV.	1490. jan. 7.	<i>Ecloga Theoduli</i>	allegorikus költemény	80r – 129v
IV.	III.	1490. máj. 7.	<i>Tractatus Iohannis Andreae</i>	családjog	65r – 79r
V.	VI.	1490. máj. 12.	<i>Rhetorica de dictis Thybni</i>	levélfogalmazás	168r – 258r
VI.	II.	1490	<i>Traditio Iohannis Hollandrini</i>	zeneelmélet	30r – 63v

A füzetek címei alapján csak a mai olvasóban merül fel a kérdés: milyen logika érvényesült az oktatás tananyagtartalmában? Hisz a középkori iskolák alsófokán a tanulók a hét szabad művészet (*septem artes liberales*) első egységét, a *tríviumot* tanulták (*grammatica, rhetorica, dialectica*), és magasabb szinten, középfokú oktatás során sajátították el a többi ismeretet (*quadrívium: arithmetica, geometria, astronomia, musica*). Ugyanakkor a deákműveltség sem pontosítható mindig a hét szabad művészet valamelyik *arsaként*. Mészáros szerint „{...} a deákműveltség tartományainak feltérképezésére az európai iskolákban kikristályosodott komplex iskolai ismeretkörök (*grammatica, dictamen, computus*) alkalmasabbak {...}. Maga a deákműveltség azonban – e komplex iskolai ismeretkörök tartalmában jól nyomon követhető módon – éppen a 15–16. század fordulóján jelentős változáson ment keresztül: új, humanista műveltségelemekkel vált teljesebbé, gazdagabbá, új színűvé.”²⁴ Vagyis azt látjuk, hogy elemeiben egymással összefüggő, nélkülözhetetlen alaptudomány-együttesről van szó, amely általá-

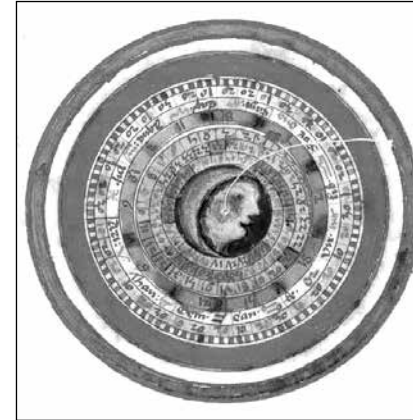
nos értelmiségi tudásanyagként vértette fel a deákokat a literátusi ismeretekhez kötött világi állások sikeres betöltéséhez. Mészáros szavaival: „nem elemi-alapozóanyag, nem is az általános középszint tananyaga, hanem az iskolázás európai középszintjének felső tagozatába tartozó, az egyetemek ars-fakultásaival érintkező.”²⁵ A középkor végére pedig a 'klerikus' szó már nem csupán pap vagy papnövendék jelentésben volt használatos, hanem általában a tanult emberre is értették. A klerikus tananyagot tanuló diákok közt pedig a világi pályára készülők is az iskolapadban ültek. A Szalkai-kódex jegyzetei azt mutatják, hogy a tananyaggal való boldoguláshoz, a tanulmányok sikeres teljesítéséhez csak nagyon biztos olvasás-írás és magas szintű latin nyelvtudás és nyelvtani ismeret birtokában volt esély. Szalkai esetében nincs tudomásunk arról, hogy további tanulmányokat folytatott volna valamely egyetemen, ugyanakkor ismeretes, hogy – akár világi, akár egyházi mércével mérjük teljesítményét – kiemelkedő karriert futott be. Úgy véljük, a pataki iskola és az ottani szellemi környezet (elsősorban Kisvárdai személyét és pedagógus egyéniségét dicsérve) megfelelő indítást biztosított számára.

Kisvárdai vélhetően a Krakóban saját maga által másolt jegyzeteiből tanította a plébániai iskola tanulóit, s ezzel a legmodernebb tudást, valamint a krakkói egyetem szellemiségét is közvetítette. Mészáros több konkrét egyezést is kimutat korabeli jeles tudósok filozófiai törekvései, írásos munkái és a Szalkai-kódex jegyzetei közt.²⁶ A tanulók általi másolás – mint korábban utaltunk rá – általános technikája volt a tudásanyag átadásának: gyakran a tanár saját iskolai jegyzeteit másoltatta diákjaival, ezzel pedig sokszor a túlhaladott, akár több évszázados elméleti fejtegetések átörökítése is megtörtént. Az is előfordult, hogy az eredeti törzsszöveg melletti kiegészítő megjegyzéseket (az akkori kisdiaák margóra írt glosszáit) is átmásolta a későbbi tanítvány, saját jegyzeteit pedig a sorok közé szorította apró betűkkel. Szalkai füzeteiben is ezt látjuk. Mindezek igazolására következzen egy mulatságos adalék. A kódex elemzői többször tévesztésen, elírásos vagy hiányosságos 'kapják' az ifjú Szalkait. De vajon mindig fáradtság, figyelmetlenség vagy pontatlanság állt a háttérben? Sokkal prózaibb okra világít maga Szalkai, amikor az alábbiakat fogalmazza meg 1489. szeptember 14-én: „Bárki vagy, aki ezt olvasod, nyilván nem dicsérsz meg, de ne is szidj amiatt, hogy sok hibát találsz benne. Ezek ugyanis nem az én írottollaimnak gyors járása miatt kerültek bele, hanem a mintapéldány rossz bejegyzéseiből.”²⁷

Az elavult nézetek kiszűrésének, a korszerű ismeretek átadásának biztosítására szolgálta a tanári magyarázat és minden egyéb kiegészítő szemléltetés és megjegyzés – a tradíció és az innováció tehát együttesen jelent meg Kisvárdai pedagógiai gyakorlatában, hisz a tanári magyarázatok időnként jelentősen túlmutathattak a kiindulásként szolgáló alapszövegnél. Mészáros hívja fel figyelmünket a kódexben található tantárgyi koncentráció jeleire is: pl. a tanköltemény egyik mondata szerepel a levélfogalmazási füzetben, vagy a Föld-ábrázolás a csillagászati fejezet mellett a tanköltemény feldolgozása során és a levélfogalmazási részben is megjelenik.²⁸ További érdekesség a Felső-Tisza vidéki, 'ízó' nyelvjárás gyakori megjelenése az apró betűs, magyar nyelvű glosszáknak (pl. játék, idesszavú, nevetség, ríték stb.), amely nem csupán Szalkai származási helyének tájnyelvi sajátosságát mutatja, de az anyanyelv hangsúlyos jelenlétét is az iskolai oktatásban. Szalkai élete végéig megőrizte ezt a jellegzetességet, amelyről egy 1525-ben keletkezett, esztergomi érsekként latin nyelven írott levelének magyar nyelvű utóírata is tanúskodik.²⁹

A jegyzetek írásképeréről egyöntetű vélemény, hogy nagyon gyakorlott, rendszeres íráshoz szokott kéz munkája. Különösen érdekes ez a kottapéldák tekintetében, de erről majd a későbbiekben esik szó. Szalkai a törzsanyag másolása során kedve szerint díszítette is jegyzeteit: bizonyos fejezetekben iniciálékat rajzolt, de gyakoriak a rubrummal történő kiemelések is a barna íróttintával írt szövegben. Szükség esetén pedig magyarázó ábrákat (szemléltetés a ko-

rabeli iskolában) rajzolt – ha igényes minta volt előtte, ő maga is általában sikerrel boldogult. A 3. ábra a Holdember rajzát (forgatható lap mutatósínórral), valamint az egyházi ünnepek kiszámításához használatos öröknapárt mutatja augusztus hónapra, Keresztelő Szent János rubrummal kiemelt ünnepével (fol. 11v és 15v), míg a 4. ábra a családjogi füzet egyik díszítésével (szőlőfürt a Tokaji borvidéket reprezentálva) (fol. 70v).

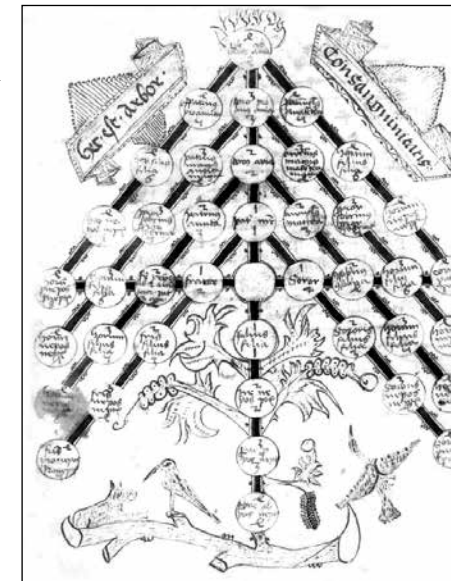

3.a ábra: Holdember
– forgatható lap
mutatósínórral (fol. 11v)

Augusztus		Keresztelő Szent János	
nap	nap	nap	nap
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16
17	18	19	20
21	22	23	24
25	26	27	28
29	30	31	

3.b ábra: Naptár augusztus hónapra Keresztelő Szent János rubrummal kiemelt ünnepével (fol. 15v)

4. ábra:
A családjogi füzet
egyik ábrája
szőlőfürttel
(Tokaji borvidék)
(fol. 70v)

Zeneelméleti megközelítések

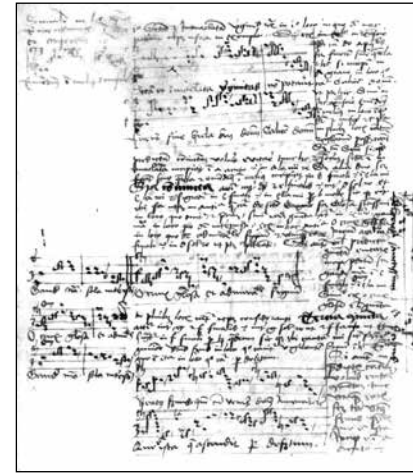

A korabeli plébániai iskolák általában a plébániai templomok szomszédságában működtek, s a tanulók egyik fontos feladata volt a templom miséin, különféle egyházi szertartásain, illetve temetéseken való énekes közreműködés. (Az előzőleg ismertetett sárospataki régészeti feltárások is megerősítették e tényt Patak vonatkozásában.) Ennek megfelelően már az oktatás első szintjén tanuló kisdíákok részesültek énekoktatásban: tananyaguk a liturgiai énekeket ölelte fel. Az egyházi szertartásokon való közreműködés napi gyakorlata megkívánta az iskola részéről azt a zenei felkészítést, amely alapján a tanulók megfelelő szinten boldogultak a kórusban történő, felnőttekkel való együtt éneklés feladataival. Noha fokozatosan, énekes tudásuk gyarapodásának megfelelően kapcsolódtak be a zenei repertoár megszólaltatásába, mindez nem működhetett pusztán hallás utáni énektanulással. Az általános gyakorlat szerint különösen vasárnap és ünnepnapok előtt, de esetenként máskor is, le kellett kottázníuk a gyermekeknek a soron következő énekeket. Vagyis a zenei írás-olvasás 'tudománya' az iskolai oktatás szerves része volt, annak alkalmazása napi gyakorlattá vált.³⁰

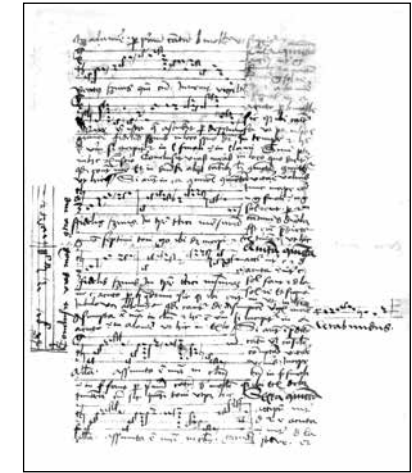
A Szalkai-kódex zenei fejezetének különlegessége, hogy a törzsszövegben számos kottapélda szerepel, emellett pedig a tanórai feldolgozás eredményeként több margóra szúrt, magyarázatként kapott vagy diktált, kiegészítő hangjegyes feljegyzés is tarkítja a lapokat. A kézíráshoz hasonlóan Szalkai kottairása is az iskolai jegyzetelésre alkalmas kurzív kottairás, amely a gyerekes rajzolatásokkal szemben fürge, gyakorlott mozdulatokra utal. Ismét a plébániai iskolák oktatási módszerére kell utalnunk. Nyilvánvaló, hogy a zenei írás-olvasásnak erre a szintjére csak napi rendszerességű gyakorlással lehet eljutni, ehhez pedig az éneklés mellett a zenei hallás kiművelése is szükséges.

A városi iskolákban előadás a *trivium* tárgyaiból szinte minden nap volt, kivéve az ének- és zenetanítás napjait az ünnepnapok mellett. A váradi statutum pl. külön időt biztosított a kottairásra,³¹ ugyanakkor megengedte a bölcséleti vagy más ismeretek tanítását az énekes napokon.³² Joggal feltételezhetjük, hogy a pataki iskolában is nagy hangsúlyt kapott az énekes gyakorlatok mellett a zenei készségfejlesztés az erre alkalmas és érdeklődő tanulók esetében. Az ifjú Szalkai mindenképp közéjük tartozott.

Szendrei Janka véleménye szerint a Szalkai-kódex írásképének tekintetében kifejezetten magyar jelenségről van szó. „A magyar hangjelzés a középkor végére egyre inkább használati írássá változott: gyors, privát feljegyzésre alkalmas folyó kottairássá. Hasonló fejlődésre liturgikus anyag esetében nemigen van európai példa (egyes német, paraliturgikus énekeskönyvek kottái mutatnak csupán kurzív technikát). A kurzív magyar notációt, mint az írni-olvasni tanulás részét már iskolás korban elsajátították a magyar diákok, amint ezt Szalkai László, a későbbi esztergomi érsek pataki diákkori iskolai jegyzete mutatja 1490 tájáról.”³³ Szép példa Szalkai kiegészített betűírására és kottázására az 5. ábrán látható kódexrészlet a lapszéli kottás jegyzetekkel (fol.43v, 44r).

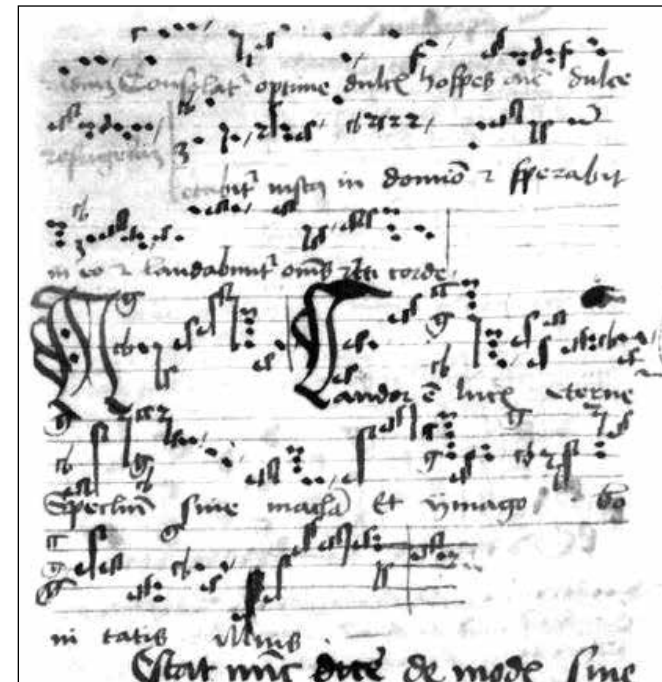

5.a ábra: lapszéli kottás jegyzetek (fol.43v)

5.b ábra: lapszéli kottás jegyzetek (fol. 44r)

Bár ekkorra már általános volt a négyvonalas rendszer használata a magyar kurzív notációban, az ország északi területein a metzigót könyvírásban az öt vonal alkalmazása volt jellemző.³⁴ Szalkai kottaszisztémáiban is az ötsoros vonalrendszer dominál, néhány dallampéldában, valamint saját kiegészítéseiben pedig négy soros szisztémát használ. A 6. ábra dallampéldájában (részlet, fol. 39v) azonban érdekes módon többféle vonalrendszer-törödékre ír: két, három, négy és öt vonalra is másolja a törzsszöveget.

6. ábra: vonalrendszer-törödékek alkalmazása (részlet, fol. 39v)

Főként kettős kulcsrakással dolgozik (C- és F-kulcs, vagy C- és G-kulcs), de ebben a tekintetben sem következetes. Tudjuk azonban, hogy másolás közben követnie kellett a törzsszöveg jelöléseit. Csak a hosszabb lélegzetű, végig kiírt 'tandalokban' használ *custos* (pl. fol. 42v és 43r), hisz kottapéldái túlnyomórészt ismert gregorián dallamtörédek, dallamkezdetek. Szendrei Janka hívja fel figyelmünket a lefelé haladó csoportneumák, ligatúrák függőleges irányú jelölésére, amely az írásképre jellemző, különös, tömör lejegyzésmódot eredményezi.³⁵

Az alsófokú tanulmányok során elsajátított, de magas szintre fejlesztett zenei írás-olvasás készsége viszont csak akkor nyer értelmet, ha elméleti ismeretek is társulnak hozzá. A zeneelmélet azonban nem tartozott az alsófokú műveltséghez, így ez csak a magasabb szinten tanuló, érdeklődő diákok számára vált elérhetővé. Már ebben az időben is különbséget tettek a *musicus* (zenetudós, zenei ismeretekben jártas ember) és a *cantor* (énekes) közt. Nem egy korabeli versike, szólás maradt fenn, amely az énekes részéről a zeneelméleti műveltség, a mesterségbeli tudás szükségességét hangsúlyozza. Szalkainál is találunk erre vonatkozó, vastagon megfogalmazott véleményeket, pl. *Bestia non cantor, qui non canit arte, sed usu. Non vox cantorem facit, artis sed documentum.* (fol. 31v) {Állat az, nem énekes, aki az *ars* ismerete nélkül, *usus* alapján énekel. Nem a hang teszi az énekest, hanem az *ars* tudása.}

A *quadrivium* tantárgyai közt – a számtan, a mértan és a csillagászati ismeretek mellett – a zeneelmélet is helyet kapott, hisz bizonyos zenei jelenségek matematikai összefüggéseivel, matematikai arányaival már az ókori bölcsek is tisztában voltak. A görög-római műveltség sorolta a zenét az *artes liberales* csoportjába, s ezen ismeretanyag jelentős része aztán 'átörökítődött' a középkorba. Az ismeretek gyakorlatban való alkalmazása pedig a tanulmányok magasabb szintű folytatásában is hangsúlyos szerepet töltött be. Ennek megfelelően a Szalkai-kódex zenei fejezetének felépítésében az elmélet és a konkrét dallampéldák szemléltetett, kapcsolódó gyakorlat egysége érvényesül. A tananyag kizárólag a *musica plana* (egyszólamú gregorián) szemelvényeivel foglalkozik, noha ebben az időben a németalföldi új többszólamú stílust már jelentős mesterek (pl. Dunstable, Dufay, Ockeghem) képviselték. A *musica mensuralis* (többszólamú, időtartamot kifejező zene) elmélete nem jelenik meg a kódexben, ezért Kisvárdai oktatási koncepcióját elmarasztalás („általános tartalmi korlátozottság”)³⁶ is érte. Úgy véljük, kissé elhamarkodott mindössze egyetlen, véletlenül fennmaradt zenei lejegyzés alapján ilyen markáns véleményt megfogalmazni, hisz ehhez pontosan ismernünk kellene a pataki iskola teljes zenei 'tantervét', de legalábbis a felsőbb évesekre vonatkozó tananyagtartalmat. A tervezett folytatást sugallhatja a fejezet korábban idézett zárása („mivel a továbbiakról nincs mintapéldányom”), ugyanakkor Mészáros a Szalkai-kódex tananyagát a hagyományos deákműveltség ismereteihez sorolva megállapítja, hogy „csíraszerűen már az új, humanista deákműveltség egyes elemei is jelen vannak lapjain.”³⁷ A jegyzetben többszöri utalás szerepel a menzurális zenére (lásd később), ezért feltételezhetjük, hogy Kisvárdai rendelkezett vonatkozó zenei ismeretekkel, azonban a tananyagátadás ezen szintjén a *musica plana* tanításai kerek egységet jelentenek, amely befogadása és gyakorlása rendszeres és időigényes feladatot rótt a diákokra. Dobszay szerint pedig „{...} egy nemrég előkerült értekezéstörök mutatja, hogy a többszólamú, menzurális zene elmélete is látókörükön belül került.”³⁸ Úgy véljük, többszólamúságot csak hangzó zenei példák szemléltetve lehet tanítani. Nem rendelkezünk adatokkal a pataki iskola személyi összetételéről, létszámáról, a kórus repertoárjáról, az énekesek képességeiről, a templom hangszer-körülményeiről, egyáltalán bármiről, ami megvilágíthatná az iskolai feltételrendszer ilyen jellegű alkalmasságát.

Bartha Dénes a zeneelméleti fejezet szövege kapcsán megállapítja, hogy ez „pontosabban [egy] Szalkai kézírásában fennmaradt zeneelméleti tankönyv”.³⁹ A forrást illetően különféle középkori, kézíratos, Szalkai korát egy-két évtizeddel megelőző zenei traktátusokat

sorol fel lehetséges alapszöveggé, hisz a kor egyéb ilyen jellegű írásainál általános gyakorlat szerinti kompilációt feltételez. Hosszasan taglalja a szövegátvételt szövegezésre jöhető zeneteoretikusok munkáit, de egyetlen szerzőhöz sem tudja kötni maradéktalanul: „{...} bizonyos tárgyi, elrendezésbeli önállósággal, egyetlen autorhoz való következetes ragaszkodás nélkül összeállított zeneelméleti tankönyv. {...} A részletekben kimutatott többé-kevésbé szövegszerinti egyezések azonban elég pontosan meghatározzák a Szalkai-kompendium helyét a középkor zeneelméleti forrásainak sorában: rávilágítanak olvasottságára, ítéloképességére, zenei tájékozódására.”⁴⁰ Bartha gondos, filológiai módszerű szövegegyezés-vizsgálata során Johannes Hollandrinus zenei író neve kapcsán tapasztalja a legtöbb egyezést, azonban valamennyit másodkézből, Hollandrinust idézve mások munkáiban. A teoretikus kilétéről és műveiről ezt írja: „Johannes Hollandrinus egyénisége még problematikusabb {...}. A zenetörténeti bibliográfia ennek a Hollandrinusnak mindössze egy (kézíratos) művét ismeri {...}, a kézirat szövege nincsen publikálva és a kutatás számára nem hozzáférhető.”⁴¹ Az utóbbi évek egyik nagyszabású, nemzetközi projektjének kutatásai azonban kifejezetten a Hollandrinus hagyományhoz kapcsolják a Szalkai-jegyzet zenei anyagát, „*Tractatus ex traditione Hollandrini*” {Értekezés a Hollandrini hagyományból} címmel azonosítva a kötetet.⁴²

Mit tudunk ma Johannes Hollandrinusról? A flamand filozófus és zeneteoretikus a feltételezések szerint az Amszterdam melletti Monickedamban született, a Prágai Egyetemen tanult, és 1355-ben baccalaureusi fokozatot szerzett. Feltételezések szerint Oxfordban is folytatott tanulmányokat. 1368-ban doktori címet szerzett Prágában, a következő esztendőben pedig dékáni kinevezést kapott ugyanott. Zenei traktátusai ugyan nem maradtak fenn, de őt tartják az – elsősorban a gregorián és a Guidói kéz továbbfejlesztése, valamint a hangközök és a *tonus peregrinus* vonatkozásában megfogalmazott újszerű gondolatai miatt – oly sokszor idézett *Musica c.* írás szerzőjének.⁴³ Halálának időpontja ismeretlen, azonban Ward szerint elfogadható egy 1977-ben publikált tanulmány állítása, amely szerint 1371-ben említik az utolsó adatok Prágában Hollandrinus nevét, így halála éveként is ezt a dátumot lehet valószínűsíteni.⁴⁴ A korban általánosan használt mnemotechnikai segédeszközként Hollandrinus 12 'tanversikéje' is szerepel a jegyzetben.

A zenei fejezet bevezetésében a törzsszöveg világosan kifejti a tanulmány írásának célját – egyebek mellett „a fő érv Arisztotelész szava: a gyermekeket ne csak a hasznos és közvetlenül szükséges tudományokba képezzék ki, hanem a gyönyörködtető művészetekben is, mint amilyen a zene. A zene ugyanis képes boldoggá tenni az embereket.”⁴⁵ Ezt követően az 'arisztotelészi négyes ok' kifejtése olvasható a zeneelmélet vonatkozásában: *causa efficiens* (a kezdeményezőkről, az 'úttörőkről'), *causa materialis* (az anyagról), *causa finalis* (céljáról, hasznáról, jelentőségéről), *causa formalis* (a rendező elvről és a módszerekről). A zeneelmélet eredetéről pl. olvasható Püthagorasznak a kovácműhelyben tett híres látogatása, amely eredményeképp egy véletlennek köszönhetően felfedezte a zene aritmetikai alapját. A szöveg megemlíti továbbá mindazokat, akik a zeneelméletet 'megteremtették': Boethius, Arezzo'i Guido, Johannes Muris neve mellett Gergely pápáé és Ambrus püspöké is szerepel.

A *causa finalis* kifejtése során legfontosabb szempontként az istendicsőítést említi, majd szent Ágoston tanítását, aki a zenét a klerikusok négy szükséges tudása közé sorolja. Emellett gyönyörködtető szerepére s 'a világ feldíszítésének, megszépítésének' jelentőségére is utal (*potest dici ornatus mundi*; fol. 31r), „mert az égitestek körmozgásával harmóniában lévén, természetes módon gyönyörködteti a hallgatót.”⁴⁶ Az emberre gyakorolt általános hatása, az érzelmvilág és jellem gazdagítása mellett a csaták során betöltött, buzdító erejét is kiemeli, amely tulajdonságát szintén az ókori bölcsek megállapításaiból vették át a korabeli traktátusok. Ezt követik azon gondolatok, amelyek összefoglalják, hogy miért fontos egy ta-

nuló, tanító vagy pap számára a zenei *ars* ismerete. A bekezdésben olvasható az az általunk már korábban idézett Hollandrinus-versike, amely meglehetősen vaskosan fogalmazza meg az ösztönös és a tudatos éneklés közti különbséget (*Bestia non cantor...*; fol. 31v), de a folytatásban megismételt tartalmú gondolat sem finomkodik: *Ex quibus sic positus sequitur, quod qui vult esse et non solum dici cantor, non debet solum boare, sed etiam scire musicam {...}*(fol. 31v). Egyenesen visításhoz, ordításhoz hasonlítja a zenei értelmezés nélküli éneklést.

A zeneelmélet anyagáról (*causa materialis*) szóló rész felosztásáról (*musica cromatica, musica dyatonica és musica naturalis*) a kapcsolódó Platón-idézetekkel egyetemben Bartha megállapítja, hogy Szalkai korában mindez már idejétmúltak számított. „A spekulatív beállítású ókori görög zeneelméletnek ez a maradványa kiütközik a traktátus tartalmából: sajátosan archaizálóknak tűnik az egyébként inkább gyakorlati célzatú összefoglalásban.”⁴⁷ Ugyanakkor érdemes kiemelnünk a *causa formalis* záró bekezdésének gondolatát, amelyben a zenei tudatlanságot éppúgy az analfabetizmushoz hasonlítja a törzsszöveg (*huius artis ita turpe erat musicam ignorare, sicut nunc literas alphabeti*; fol. 32r), mint teszi majd Kodály 1941-ben: „A mai műveltség írás nélkül elképzelhetetlen. {...} Aki a zenét nem tudja olvasni: zenei analfabéta.”⁴⁸

A zeneelméleti fejezet felépítése az előzőekben részletezett bevezetést követően az alábbi logikát követi (fol. 32r): 1. a zene alapjai: hangjelek, hangok és a szolmizáló kéz a mutáció; 2. az ének fajtái (regularis – irregularis; enharmonikus – diatonikus – kromatikus), és a hangok felosztása, a hangközök, a módosított hangok; 3. a nyolc egyházi hangnem és a kapcsolódó liturgikus énekek.

A zeneelméleti tananyag, a főrész (*principale executivum*) tehát a zenei alapismeretek összefoglaló bemutatásával kezdődik. Mészáros felhívja figyelmünket a vonatkozó alapelvekre: „nem juthat el a zene elméletének ismeretére az, aki nincs tisztában az alapfogalmakkal. Az előbbrevalókról ugyanis előbb kell tárgyalnunk.”⁴⁹ Az idézet tartalmát azonban rögtön pontosítja: „A fokozatosság elve, a könnyebbről a nehezebbre haladás gondolata jut eszünkbe ennek az axiómának olvasásakor. Pedig nem arról van szó: itt ugyanis a tudományos tárgyalásban való észszerű feldolgozásmód szükségességét emlegetik, nem pedig a tanulók életkorából adódó fokozatosságot.”⁵⁰

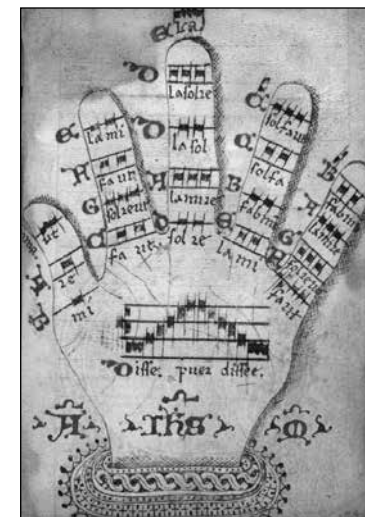
A tananyagban először a hangok betűjelei, *litterái* (mai zeneoktatásunk fogalmait használva az abszolút nevek, bár a kor gyakorlata szerint a tényleges hangmagasságok még nincsenek meghatározva) szerepelnek a görög Gammáról indítva, vagyis Γ a b c d e f g (*quod musica a graecis primordialiter est inventa*; fol. 32v) {mert eredetileg a görögök találták fel a zenét}, de hangsúlyozva a továbbiakban a latin betűjelek alkalmazását (*quod ipsa musica a latinis est translata et ab eisdem regulariter consummata*; fol. 32v){mert a latinok fordították le és fejlesztették rendszerré}. A zenei betűjelek ismeretét tekinti kulcsnak a zenei *ars* megértéséhez. Bartha felhívja figyelmünket az egyik vizsgált, korabeli traktátus analóg részével való, szinte szó szerinti egyezésére, „melyben a zenei kulcsok (*claves*) használatát az ajtózárra illesztett kulcs szerepéhez hasonlítja.”⁵¹ Ezt követi a szolmizációs szótagok bemutatása a kor zeneelméletének megfelelő hexachord hangkészletben (*ut re mi fa sol la*) a *litterákhoz* párosítással, amelyek teljes hangsorra való alkalmazása háromféle hexachordot eredményez: C-re építve *cantus naturalis*, F-re építve *cantus mollis* a *b rotundum* használatával, és G-re építve *cantus duralis* a *be quadratum* alkalmazásával. Ehhez szükséges tisztázni a *b-rotundum* (b) és a *b-quadratum* (♮) egyenrangú szerepét, amely a magyar nyelvterületen ma b és h néven megkülönböztetett, de itt azonos néven szereplő hang 'kétarcúságát' eredményezi, s a középkori zeneelméletben tiltott tritonusz (*diabolus in musica*) kikerülését célozza. Bemutatja továbbá a mutáció alkalmazásának technikáját az iskolákban ekkoriban általánosan használt zenei szemléltetőeszközön, a monochordon is.

Az egyik hexachordból a másikba való átmenet, a mutáció kérdését – és ezzel a hangok többes funkcióját – nem csupán részletesen magyarázza, de szemlélteti is a híres „manus Guidonis” ábrával, amely az új ismeretek memorizálását támogató szándékkal készült a jegyzet szövegének rögzítéséhez. Rajeczky Benjámint felhívja figyelmünket, hogy „Guido művei közt nem szerepel, de utána az egész középkor folyamán szemléltető segítségnek használták az iskolákban az úgynevezett Guido-féle kezet.”⁵²

Tisztában vagyunk vele, hogy Szalkai feladata nem az anatómiai hiteles kézábrázolás volt, de ezen illusztrációja érezhetően ügyetlenebb a korábbiakhoz képest. Nem tudjuk, hogy a törzsszövegben milyen színvonalú rajz szolgált mintaként számára, azonban a korból fennmaradt hasonló ábrázolások (pl. a 7. ábrán a kódex rajza mellett bemutatásra kerülő itáliai rajz a XV. század második feléből, a Pennsylvania Egyetem könyvtárából)⁵³ jóval pontosabbak, s egyúttal megerősítik, hogy „Guido keze” a zenei nevelés egyik általánosan elterjedt szemléltetőeszköze volt.

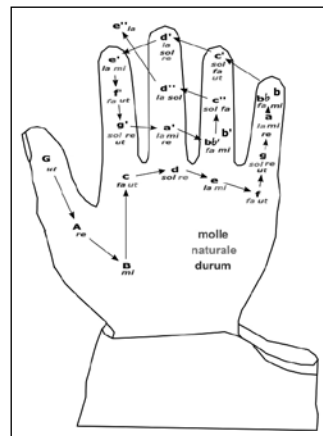

7.a ábra: „Manus Guidonis” ábrázolása. (Szalkai, fol. 33r)

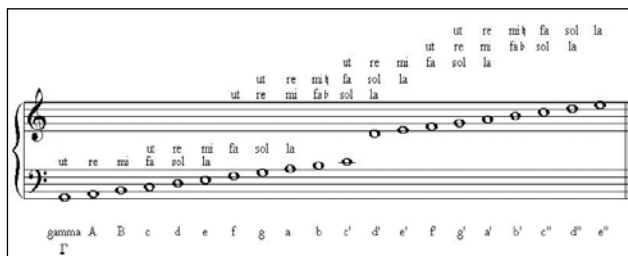
7.b ábra: „Manus Guidonis” ábrázolása. (UPenn Ms. Codex 1248, fol. 122r.)

Szalkainál nagyon sok magyarázat, kiegészítő megjegyzés tarkítja az ábrát. A tenyérbe írt szöveg fogalmazási stílusa, a kézírás jellege Bartha szerint azt mutatja, hogy szóbeli előadás rögzítéséről van szó.⁵⁴ A mutáció jelölésére a kéz ujjperceit és ujjvégeit használja Guido, mindegyikre egy-egy hangot helyezve, s ezt spirálisan olvasva megkapjuk az éneklésre alkalmas, teljes, a b 'kétarcúságával' 22 hangúvá váló hangkészletet. A 8. ábrán a Guido-kéz modern, jól olvasható rajzát követhetjük.⁵⁵

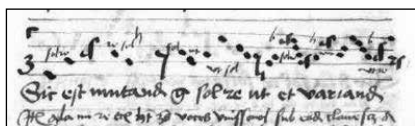
8. ábra: a Guido-kéz modern ábrázolása

A Guido-kéz elve, valamint a hexachord-rendszer és a mutáció Guido által kidolgozott koncepciója Magyarországon ma a közoktatás alsó fokán nem tananyag, középfokon csak a szakzenész képzés bizonyos tanszakain, felsőoktatásban pedig csak az ének-zene, szolfézs és zeneelmélet szakos tanárképzésben, valamint az egyházzene és a zenetudományi tanszakon tanítják. A mai diákok számára a 9. ábrán látható – a „Manus Guidonis” rajzától lényegesen egyszerűbb, áttekinthetőbb és érthetőbb – kottapéldával szemléltetik a hét teljes hexachord rendszerét.⁵⁶

9. ábra: a Szalkai-táblázat modern kottairás szerinti változata

A jegyzet ezt követően hosszasan magyarázza a különféle mutációk és az ezzel járó szolmizációs hangváltások lehetőségét (pl. *c-utfasol*, vagyis a *c* hang lehet *ut*, *fa* és *sol* szolmizáció is annak megfelelően, hogy épp melyik hexachord tagjaként értelmezzük stb.). A dallampéldák sokasága után, ha már megértettük a mutáció elvét, egy egyszerű kis dallam memorizálása segíti, hogy megfelelően tudjuk alkalmazni tudásunkat. Az alábbi dallampélda afféle 'tandalocska', amelynek szövege: „Így kell változtatni a g-hez képest a sol-re-ut hangokat, azaz variálva.”⁵⁷ A 10. ábra mutációt gyakorló tandalának kottaképen megfigyelhetjük a *b-rotundum* és a *b-quadratum* jelölését is (fol. 35r).

10. ábra: mutációt gyakorló tandal (fol. 35r)

A jegyzet gondosan magyarázza a kulcsok használatát, amelyek a hexachordok alaphangjait és azok kezdőbetűit jelölve háromféleképpen lehetnek: C, F és G-kulcsok. Ennek ismerete azért is fontos, mert a hangrendszer hangjainak csoportosításakor egy külön szempont lesz, mint hamarosan látni fogjuk.

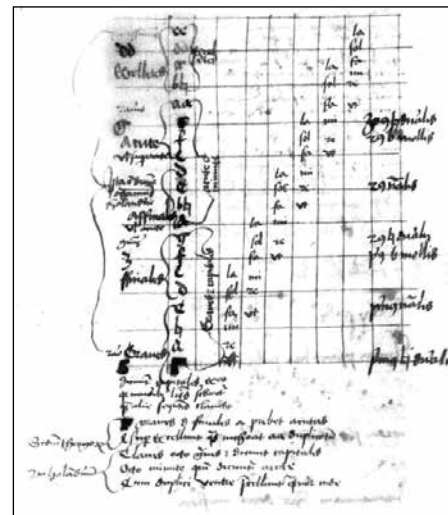
A hangsorok fajtáinak részletezésével kapcsolatban (*Postquam expeditum est de secundo principali...*; fol. 36v) Bartha megállapítja, hogy „a görög zene elméletéből átvett elavult felosztást {...} úgy próbálja belevonni a korszerű elmélet keretébe, hogy ezt a hármas tagozást párhuzamba helyezi, azonosítja a három hexachordtípussal {...}. Ez a részlet túlnyomórésztben a compendiumszerzőnek egyéni fogalmazása.”⁵⁸

A jegyzet a hangrendszer hangjainak és felosztásának elméletét is tárgyalja (*Sequitur iam de clavibus et clavium proprietatibus...*; fol. 37v). Eszerint az egyik a mai oktáv tagolású, nyolchangonként való, a másik tetrachordokra bontott, négyhangonkénti csoportosítás. Egy harmadik csoportosítás pedig különválasztja a többtől azokat a hangokat, amelyek kulcsok jelölésére is használatosak (C, F, G). A 11. ábra érdekessége, hogy mindhárom kulcsot alkalmazza egyetlen antifóna részleten belül (fol. 38r)

11. ábra: mindhárom kulcs alkalmazása egy antifóna részleten belül (fol. 38r)

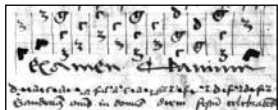
Az előző hangsor-tani ismerethez tartozó felosztásokat szemlélteti a logikai egységet lezáró táblázat (12. ábra, fol. 38v), amelynek alapja a Guido-kéz ismeretanyaga. Szalkai hibákat ejtett a feljegyzésben: a negyedik hexachord kimarad (a kis g-re épülő *duralis*), a három utolsó hexachordot pedig egy-egy hanggal elcsúszva írja Szalkai, mint ahogy helyes lenne (az első kettőt mélyebben, a harmadikat magasabban kezdi). Johannes Hollandrinus nevével viszont kétszer is találkozunk: az első oszlopban, valamint a táblázatot kiegészítő jegyzetben.

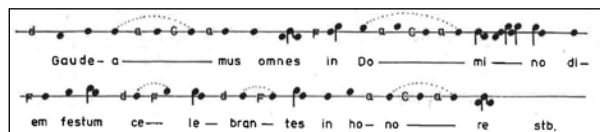
12. ábra: a hangsorok felosztása (fol. 38v)

A regiszterek tanában a dallamon belüli kulcsváltások témájával is foglalkozik a jegyzet – a 11. ábra már mutatta e tudás gyakorlati hasznát, de a technika lényegének magyarázata, valamint az alkalmazás gyakorlását szolgáló dallampélda-csoport most következik a jegyzetben 13. ábra, fol. 39r). Jól ismert dallamokon történik a jelenség szemléltetése és magyarázata. Alábbi példánkban a transzpozíciókat, kulcsváltásokat összegző táblázatot, alatta pedig a *Gaudeamus omnes* kezdetű introitus egyvonalon való ábrázolása során alkalmazott jelöléseket látjuk. A könnyebb megértés és áttekinthetőség okán közöljük a dallam Dobszay László általi, modern átírását is (14. ábra).⁵⁹

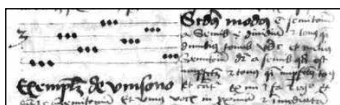

13. ábra:
kulcsváltások
táblázata, valamint
a *Gaudeamus omnes*
kezdeté (fol. 39r)

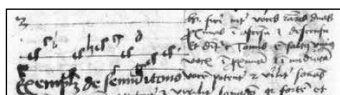
14. ábra: a *Gaudeamus omnes* kezdetű
introitus modern kottázással

A hangközökről szóló egység (*Restat nunc dicere de modis, sive formis musicae...*, fol. 39v) valamennyi hangközt megtanítja oktávon belül, még a hexachordokból hiányzó tritonusz és a kétféle szeptim is szóba kerül. A mai magyar zeneoktatásban használatos tiszta prímét *unisonus*-nak nevezi (15. ábra, fol. 40r), a szext hangközt pedig nevében is a kvinthez kapcsolt fél- és egészhangként tanítja (*semitonium cum dyapente, tonus cum dyapente*).

15. ábra: az *unisonus* (tiszta prím)
dallampéldája (fol. 40r)

Minden hangköz esetében meghatározza a hangköz pontos mibenlétét. A tiszta prímnél ez olvasható: *uno sono plurium notarum in linea vel in spatio saepius repetitorum* (egy hang többször lejegyezve a vonalrendszerben, vagy időben többször ismételve.) A definíciók mellett példákat mutat a hangközök valamennyi lehetséges előfordulására. A kisszekund (*semitonium*) dallampéldájában (16. ábra, fol. 40r) jól látszik a *b-rotundum* és a *b-quadratum* alkalmazása is.

16. ábra, a *semitonium* (kisszekund)
dallampéldája (fol. 40r)

A hexachord rendszertől idegen hangközök (a tritonusz és a szeptimek) magyarázata is szerepel a jegyzetben. Ez számunkra azért fontos különösen, mert a magyarázat bevezető gondolatai során az alábbi megjegyzést fűzi a három, használaton kívüli (*inusitati*) hangközhöz: *qui magis serviunt musicae mensurae, quam simplici* (fol. 41v) {nagyobb mértékben szolgálja a menzurális zenét, mint az egyszerűt}. Néhány sorral később pedig a *simul* (egyidejű, együtt hangzó) és a *successive* (egymásutáni) szavakat használja. Ugyanakkor megjegyzi, hogy

együtthangzás a menzurális zenében van, nem a gregoriánban. (*Si simul, tunc magis respicit musicam compositam, id est mensuralem, quam simplicem fol. 41v*.) Ezek az apróságnak tűnő megjegyzések viszont arra utalnak, hogy noha a jelenlegi tananyag nem foglalkozik a hangközök együtthangzásával, történik utalás a többszólamúságra. Ezt az egységet is egy memoriter tandal zárja (*Ter trini sunt modi...* fol. 42v, 17. ábra), amelynek szövege így kezdődik Dobszay fordításában: „Háromszor háromféle hangközből épül fel minden ének, és pedig: unisono, kis szekund, nagy szekund, kis terc, nagy terc, kvart, kvint, kis szext, nagy szext. Ezekhez járul még az oktáv. Aki ezekben gyönyörködik, jó ezt a tanpéldát is tudni.”⁶⁰

17. ábra: hangközök tanulását
segítő memoriter tandal
részlete (fol. 42v)

A kottapélda Bartha szerint eredetileg két önálló zenei részletből állt, amelyeket hol külön, hol együtt, több hasonló, középkori zeneelméleti traktátus is szerepeltet.⁶¹

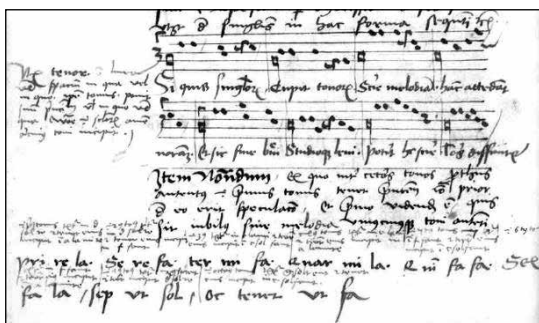
A módosított hangokat tárgyaló fejezet (*Sequitur nunc de naturis coniunctarum*), a conjuncták rendszere is az alapfogalom tisztázásával kezd. A definíciót követően a lehetséges módosításokat végigveszi – valós gregorián antifónákból kiemelve a módosított hangot tartalmazó, szemléltető dallampéldákat, hisz előfordul, hogy két egymás melletti félhanglépést kell lekottázni. A Guidoi hagyomány azonban ezt csak a *b-rotundum* és *b-quadratum* alkalmazásával teszi lehetővé, így amennyiben a dallamban máshol is szükséges a módosítás, a dallamrészletet vagy transzponálni kell kvinttel-kvarttal feljebb, vagy szekund helyett terc-ugrással alakítani a dallamot a pentaton dallamfordulatok mintájára. A szakasz záró bekezdés utal a menzurálisokra és az orgonistákra, akik egyéb módosítójelek alkalmazásával, valamint a tabulatura használatával ezt el tudják kerülni (*Unde ipsi mensuristae in locis quibus committuntur coniunctae, solent ponere talem signum. {...} Sed orgonistae ipsius vocibus solent adiungere quandam virgulam per modum crucis.* fol. 45v). Az egység zárása a hangsorokat bemutató, korábbi táblázat (18. ábra, fol. 45v), ezúttal azonban a módosított hangokkal kiegészített formában.

18. ábra: módosított
hangok táblázatba
rendezve (fol. 45v)

A Szalkai-kódex zenei fejezetének legterjedelmesebb anyagrésze az egyházi hangnemekkel foglalkozik: a fol. 46r–63v közti szövegrészről és kapcsolódó dallampéldáiról van szó (*Expeditis tribus principalibus, videlicet clavium...*; fol. 46r). A zeneelméleti ismeretek mellett a téma azonnali, gyakorlati alkalmazása és szükségessége is ennél a fejezetnél a legnyilvánvalóbb: magyarázatot a plébániai iskolák tanulóinak korábban már ismertetett kötelezettsége, az egyházi szolgálat teljesítése ad. Mit is jelentett ez pontosan zenei elvárások tekintetében? „[A tananyagtartalomban szereplő] dallammodellek közül főhelyen a zsolttárok álltak, hiszen a zsolozsmának nagy részét a zsolttározás teszi, s aki ezt tudja, az máris sokat együtt énekelhet a kórossal. A zsolttár tanulást követhette a himnuszok, egyszerűbb antifónák, állandó miserészek memorizálása és kottából követése, majd így tovább az egyre összetettebb tételek.”⁶² „[A zsolozsma] elsősorban recitált szövegekből épül fel: a közösen, illetve váltakozva recitált zsolttárokból és a felolvasó által deklamált olvasmányokból. A zsolttárokhoz azonban mindig azzal zeneileg összehangolt keretvers, „antifona” csatlakozik.”⁶³

A dallammodellek, zsolttártónusok felosztásának mai napig érvényes szabályát, a különféle alaphangokra épülő, hétfokú hangsorok modális értelmezését a többszerzős *Alia musica* című, X. századi traktátusban olvashatjuk elsőként.⁶⁴ Szalkai szövege a megszokott módon a fogalomtisztázással (*tonus*) kezd (három jelentés: egész hangköz, dallamminta, tonalitás). Magyarázza továbbá a *cantus regularis* és *cantus vulgaris* közti különbséget, valamint az autentikus és plagális hangnemek mibenlétét. Kiemeli a kezdő- és záróhang mellett az ambitus szerepét a hangnem megállapításában, valamint a kadenciahangokat (*punctum*). A nyolc zsolttártónus rendszerének elméleti magyarázatát minden esetben gregorián dallampéldákkal (a zsolttárdallamok kezdete mellett a csatlakozó antifónarészletekkel) szemlélteti. Ismét tandalt használ a zsolttártónusok memorizálásának segítésére (19. ábra, fol. 48v).

19. ábra: tandal a
zsolttártónusok tanulásához
(fol. 48v)

Rövid megjegyzésben összehasonlítást tesz a Gergely pápa nevéhez fűződő zenei anyag és az ambrózián dallamok közt, majd röviden bemutatja a *tonus vulgaris* és a *tonus peregrinus* mibenlétét. Az antifóna és a zsolttár megfelelő hangnemi egyeztetése viszont a gyakorlat szempontjából jelentős zenei tudnivaló. A fejezet első bekezdésétől következetesen használja a *differentia*, azaz a *saeculorum amen* szöveg magánhangzós rövidítését (Euouae) a szövegben is, a dallampéldákban is. „Egy-egy tónus zsolttárformulájához azonban több zárlat {...} tartozik, melyek a rákövetkező antifónadallam kezdetével való összehangolást szolgálják. Mivel egy tónus antifónáinak csak egy záróhangja lehetséges, a zsolttároknak minden tónusban csak egy kezdőformulája (*initium*) van. Viszont az antifónák többféle kezdőformulával bírnak.”⁶⁵

Bartha Dénes a Szalkai-jegyzetben 155 liturgikus éneket számol (a *differentia*kat és a hasonló záróformulákat kivéve), s ebből 47 olyan darabot említ, amelyek hiányoznak a mai liturgiából.⁶⁶ Ezzel szemben Dobszay közel 300 dallampéldát említ – azzal a megjegyzéssel, hogy Bartha egy-egy száma alatt sokszor több tételhivatkozás található. A dallamkincs vizsgálata során azt is megállapítja, hogy a jegyzet idézetei közül számosságukat tekintve magasan kiemelkednek az antifóna dallamok az egyéb dallampéldák (introitus incipitek, rezponzóriumszövegek) mellett.⁶⁷

A dallamok eredetére vonatkozóan jellemzően az északi forrásokkal való egyezés, a lengyel és cseh hagyományokhoz való közelítés mutatható ki, viszont Dobszay az alábbiakat is megfogalmazza: „de míg a cseh, lengyel, morva források (és az Anon. XI tractatus) e dallamot a záróhanghoz viszonyítva írja, a Szalkay kódexben (a magyar forrásokkal egyezően) é transzpozíciót találunk.”⁶⁸ A magunk részéről két magyarázatot tudunk megfogalmazni ezzel kapcsolatban:

a) Korábban már ejtettünk szót a jegyzetben szereplő valamennyi kottakép kiforrott kurzív írástechnikájáról, a lendületes lejegyzés magas színvonaláról, valamint a tananyagban is szereplő kulcsváltás-technika alkalmazásáról. Úgy véljük, egy ilyen gyakorlott notátor számára megfelelő kulcsválasztás esetén kifejezetten egyszerű feladat a másolás (és így a transzpozíció) akár teljesen idegen zenei anyag esetében is.

b) Az előző pontban leírtakat a Szalkai elé tett mintapéldány szerzője valószínűleg, így Szalkai valóban csak másolt.

Felmerül azonban egy újabb kérdés: ezek az északi dallamok miért jellegzetes magyar notációval szerepelnek a jegyzetben? Szendrei Janka szerint: „A traktátus külföldi (talán krakkói?) mintapéldányában, mint azt összehasonlító kutatásaink alapján mondhatjuk, más notáció állt: metzigót vagy esetleg cseh kottairás. Erről a magyar másoló – Szalkai, vagy ha még egy példányt feltételezünk, Kisvárdai – úgy írta át a zenei anyagot, hogy a dallamokat más hangjelzéssel rögzítette. Azzal, amelyet itthoni iskolában tanult, s amely gyakorlati írásként a kezében volt. Nem kell hangsúlyoznunk, hogy a traktátus ilyen „másolása” mennyire nem volt mechanikus másolás. Az illusztratív jellegű, s részben idegen anyagból válogatott dallampéldákat vagy hallás után lejegyezni kellett, vagy elolvasni és megérteni egy másik rendszer szerint, majd leírni a saját eszközökkel. Bármelyik történt, az eredmény azonos. A Szalkai-kódex, ha anyagában nem is, de kottairása révén mégis magyarországi tradíciót képvisel. A középkor itthoni hangjelzésszisztemájának teljesen szuverén használatát tanúsítja.”⁶⁹

20. ábra: fejezetzárás az 1490-es évszámmal (fol. 78v)

Jegyzetek

- 1 Kubinyi András: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. = *Aetas*, 9. évf. 1994. 1. szám, 103. o.
- 2 Bartha Dénes: Szalkai érsek zenei jegyzetei monostor-iskolai diák korából (1490). Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1934. 2. o.
- 3 Uo. 14. o.
- 4 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 26–29. o.
- 5 Uo. 45–52. o.
- 6 Gömöri János: A sárospataki középkori plébániai iskola. In: G. Szende Katalin–Szabó Péter (szerk.): A magyar iskola első évszázadai = Die Ersten Jahrhunderte des Schulwesens in Ungarn: 996–1526. Győr. 1996. 69–78. o. https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_GYMS_Sk_1996_a_magyar_iskola/?pg=70&layout=s Letöltve 2019. július 24-én.
- 7 Az iskola elméleti rekonstrukciós metszete: In: Gömöri János, i. m. 74. o.
- 8 A plébániai iskola épületének, az iskolamester szobájának, valamint a Perényi Péter által építtetett északi várfalnak a rajza. In: Gömöri János, i. m. 71. o.
- 9 Mészáros István: Egy fejezet a sárospataki iskola 15–16. századi történetéből. = *Pedagógiai Szemle*, 21. évf. 1971. 4. szám, 293–300. o.
- 10 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m.
- 11 Gömöri János, i. m. 71. o.
- 12 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 291–295. o.
- 13 Gömöri János, i. m. 69. o.
- 14 Détsy Mihály: A sárospataki r. k. plébániatemplom történetének okleveles adatai. In: Dercsényi Dezső – Entz Géza – Havassy Pál – Merényi Ferenc (szerk. biz.): *Magyar műemlékvédelem 1969–1970*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 90. o.
- 15 Sarbak Gábor: Bevezető tanulmány. In: *Szalkai-kódex; Szalkai László esztergomi érsek iskolakönyve*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Sarbak Gábor. Hasonmás kiadás. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár–Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Esztergom, 2019. XI. o. 11. lábjegyzet.
- 16 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 32. o.
- 17 Uo. 45–52. o.
- 18 Dobszay László: Zeneoktatás és zeneelmélet. In: Rajeczky Benjámin (szerk.): *Magyarország zenei története I. Középkor*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 151. o.
- 19 Sarbak Gábor, i. m. XVIII. o.
- 20 Bartha Dénes: Szalkai érsek zenei jegyzetei... (1934) c. munkájának második részében közlésezi a teljes zenei anyag klasszikus helyesírás szerint korrigált változatát. Tanulmányunkban a zenei részhez kapcsolódó valamennyi latin nyelvű idézetet e szövegnek megfelelően adjuk.
- 21 Mészáros István: Egy fejezet a sárospataki iskola 15–16. századi történetéből, i. m. 294. o.
- 22 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 26. o.
- 23 Uo. 15. o. és Sarbak Gábor, i. m. XVI. alapján.
- 24 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 47. o.
- 25 Mészáros István: Egy tankönyv ötszáz éve: a Szalkai-kódex. Előadás a Sárospatakon 1989. május 3-án tartott tudományos konferencián. In: Mészáros István (szerk.): *Művelődéstörténeti tanulmányok 1960–2009*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2010. 66. o.

- 26 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 95–100. o.
- 27 Uo. 329. o.
- 28 Uo. 327. o.
- 29 Kubinyi András, i. m. 113. o. 23. lábjegyzet
- 30 Dobszay László: *Magyar zenei történet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 45. o.
- 31 Uo. 95. o.
- 32 Békefi Remig: Az oktatásügy állapota (1301–1526). In: Czobor Béla – Szalay Imre (szerk.): *Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves országos kiállításon*. Gerlach Márton, Budapest, 1901. 2. kötet, 278. o.
- 33 Szendrei Janka: Gótikus notációk. In: Dobszay László: *A gregorián ének kézikönyve*. Editio Musica, Budapest, 1993. 162. o.
- 34 Dobszay László: A magyar Graduál-irodalom első emléke. = *Magyar Könyvszemle*, 98. évf. 1982. 2. szám, 100. o. https://epa.oszk.hu/00000/00021/00316/pdf/MKSZ_EPA00021_1982_98_02_100-112.pdf Letöltve 2019. augusztus 15-én.
- 35 Szendrei Janka: A Szalkai-kódex kottairása. = *Magyar Zene*, 25. évf. 1984. 2. szám. 186. o.
- 36 Bartha Dénes, i. m. 14. o.
- 37 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 52. o.
- 38 Dobszay László: *Magyar zenei történet*, i. m. 95. o.
- 39 Bartha Dénes, i. m. 9. o.
- 40 Uo. 11. o.
- 41 Uo.
- 42 Czagány Zsuzsa – Papp Ágnes: Késő középkori zeneelmélet és gregorián gyakorlat. A Hollandrinus-traktátusok zenei hátszaga. In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 2013–2014*. MTA BTK Zenatudományi Intézet, Budapest, 2016. 31. o.
- 43 C. Matthew Balensuela: Johannes Hollandrinus. Grove Music Online. 2001. <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.2242637> Letöltve 2019. augusztus 9-én.
- 44 Tom R. Ward: The Theorist Johannes Hollandrinus. In: *Musica Antiqua 7*. Acta Scientifica. Bydgoszcz, 1985. 579. o.
- 45 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 177. o.
- 46 Bartha Dénes, i. m. 17. o.
- 47 Uo. 18. o.
- 48 Kodály Zoltán: Éneklő ifjúság. Bevezető cikk a folyóirat első számában. In: Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. (Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc.) I. kötet, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1982. 117. o.
- 49 Mészáros István: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola, i. m. 185. o.
- 50 Uo. 186. o.
- 51 Bartha Dénes, i. m. 20. o.
- 52 Rajeczky Benjámin: Mi a gregorián? Zeneműkiadó, Budapest, 1981. 85. o.
- 53 Guido keze – University of Pennsylvania. <https://medievalfragments.files.wordpress.com/2014/03/guidonian-hand-ms-codex-1248-f-122r.jpg> Letöltve 2019. június 28-án.
- 54 Bartha Dénes, i. m. 19–20. o.
- 55 Guido keze – modern ábra. https://en.wikipedia.org/wiki/Guidonian_hand#/media/File:Guidonischehand-en.gif Letöltve 2019. június 28-án.
- 56 Guido hexachord rendszerének ábrája. https://www.researchgate.net/figure/Diagram-of-Hexachord-System_fig1_254571168 Letöltve 2019. június 28-án.
- 57 Dobszay László: Zeneoktatás és zeneelmélet, i. m. 154. o.
- 58 Bartha Dénes, i. m. 21–22. o.
- 59 Dobszay László: Zeneoktatás és zeneelmélet, i. m. 155. o.
- 60 Uo. 156. o.
- 61 Bartha Dénes, i. m. 25. o.
- 62 Dobszay László: *Magyar zenei történet*, i. m. 46. o.
- 63 Uo. 51. o.
- 64 Rajeczky Benjámin: Mi a gregorián? I. m. 81. o.
- 65 Dobszay László: Zeneoktatás és zeneelmélet, i. m. 158. o.
- 66 Bartha Dénes, i. m. 29. o.
- 67 Dobszay László: Szalkai László jegyzetének zenei példaanyaga. In: Berlász Melinda – Domokos Mária (szerk.): *Zenatudományi dolgozatok 1980*. MTA Zenatudományi Intézet, Budapest, 1980. 216. o.
- 68 Uo. 218. o.
- 69 Szendrei Janka: A Szalkai-kódex kottairása, i. m. 186–187. o.

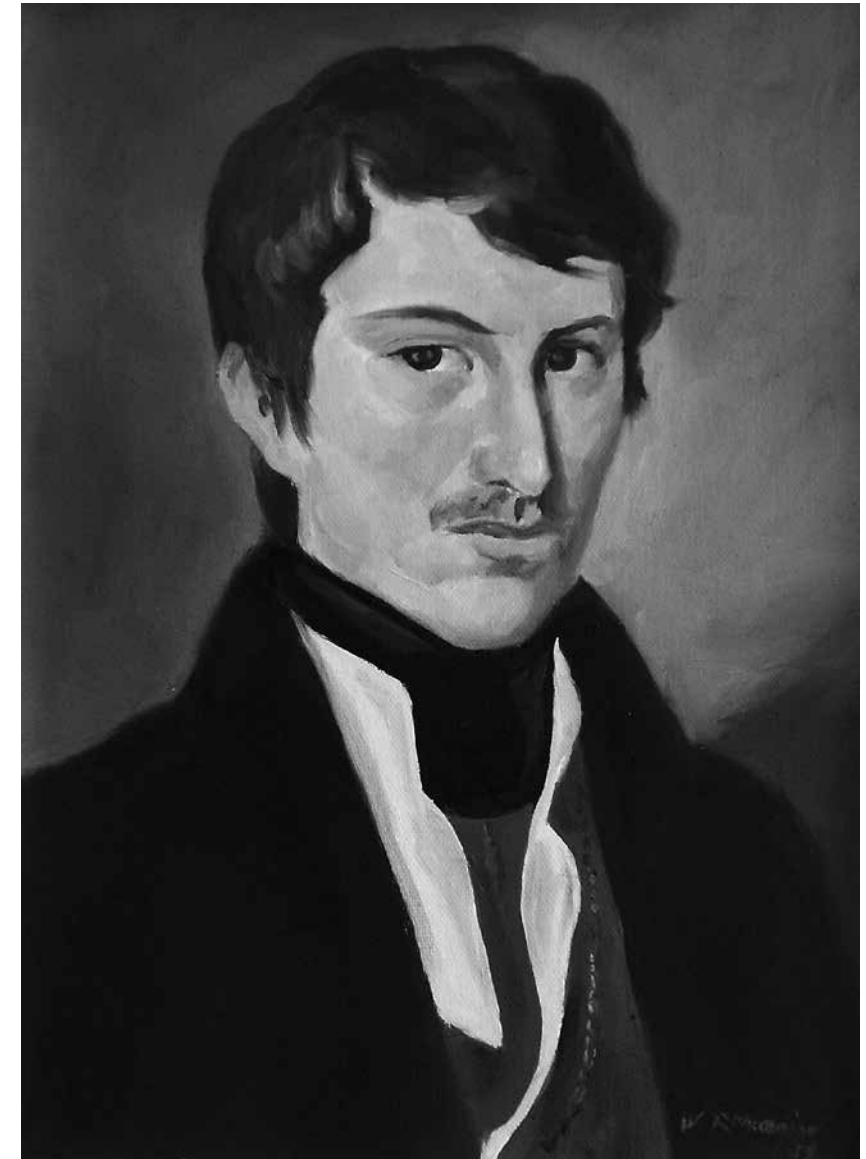
VOZDVIZSENSZKIJ Vagyim Olegovics

Nikolaus Lenau

 Zemplén nyughatatlan ifjú lelke

A világirodalomban Lenaut „az osztrákok Petőfijeként” és „a német Byronként” említik. Apja sziléziai nemesúr, anyja Pest megye főügyészének a leánya. Teljes nemesi nevén Nikolaus Franz Niemsch Edler von Strehlenaunak hívták. Csatádon született, egy torontál megyei német községben, Temesvár mellett. Úgy nőtt fel, hogy németül és magyarul egyformán tudott. Ifjúkorától kezdve német nyelven írta verseit, anyjával magyar nyelven levelezett. A gyermek és fiatal éveit Magyarországon töltötte. Apja halála után a családja Budára költözött, ahol 1811-ben özvegy édesanyja férjhez ment dr. Karl Vogel orvoshoz. 1815-ben Tokaj-Hegyalján telepedtek le, ahol Lenau nevelőapja seborvosi állást kapott. Házitanítója, Kövesdy József vezetése mellett folytatta iskolai tanulmányait, majd a sátoraljaújhelyi Piarista Gimnáziumban tett osztályvizsgát az 1816/17. tanévben, amely szükséges volt a későbbi érettséghez. Szabadságszerető magántanára elsőként ismerte fel Lenau nagy költői tehetségét. A fiú a tanulás után mindig erdőn-mezőn szeretett barangolni és kitűnően tudott madárhangokat utánozni. Imádott olvasni, legszívesebben rabló- és kísértethistóriákat. Hegedülni és gitározni tanult. Kiváló tanuló volt. Egy bizonyos Rudy nevű görögkeleti pópával gyakran és hosszasan beszélgetett vallási kérdésekről. Habár a jogutód Kossuth Lajos Gimnázium, Szakgimnázium és Szakközépiskola levéltárában őrzött iratokban nem található Nicolaus Franciscus Niemsch nevű növendékre¹ vonatkozó bejegyzés, a szakirodalom szerint magántanulója volt és ott végezte az első humanitás-osztályát. Olyan sikerrel tette le 1817-ben a nyilvános vizsgát, hogy tanárait, köztük Sümegh Mártont és Sebő Ágostont, csodálatba ejtette.² A további gimnáziumi tanulmányait a pesti piaristáknál fejezte be, 1818-ban. Diákévei magyar ifjak között zajlottak, például Tokajban, ahol egy fehér márványtábla szerény emléket őriz a Bethlen Gábor út 25. szám alatti ház falán. A gyönyörű Tokaj-hegyaljai borvidék a költő Lenau számos versét ihlette meg. Élményvilágának java része csodaszép zempléni tájakhoz és a Bodrog-Tisza menti nép jellegzetes alakjaihoz kapcsolódik, mint a visszatérő Miska, a lovon élő magyar paraszti nép karakteres figurája. Az itt eltöltött tizenegyedik és tizenötödik esztendeje kitörölhetetlen nyomokat hagyott a kis törekeny fiú további életén. Itt vésődtek nyughatatlan ifjú lelkébe a magyar föld, a magyar pusztá, a magyar élet képei és a magyar népdalok ritmusa, amelyek később német nyelvű költészetének olyan különös hatást és olyan elragadó varázst kölcsönöztek. Itt, a Bodrog és Tisza partvidékén, egy merőben új világ tárult fel kék szeméi előtt. A kamasz Lenau nagy sajnálatára, a csodálatos tokaji idill nem tartott sokáig. A házitanítója és egyben az első igazi barátja eltávozva, a költő anyja Budára költözött három gyermekével, hogy ott folytassa a fia taníttatását. Ezalatt azonban a család anyagi viszonyai olyan rosszra fordultak, hogy már nem tudták őt tovább iskoláztatni. Ekkor a nagyszülők vállalták el

az unokájuk és a legifjabb húga további neveltetését, akik 1818 szeptemberében hozzájuk utaztak Stokerauba, amely Bécs mellett található. A Bécsi Egyetemre való felkészülés keretében a fiatal Lenau filozófiát tanult, majd megszakításokkal német jogot, később pedig orvostant hallgatott. Matematikával foglalkozott, idegen nyelveket tanult, angolt és franciát. Joseph von Blumenthal zenetanártól hegedűórákat vett.

Lenau életének legszebb korszaka az ifjúkorában Magyarországon eltöltött tizenhat év volt. Később gyakran vágyott vissza a távoli magyar földre, ahol maradandó benyomásokat

szerezett az oly festői fekvésű Zemplénben. Azok az évek lírai és lírai-epikai költeményeiben találtak visszhangra, amelyeknek a témája a magyar táj és az ott élő emberek sorsa volt: „A pusztai csárda”, „Huszárdalok”, „Bakonyi betyár”, „Miska a Tiszánál”, „Miska a Marosnál”, „A toborzás”, „A kísértet”, „Parasztok a Tiszaparton”, „A három cigány”. A Magyarország-élmény a költő más témájú verseire is nagy hatással volt. Egész élete során újból és újból hitet tett szülőföldje mellett, és élénk figyelemmel kísérte az ottani politikai cselekményeket. Az író és irodalomtörténész Szerb Antal így írt a költő magyarságáról: „Számunkra Lenau költészete főképp azért érdekes, mert furcsa módon kihallatszik belőle Lenau magyarországi gyermek-kora. A magyar föld nemcsak témáin hagyott nyomot, – e tekintetben inkább csak a magyar exotikum, a cigány, a csárda, a puszták szerepel, az is erősen romantikus stilizációban – hanem ennél is sokkal érdekesebb az a meghatározhatatlan valami Lenau versmelódiájában, hasonlataiban, látásának módjában, ami miatt néha úgy érezzük, mintha Vörösmartyt vagy Petőfit olvasnók német fordításban. Valami titokzatos magyar hang, annál erősebben érzékelhető, mert egészen idegen környezetből tör ki.”³

Lenau kapcsolatai Magyarországgal anyja halála után 1829-ben időnként meglazultak vagy elhomályosultak ugyan, de megszűnni rövid időre sem szüntek meg. A szeretett édesanya – a költő számára mély fájdalmat jelentő – halála után, a barátaival az osztrák hegyekbe tett kirándulások adták vissza életkedvét és hatásukra írta meg „A Vándorlás a hegyekben” költeményét. Utólag Lenau így fogalmazott: „A két fő természeti élmény, melyek formáltak engem: az Atlanti-óceán és az osztrák Alpok; én mégis az utóbbi neveltjének nevezném magam.” (Levélrészlet. 1832. október 16.)⁴

Lenau szimbolikus példaképe volt annak, hogyan lehetett nyelvi és országhatárokat lebontani. Ifjúságának hazája Magyarország volt, felnőtt életének központja Ausztria, költői alkotótáborra Németország, ígéret földje Amerika. Egymástól messzire eső világújakon élt és alkotott, hidakat állított magyarok és lengyelek, osztrákok és németek, európaiak és amerikaiak között. A „Lengyel dalainak” pátosza meggyőzőbb, mint az az általános „lengyel-láz”, amely Európa-szerte annyi költőnek, titkos forradalmárnak és esküvőnek oldta meg a nyelvét, akik a cári zsarnokság ellen tiltakozva a saját, európai zsarnokaikra gondoltak. Ezt írta 1832. február 7-én levelében a távoli útjairól Mathias Leopold Schleifer, osztrák barátjának: „Külföldi utazások – véleményem szerint – minden költő számára fontosak: így ismeri meg az ember önmagát legjobban, de egy osztrák számára ez sürgető szükséglet.” Ausztria és Bécs azonban továbbra is meghatározó tényezői maradtak egzisztenciájának, később pedig állandóan úton volt Stuttgartba. Ötvennégyezer kilométert tett nagyrészt postakocsival, alkalmanként vasúton. Azok a kiruccanások nem másnak, mint belső nyugtalanságának jelei voltak, amelyekről ő maga így vélekedett Karl Johann Braun von Braunthal íróhoz írott 1831. március 11-ei levelében: „Ich bin ein unstäter Mensch auf Erden.” Nyugtalan vándorélete volt, akárcsak a híres angol George Gordonnak, Lord Byronnak. 1832-ben hajóval útra kelt Amerikába, ahonnan csalódással telve egy év múlva visszatért. Ezután már csak az irodalommal foglalkozott. Ezt 1833. július 15-én Alexander von Württembergerhez címzett levelében így öntötte szavakba: „Kedves Barátom! Hosszas bolyongás után megint itt vagyok... Visszajöttem az idegen világrészből, egy szép illúzióval ugyan szegényebb lettem, de beletörődtem sorsomba.”

Lenau egész életében sokat szenvedett kora nyomorúságos társadalmi viszonyai miatt. Amíg csak tehetette, küzdött a Habsburg-birodalom zsarnoksága és kortársai nyárspolgári megalkuvása ellen. Éppen az állandóan ránehezedő nyomás, a körülmények elviselhetetlensége űzte a költőt előbb magányba, majd búskomorságba, végül örületbe. 1836-ban rendőrségi eljárás indult ellene azon a címen, hogy a cenzúra megkerülésével külföldön adta ki a műveit. A per hét évig tartott. A szerző nem tagadta, hogy politikai tendenciájú verseket írt, hogy

korához fordult, korát szerette volna felrzni közömbösségéből, társadalmi öntudatra ébreszteni velük. Költészetében keveredtek a forradalmi és dekadens vagy romantikusan egzotikus elemek. Legforradalmibb epikus művei „Savonarola”, „Hűsz” és „Az Albígensék” voltak. Ezekben az emberi haladásért vívott harcoknak egy-egy eseményét énekelte meg lenyűgöző erővel. A búskomorság egyre inkább elhatalmasodott rajta, és 1844-ben súlyos elmebaj tüneteivel szállították kórházba. Hat évvel később a felsődöblingi elmegyógyintézetben halt meg hosszú szenvedés után.

Lenau verseinek műfordításai nagyon korán kezdtek megjelenni, és elsősorban nem német nyelvterületen terjedtek el. Egy 1839. november 1-jén kelt levelében a költő említést tett válogatott műveinek Londonban publikált fordításairól és a róla szóló cikkről a *Foreign Monthly Review* című folyóiratban, ahol ezt írták: „Az figyelemre méltó Lenauban, hogy szemben a többi német költővel nem vezethető vissza semmilyen iskolához vagy olvasási folyamathoz. Saját élményeivel díszíti dalának az üzenetét, amely nincs beárnyalva romanticizmussal, klasszicizmussal vagy orientalizmussal: tudjuk, hogy mit gondolt és érzett; de hogy mit olvasott, vagy milyen osztályú irodalmárokkal asszociálja magát, a művei nem adnak nekünk semmilyen eszközt kiderítéséhez. Ott áll bátor és független, mint egy ön-alkotás!”⁵ Angliában és Amerikában Lenau legismertebb fordítói Stanley Appelbaum, Alfred Baskerville, Charles Leland, Edward Stanhope Pearson, Charles Wharton Stork és Henry D. Wireman voltak. Magyarországon Áprily Lajos, Babits Mihály, Csorba Győző, Feleki Sándor, Fodor Gábor, Garai Gábor, Gáspár Endre, Gulyás Pál, Hajnal Gábor, Jankovics Ferenc, Jékely Zoltán, Kardos László, Kerényi Frigyes, Kosztolányi Dezső, Lator László, Reviczky Gyula, Rónay György, Szabó Lőrinc, Tamás Menyhért, Tandori Dezső, Tóth Árpád, Trencsényi-Waldapfel Imre, Urbán Eszter, Vajda János, Vas István, Vidor Miklós, Viola József fordították.⁶ Szintén említésre méltóak nagyszerű orosz fordítói, például Tyutsev, Fet, Mihajlov, Plecscejev, Balmont, Lunacsarszkij, Berman, Koltonovszkij, Levik. Az első orosz nyelvű Lenau költészeti gyűjtemény Szentpétervárott 1862-ben látott napvilágot, Csizsov fordításából szerkesztve. A költő valóban nagy hatást gyakorolt az orosz irodalom romantikus iskolájára, amelynek Zsukovszkij volt a legelőkelőbb képviselője. Puskin, tanítványa és barátja „Цыганы” (*Cigányok*) című költeményében, amelyben kiábrándultság témájával társítja a menekülő Aleko nevű alakját, világosan visszhangoznak Lenau „Die drei zigeuner” (*A három cigány*) című versének stófái. A hőse a fojtó civilizációból a természeti népek között véli megtalálni öazonosságát és a romák közé megy, hogy kívül keresse meg lelkének nyugalma, s nem belül. A *Doktor Zsivágó* szerzője, a Nobel-díjas Borisz Paszternak hasonlóan érdeklődött Lenau iránt és ezt írta szüleinek vele kapcsolatban 1939. június 12-én: „Egy időben vonzott Lenau és hatott is rám, és ebben a magyarban (Petőfiben) van valami, ami emlékeztet Lenaúra, Liszt Ferencre és másokra – ugyanaz a talaj, közös eredet és így tovább...”⁷ Korábban, 1933-ban költő-barátnője, Cvetajeva így üzent neki a messzi Párizsból „az általa szeretett Lenau csendes szavaival”, „Bitte” (*Kérés*) című verséből idézve: „Te sötét szem, nézz szemembe, hatalmad teljével élj.”⁸

Lenau – másokkal egyetemben – egész életén át szerelmes volt az álomszép zempléni táj lírai hangulatába, valamint a tiszta szívű és nagylelkű szőlőművelő népébe. Az emléktábláját Tokajban avatták a város központjában, a mellszobrát pedig Sátoraljaújhelyben, amely a gimnázium épülete előtt áll, sajnos évek óta vandálok által megcsonkítva. Lenau egykori iskolájának mai jogutóda mindent megtesz a költő emlékének ébren tartásáért. Az itt közölt reprodukciót, a fiatal Lenau portréját Volodimir Romaniv nyugat-ukrajnai festő ajándékképpen festette meg a költő 230 éves alma matere számára, e cikk szerzőjének kérésére.

Jegyzetek

1 Niembsch Miklós Ferenc neve latinul.

2 Pukánszky Béla: Lenau és a magyar föld. Franklin Társulat, Budapest, 1934. 8–9. o.

3 Szerb Antal: A világirodalom története. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 599. o.

4 A levélrészletek forrása a továbbiakban is: Nikolaus Lenau: Nyughatatlan lélek vagyok. Goethe Intézet, Budapest, 1995. 41–43. o.

5 „It is remarkable in Lenau that he is not, like most of the German poets, to be traced to any particular school, or course of reading. His own experiences furnish the matter for his song, which is not tinged either with romanticism, classicism, or orientalism: we know what he has thought and felt; but what he has read, or with what class of literati he has associated, his works give us no means of ascertaining. There he stands bold and independent, as a self-creation!” = The Foreign Monthly Review, and Continental Literary Journal. London: D. Nutt, Fleet Street; Dulau and Co., Soho Square; Asher. Berlin; and Gayet and Lebrun, Paris. MDCCCXXXIX. Lenau's Poems. 529. o. (Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics fordítása)

6 Magyarul megjelent kötetek: Lenau minden lírai költeménye. Szegedi Vakok Intézete, Szeged, 1930; Lenau válogatott versei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1954; Nikolaus Lenau versei. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979; Nikolaus Lenau: Élet és álmom. Válogatott költemények. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 2003.

7 „Я когда-то увлекался Ленау и был под его влиянием, а у этого венгерца (Петефи) есть что-то напоминающее Ленау, Ференца Листа и других, общность почвы, единая основа и прочее...” In: Пастернак Е.Б. Борис Пастернак. Биография. <http://pasternak.niv.ru/pasternak/bio/pasternak-e-b/biografiya-7-3.htm>. (Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics fordítása)

8 „Weil auf mir, du dunkles Auge, // Übe deine ganze Macht (Темный взор на мне покойся, // Покори меня всеро)” (Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics fordítása)

SOLTÉSZ Ferenc Gábor – SOLTÉSZ Márton

Beck Ö. Fülöp díjérmei az 1896-os Országos Ezredéves Kiállításra

Az Ezredéves Országos Kiállítás

A honfoglalás megünneplésének kérdése már az 1880-as évektől foglalkoztatta a közvéleményt. Legelőször a honfoglalás időpontját kellett tisztázni. A Magyar Tudományos Akadémia pontos évet nem, csupán időtartományt – 888 és 900 között – jelölt meg a feltett kérdésre válaszul. Végül Lakits Ferenc csillagász 1890-ben közölt számításai¹ lendítették előre az év meghatározását: egy bizánci krónikákban feljegyzett napfogyatkozás időpontjának pontosításából és a bolgár háború eseményeiből adódott az 1895-ös évszám. Az első hivatalos állásfoglalást az 1892. évi II. tc. rögzítette, amely szerint 1895-ben Budapesten országos kiállítást tartanak, s ennek megrendezésével a kereskedelmi minisztert bízzák meg. 1892 decemberében megalakult az Ezredéves Kiállítás Országos Bizottsága. A korábbi törvényt kiegészítette és módosította az 1893. évi III. tc., amelynek 3. §-a szerint a kiállítást 1896-ra halasztották.² A kimondatlan ok az volt, hogy az országban tervezett reprezentatív beruházások (két dunai híd, a Vaskapu szabályozása, a Szépművészeti Múzeum, a Műcsarnok, az Igazságügyi Palota, a millenáris emlékművek, valamint a földalatti vasút fölépítése-kialakítása) biztosan elkészüljenek. Az akkor átadott épületek a mai napig meghatározzák a főváros látképét. 1893-ban a szervezőbizottság megszabta a kiállítás kereteit; a tervezetet Lukács Béla kereskedelmi miniszter jegyezte *Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás általános programja* címmel – amelyet a lapok is közöltek.³

A főváros a kiállítás céljaira átengedte a Városligetnek a Stefánia út jobb és bal oldalán fekvő részét. Az 1893-ban kiírt elhelyezési terv pályázatára 34 pályamű érkezett be. A négy legjobb tervet – Korb Flóris és Giergl Kálmán; Schickedanz Albert; Gerster Kálmán és Mirkovszky Géza; Neuschloss Károly és fia cég – kiválasztva, majd ezek fölvetéseit-tanulságait egybevetve, egyesítve valósult meg a kiállítás. Az építési bizottság döntése nyomán az épületek ideiglenes jelleggel, bármilyen anyagból készülhettek. Egyetlen szigorú követelmény volt, a tűzbiztonság. A kiállítási terület 520.000 m²-t, míg a beépített terület közel 124.000 m²-t tett ki.

A szervezők Magyarország szellemi és tárgyi értékeit két fő csoportban kívánták a közönség elé tárni. Az első a Történelmi Kiállítás, a második a Jelenkori Kiállítás nevet viselte. Utóbbi hús csoportra tagolódott a képzőművészettől a néprajzig. A kiállítás tisztán nemzeti jellegű volt, mivel a szervezők rögzítették az alapelvet: a kiállításon csak azt állíthatták ki, amit a magyar korona területén termeltek vagy készítettek.⁴ Az volt a cél, hogy ne csak a fejlődés, de a hiányosságok is látszódnak – ezek megszüntetésére buzdítva egyszersmind. A kiállításra érkezett közel 900 kiállító mintegy 20.000 tárgyi tételét 1895 novembere és 1896 májusa között szállították be.

Az esemény látványos megnyitójára 1896. május 2-án, I. Ferenc József király és Erzsébet királyné jelenlétében – ágyúlövések, harangkongás és a *Himnusz* hangjai mellett – került sor; mindezt megörökítette az első magyar filmhíradó. Az ünnepet ugyanakkor megkeserítette néhány apróbb-nagyobb tényező, amelyekről aznap esti számában a *Pesti Hírlap* munkatársa számolt be.⁵ A budai rakparton például megfigyelt két fellobogózott monitort – magyar zászló nélkül. Még bántóbb volt a fellobogózott budai házak feletti látványt uraló, zászló nélküli királyi palota képe. A fekete-sárga zászló kítűzése otrombaság lett volna, a magyar trikolor kítűzése pedig nem illett bele az 1849-es szabadságharcot vérbe fojtó – s azért soha bocsánatot nem kérő – I. Ferenc József világképébe.

Összességében minden adva volt a látványos és egyedülálló kiállítás megrendezéséhez: 230 építmény és számos művészeti produktum, köztük Feszty Árpád körképe, *A magyarok bejövetele*; a Jan Styka-féle művészcsoport *Raclawicei körképe*; Munkácsy Mihály *Ecce Homo*ja; a Gárdonyi Géza ötletéből született *Pokol körkép*; léggömbrepülés stb. A parlamenti pártok erre az időre békét kötöttek, és ünnepélyesen kinyilvánították, hogy a kiállítás idejére félreteszik vitáikat. A bezárásáig a rendezők közel ötmillió látogatót regisztráltak. A befektetések (4.380.000 forint) és bevételek egyensúlyban voltak, ami azóta is minden kiállításnak ambíciója. A záróünnepségre november 3-án délben került sor Dániel Ernő kereskedelmi miniszter zárszavával.⁶

A kiállítás jutalmazási rendszere és eredményei

Az ezredéves országos kiállítás 1893-ban kiadott általános programjának 18. §-a írta le először az esemény jutalmazási rendjét: „A kiállított jeles tárgyak a külön kibocsátandó jury-szabályzat értelmében kitüntetésben részesülnek. A kitüntetések a következők: 1. Nagy díszoklevelek. 2. Nagy bronzérmek. Az éremmel az érdemet bővebben felsoroló oklevelek fognak kiadatni. 3. A közreműködők érme. 4. Az ipari segédszemélyzet számára elismerő oklevelek.” 1895-re az érme köre bővült: millenniumi nagy érmekre, kiállítási érmekre és a közreműködők érmeire.⁷

A legkiválóbbak jutalmazására 36 tagú nemzetközi bírálóbizottságot állítottak fel, amely október 4–6. között értékelt. A kiosztott elismerések a következők voltak:

1. Díszoklevél (a legkiválóbb kiállítók részére, akik működésükkel országos érdemet szereztek).
2. Millenniumi nagy érem (azon kiállítóknak, akik saját szakmájukban rendkívüli haladást mutattak, az előállítás terén kiváló érdemeket szereztek, kiállított tárgyaikkal a kiállítás becsét és fényét növelték).
3. Kiállítási érem (azon kiállítóknak, akik a kiállítás bármely csoportjában kitüntetésre méltó érdemeket tanúsítottak).
4. Közreműködők érme (azoknak, akik a kiállítás kivitelezése során jelentékeny, kitüntetésre érdemes részt vállaltak).
5. Elismerő oklevél (akik a fenti kitüntetésekre nem jogosultak, de elismerésre méltó tevékenységükkel jutalomra érdemesnek bizonyultak).

A kiosztható érme száma nem volt korlátozva. A jutalmak bőrborítású, bordó bársonnyal bélelt kapcsos dobozokba kerültek, s oklevél is járt velük a jutalmazást kiváltó érdem megnevezésével. Az okleveleket a következő művészek tervezték. Díszoklevél: Lotz Károly és Rauscher Lipót; millenniumi nagy éremhez Vágó Pál; kiállítási éremhez Dörre Tivadar; közreműködők érméhez Benczúr Gyula; elismerő oklevél: Krieger Béla Gyula.⁸

A kiosztott érme számáról kétféle adatsort találni. Matlekovits Sándor teljes körű névsorokkal szolgál,⁹ az ő adatai szerint millenniumi nagy érem 909 darab, kiállítási érem 2163 darab, közreműködői érem 2503 darab.¹⁰ Kőváry László *Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás Közleményei* 32. füzetének adatait közli, eszerint millenniumi nagy érem 1234 darab, kiállítási érem 2914 darab, közreműködői érem 2243 darab.¹¹

A díjazottak neveit – az érdem és jutalom megadásával – a nyomtatott sajtóban is közreadták. Az adatok listáját a kiállítás igazgatósága küldte meg közvetlenül a helyi hivatalos lapoknak, vagy a kereskedelmi és ipartestületektől, esetleg az Ezredéves Országos Kiállítás helyi bizottságaitól kerültek a szerkesztőségekhez.¹² Volt, ahol a főispán a jutalmakat hivatalában, személyesen adta át.¹³ A jutalmazottak ezután hirdetéseikben büszkén szerepeltették a kitüntetés tényét, és olyan is akadt, aki névre szóló érmének rajzát (1. ábra) beágyazta üzletének-vállalkozásának hirdetésébe.¹⁴

1. ábra: Szlukovényi István hirdetése

Az érem pályázat

Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás érmeinek és okmányainak tervezeteire Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter pályázatot hirdetett 1894. március 25-i dátummal. Beck Ö. Fülöp (1873–1945) szobrász és éremművész vélhetően az Iparművészeti Főiskolán értesült a kiírásról,¹⁵ amelynek híre ott Morelli Gusztáv körözvénye¹⁶ révén terjedt el. A pályázati kiírás első fele kifejezetten az érmekről szólt:¹⁷

„Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás érmeinek tervezeteire ezennel pályázatot hirdetek. A pályázatban kizárólag magyar állampolgár művészek vehetnek részt. A megállapított jury-szabályzat értelmében az érme háromfélék, u.n. 1. millenniumi nagy érem, 2. kiállítási érem, 3. közreműködők érme. A jury-szabályzat, mely kívánatra minden pályázónak megküldetik, tüzetes felvilágosítást nyújt arra nézve, hogy e három érem mily érdemek jutalmazására szolgál.

Az érme terjedelme a következőkben van megállapítva.

A millenniumi érem átmérője 85, a kiállítási éremé 70, a közreműködők érméé 60 milliméter. A millenniumi érem egyik oldalán a teljes magyar címér »Millenniumi nagy érem kiváló érdemekért«, az alsó részen a kiállító nevét és lakhelyét tartalmazó körirat alkalmaztatnak.

A kiállítási érem egyik oldalán a díszítés azonos a millenniumi nagy érem díszítésével, a másik oldalon a közepén allegorikus alakok, a felső részen: »Kiállítási érem – az érdem jutalmául«, az alsó részen a kiállító nevét és lakhelyét tartalmazó körirat alkalmaztatnak.

A közreműködők érmének egyik oldalán a díszítés azonos a millenniumi nagy érem díszítésével; a másik oldalon a közepén allegorikus alakok, a felső félkörben »Közreműködők érme«, az alsó félkörben az illető nevét és lakhelyét tartalmazó körirat alkalmaztatnak.

Mind a három érmen a plasztikai felfogás és ábrázolás más-más legyen. Minden érem előlapjának lényeges tárgya a magyar címér, melynek formái alkalmazása a művész szabadságára bízatik.

Ez érme tervezésére vonatkozó pályamunkák eredeti nagyságban gipszből mintázva (stearinnal bevonva) 1894. október 1-ig lepecsételt jelgés levelkék kíséretében – az ezredéves orsz. kiállítás igazgatóságának címere (Budapest, V., Akadémia-utca 3. sz.) küldendő be.

A jutalmak a következők: A millenniumi nagy éremre az abszolút becsű legjobb pályamunkának 500 korona, az ezután következő két legjobb munkának 300–300 korona.

A kiállítási éremre és a közreműködők érdemére az abszolút becsű legjobb pályamunkának 400, illetve 300 korona, a következő két legjobb munkának 200–200 korona.

Fenntartja magának az igazgatóság, hogy a legkisebb jutalomnak megfelelő összegért a jutalmazottakon kívül érdemes pályamunkákat megvegyen. Ezek, valamint a jutalmazott pályamunkák a kiállítás igazgatóságának tulajdonába mennek át.”

Beck Ö. Fülöp 1894 júniusában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 600 forintos ösztöndíjával épp Párizsba tartott, hogy ott „magát külföldi mesterek mellett tökéletesítse”. Vonatútja során olvasta az ezredéves kiállításra kiírt érempályázatot, és rögvest tervei születtek a megvalósítást illetően. Már Bécsben megvette azokat a palakorongokat, amelyeken vörös viaszból megformázta éremterveit.

A 19. század vége felé eszmeileg és technikailag egyaránt megújult az európai éremművészet. Ennek a megújulásnak elsődleges bázisa Franciaország volt, itt támadt új életre az emlékérem és a plakett műfaja is. Munkálkodásuk eredményeként a franciák váltak a modern európai éremművészet tanítómestereivé, megszabadítva az érmészeket az akadémikus stílus szabályrendszerének béklyóitól. Párizsban Beck is megismerte a művészetet megfiatalító forrásokat. Alkotásmódjára biztosan nagy hatással voltak a Párizsban látott modern francia érmek, főképp az 1889-es párizsi világkiállítás – Louis Alexandre Bottée (1852–1941) és Jean-Baptiste Daniel Dupuis (1849–1899) által készített – érmei.

2. ábra: A párizsi világkiállítás díjérme 1889., Louis A. Bottée

Beck nem utánozta a franciákat, csupán a tanulságokat vette át, beépítve azokat művészetébe. Az általa tervezett érmek alakjainak megformálásához, az alkalmazott attribútumokhoz (báberkoszorú, lángoló fátyla, harsona, munkaeszközök), a felirati táblák elhelyezési módjaihoz Bottée díjérme és Dupuis hivatalos emlékérmé volt a közvetlen minta. A beküldött pályaműveken bizonyára mestere, Hubert Ponscarne (1827–1903) kéznyma is rajta volt.

Nyár végén az elkészült munkákat hazaküldte, október végén pedig táviratot kapott, hogy mindhárom kategóriában első lett, így 1200 korona jutalom illeti.¹⁸ Hitetlenkedő örömmel fogadta e közlést, mert szerényebb eredményre számított. Amikorra már megbarátkozott sikerével, megjött a hivatalos értesítés is Lukács Béla miniszter aláírásával. Hazatérve jelentkezett dr. Schmidt József kiállítás igazgatónál az elnyert díjak ügyében. Tőle tudta meg, hogy összesen kilencen pályáztak – Beck mindössze két nevet említ visszaemlékezéseiben: Szárnovszky Ferencét (1863–1903) és Dankó Józsefét (1872–1955). Az újságokból tudható, hogy Reisner József (1859–1929) körmöcbányai vésnök tervét a miniszter 200 koronával jutalmazta.¹⁹ Egy újabb ösztöndíjjal²⁰ Párizsba visszatérve elvégezte az éremterveken a bírálóbizottság által kért módosításokat; a javított munkák végül 1895. június elején érkeztek meg Budapestre.²¹ Az ismételt zsűrizéskor már csak Zala Györgynek (1858–1937) voltak kifogásai, amit Budapesten, a bírálóbizottság előtt igyekeztek tisztázni. Beck a neves szobrász nem egy észrevételét megfontolandónak tartotta, számosat azonban elutasított. Az elutasításokkal a bizottság többi tagja hallgatólagosan egyetértett. Párizsba visszatérve levelet írt a kiállítás igazgatóságának, hogy megfontolás után kitarat eredeti elképzelése mellett, és nem hajtja végre a Zala által kért módosításokat. Visszaemlékezését az alábbi sorokkal zárja: „mai szemmel gyermekkori, éretlen munkáknak tartom ezeket az érmeket [...] a változtatásokat ma sem fogadnám el”. Az utókor ítései azonban a művésztől eltérően vélekednek e három éremről, mert keletkezésüktől számítják a modern magyar éremművészet indulását.²² Az elfogadott éremterveket 1896. május 17-én mutatták be a sajtónak.

3. ábra: A Millenniumi Nagy Érem

Az érmek tervezője

Beck Ö. Fülöp (Pápa, 1873. június 23. – Budapest, 1945. január 31.) egy pápai, tizenhárom-gyermekes zsidó iparos családjába született. Iparművésznék készült a budapesti Iparművészeti Iskola ötvös szakán 1888 és 1893 között. Az ötvös szakma mellett mintázást is tanult. 1894-ben a Kereskedelemügyi Minisztérium ösztöndíját elnyerve Párizsban Hubert Ponscarne növendéke lett. Huszonhárom évesen, az Ezredéves Országos Kiállítás díjérmeivel vált viszonylag ismertté. Így terelődött érdeklődése a szobrászat és éremművészet felé. A régi mesterek módjára maga faragta kőszobrait, s érmeinek negatívját is saját kezűleg véste. Számos

érme a magyar éremművészet időtálló, megkerülhetetlen darabjává lett. Köztéri munkáival már nem volt ekkora szerencséje. Egyéni, modern felfogása a hivatalos és a közizlés számára nehezen elfogadható volt, s ezért sokszor mellőzték. Budapest ostromakor a Sas-hegy környékén bujkált, innen tűnt el 1945. január 31-én.

4. ábra: A Kiállítási Érem

A nevében található „Ö.” rövidítés feloldására kétféle magyarázat ismeretes. Az első az emlékirataiból származik.²³ Eszerint kezébe került a régi magyar ötvösség jeles képviselője, Kecskeméti Ötvös Péter (1637–1680) könyve, s ennek hatására illesztette „szégyellnivalóan sivár és lehetetlen” nevébe – rövidítve – az „Ötvös” szót. „Akkor még hittem ebben a pályában, és az ötvös jelzővel felemelve képzeltem magam.” A másik változat szerint az Ödön utónevet 1917. június 30-án választotta, amikor feleségével együtt megkeresztelkedett a budapesti Kálvin téri református templomban. Családtörténeti emlékezésében unokája úgy vélte: nagyapja teljes szívvel, igaz meggyőződéssel vágyott az asszimilációra; református vallását nagyon komolyan vette, azonosult annak tanításaival, és igyekezett hitének parancsai szerint élni.²⁴

A kiállítási jutalomérmek végleges arculatának kialakítása

Az érempályázat lezárulta után ki kellett jelölni a kivitelezőt, majd teljessé tenni az éremképet. Hiányzott ugyanis a névmező kitöltési formulája. A jutalmazott adatai az eredeti terv szerint a köriratba kerültek volna, amely viszont megnehezítette volna a verőszerszám kialakítását. A másutt már sikerrel alkalmazott névtáblás megoldás mellett egyszerűbb és olcsóbb szerszámokat igényelt. Utóbbi esetben az alapszerszám változatlanul hagyása mellett mindössze a cserélhető, egységes méretű, névre szóló táblácskákat kellett elkészítenie a verdének.

5. ábra: A Közreműködők Érme

A kivitelező kijelölése 1896. május 24-én megtörtént; a feladat elvégzésére a 38688 számú kereskedelmi miniszteri leirat a körmöcbányai pénzverő hivatalt nevezi meg illetékesként. A verdét nyilván nem érte váratlanul a felkérés, mert éppen ekkor szereztek be a 85 mm-es átmérőjű érmek veréséhez új verőgépet, a felület-előkészítéshez korszerűbb homokfúvót.²⁵ A Dániel Ernő jegyezte 27630 számú, 1896. július 15-i átirat elfogadta a pénzverőhivatal ajánlatát, majd néhány alapvető feltétel tisztázását követően részletesen előírta a kidolgozás módját.²⁶

EZREDEVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS

1896.

KIÁLLÍTÁSI ORSZÁGOS BIZOTTSÁG

Szám: ad 27630

A magy. kir. pénzverő hivatalnak Körmöcbányán

F. évi június hó 12-én 1257 [sic! Helyesen: 1527] sz. a. kelt ajánlatát elfogadva, megbízom a t. pénzverő hivatalt, az ezredéves országos kiállítás alkalmából készítendő összes érmek veretésével valódi bronzból olyanformán, hogy minden éremre a kitüntetett kiállító neve dombormű alakban rá vezetendő.

Felkérem ezek után a t. pénzverő hivatalt, hogy az érmek előállításához a szükséges intézkedéseket azonnal megtenni, s a kivitel iránt a kiállítás igazgatóságával érintkezésbe lépni szíveskedjék.

Budapesten, az 1896 évi július hó 15-én.

az 1896iki ezredéves kiállítás országos bizottságának elnöke:

Dániel

kereskedelemügyi m. kir. minister

6. ábra: A Kiállítási Érem díszdobozban

A miniszteri átirat két dolgot rögzít: az érmek anyaga valódi bronz legyen, s a kiállítói nevek domború betűvel kerüljenek rájuk. A további részletek tisztázására hamarosan sor került. A Kereskedelemügyi Minisztérium július 23-án táviratilag utasította Reitzner Miksa bányatanácsost, a verde igazgatóját, hogy másnap jelenjék meg szóbeli egyeztetés céljából. Reitzner az esti gyorsvonattal haladéktalanul Budapestre utazott, s a 24-én reggel 8 órakor kezdődő tárgyaláson Schmidt József kiállítás-igazgatóval tisztázták a hiányzó részleteket. Megállapodásukat a 31193 számú, 1896 július 17-én kelt irat rögzíti.

EZREDEVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS 1896.

KIÁLLÍTÁSI IGAZGATÓSÁG
Szám: ad 31193

A magy. kir. pénzverő hivatalnak Körnöcbányán

A kereskedelmi minister úr Ó Nagyméltóságának mint a kiállítás országos bizottsága elnökének f. évi július 15-én ad 27630 sz. a. kelt rendeletben nyert megbízáshoz képest az érmek veretése körüli részletek a t. pénzverő hivatal képviselőjével tárgyalatván, a következőkben történt megállapodás:

1. a bronz színe vöröses és mattírozva legyen;
2. az alakok állása mindkét oldalon egyenlően kívántatik;
3. a milleniumi nagy éremnél, valamint a kiállítási éremnél a neveknél a nak- nek rag alkalmazandó, ellenben a közreműködő éremnél ezen rag elmarad;
4. a helyiségnévénél rag nem alkalmazandó;
5. a nevek betűire nézve a minta elfogadtatván a betűk 3 féle nagyságban készülhetnek a mint ezt a hosszúsága kívánja.

Felkérem ezek után a t. pénzverő hivatalt, hogy az érmek veretését ezek után azonnal munkába venni szíveskedjék.

Budapesten, az 1896 évi július hó 24-én.

Schmidt
miniszteri tanácsos,
kiállítás igazgató

Július 27-én a fenti irat – iránymutatás gyanánt – átkerült a verde Pénzítő és Véső Alosztályaihoz. Már csak a jutalmazottak névsorának kellett megérkeznie, hogy elkészülhessenek az egyedi névtábla-betétek, beindulhassanak a verőgépek, és elkészíthessék a névre szóló jutalomérmeket.

7. ábra: Hátlapi verető a Közreműködők Érméhez, névtáblafészekkel

A fenti három érem korabeli szerszámai közül néhány szerencsésen átvészelt a hosszú 20. századot. Kutatásaink egy korábbi fázisában, 2018 júniusában ezeket a Metal Art Zrt. műemléki védelem alatt álló verőszerszám-gyűjteményében módunk volt személyesen megtekinteni. A hat éremoldal 1–1 apatövet és 1–2 verőtövet tartalmazza e becses tárgy-együttessel. A névmező helye befelé kúpos falú fészek – ide helyezték bele a pontosan illesztett, szintén kúpos kialakítású, cserélhető névtáblákat.²⁷

Jegyzetek

- 1 Természettudományi Közlöny, 1890. 255. szám (november), 561–571. o.
- 2 „E kiállítás az 1892. évi II. törvénycikk 1. §-ában foglalt határozománytól eltérőleg 1896-ban tartatik meg.”
- 3 Lásd pl.: Váci Közlöny, 1893. április 16.
- 4 A korabeli sajtó hírt adott olyan esetről is, hogy egy vállalkozást kiltottak a kiállításról, mert bécsi cég termékeit árusította.
- 5 Pesti Hírlap (esti kiadás), 1896. május 2., 1. o.
- 6 Minisztertanácsi ülés, 1896. október 15., 3. pont. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, W 12.
- 7 Esztergom és Vidéke, 1895. április 7., 3. o.
- 8 Pesti Napló, 1895. június 4., 6. o.
- 9 Matlekovics Sándor (szerk.): Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. III. kötet. Budapest, 1897. 271–416. o.
- 10 Uo. 259. o.
- 11 Kóváry László: A millenium lefolyásának története és a millenáris emlékkalkotások. Athenaeum, Budapest, 1897. 263. o.

12 Lásd: Nyírvidék, 1896. november 22.; Buda és Vidéke, 1897. január 3.; Békésmegyei Közlöny, 1897. november 21.

13 Nyírvidék, 1897. december 12., 19. o. (II. melléklet.)

14 Rákos és Vidéke, 1912. március 17., 9. o.

15 A 3. és a 4. fejezet Beck Ö. Fülöp visszaemlékezésein alapul: Farkas Zoltán: Rippl-Rónai József emlékei / Beck Ö. Fülöp emlékei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1957.

16 Morelli Gusztáv: Körözüvény, 1894 május 23., Magyar Királyi Iparművészeti Iskola. Ikt. szám: 1894/119. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltár 1/c 1894/119.

17 Magyar Ipar, 1894. május 31., 120–121. o.

18 A sajtóközlemények szerint a zsűrizés november elején történt.

19 Budapesti Hírlap, 1894. november 11., 11. o.

20 Pesti Napló, 1895. február 22., 6. o.

21 Budapesti Hírlap, 1895. június 6., 5. o.

22 L. Kovásznai Viktória: Fejezetek a magyar éremművészet történetéből. Argumentum – Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest, 1999. 25. o.

23 Farkas Zoltán: Rippl-Rónai József emlékei / Beck Ö. Fülöp emlékei, i. m. 186. o.

24 Bindorffer Györgyi: Makkoshotyka nincs messze Olaszliszktól – Fejezetek Havas Gábor életéből. = Társadalmi Együttélés, 2012. 4. szám. http://epa.oszk.hu/02200/02245/00004/pdf/EPA02245_tarsadalmi_egyuttes_2012_4_havas_gabor.pdf

25 Magyar Ipar, 1896. július 31., 222. o.

26 A levelek felkutatásáért és megküldéséért ezúton mondunk köszönet Daniel Kianicka muzeológusnak, a Múzeum Minci a Medaili v Kremnici munkatársának.

27 A tanulmány Soltész Ferenc Gábor 2019. szeptember 17-én, a Magyar Numizmatikai Társulat ülésén elhangzott előadásának szerkesztett, bővített változata. További szakirodalom: Bálint Zoltán: Az ezredéves kiállítás architektúrája. Schroll és Tsa, Bécs, 1897; Czobor Béla – Szalay Imre (szerk.): Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves országos kiállításon. Budapest, 1897–1901; Gelléri Mór: Az ezredéves országos kiállítás kalauza. Budapest, 1896; Gerő András (szerk.): Budapest, 1896 – II. Az ezredévi kiállítás. = Budapesti Negyed, 1996. 1. szám (tavasz), 371–432. o.; Kontha Sándor: Beck Ö. Fülöp. Corvina Kiadó, Budapest, 1980; Láng Nándor dr.: Az ezredévi kiállítás érmei, = Vasárnapi Újság, 1896. 20. szám (május 17.), 322–323. o.; Tarr László (összeáll.): Az ezredév. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

Habsburg Ottó és Sárospatak

Emlékek, dokumentumok

1990. február 5-e sokak számára emlékezetes Sárospatakon. Azzal délután Habsburg Ottó, a Nemzetközi Páneurópai Unió elnöke, az Európai Parlament képviselője tartott rendhagyó történelemórát. Több ezer érdeklődő gyűlt össze az Árvay József Gyakorló Általános Iskola aulájában, hiszen különleges élménynek ígérkezett a jeles személyiség előadása. 1990-ben, az első szabad választások előtt néhány hónappal, amikor még kóstoltattuk az igazi szólásszabadságot, s nem volt gyakorlat a történelem megszokott módon tanított eseményeihez más szemszögből hozzányúltni, sőt bizonyos előadók tabunak számítottak, nehezen túlbecsülhető jelentőségűnek ítéltető az utolsó magyar király, IV. Károly fiának meghívása.

Ebben az összeállításban Habsburg Ottó és Sárospatak 1990-ben kezdődött és – megszakításokkal – több mint húsz éven át, 2011-ig tartó kapcsolatának emlékeit és dokumentumait adom közre. A partnerség két sárospataki intézményhez köthető. 1990. februári látogatását az általam vezetett Sárospataki Diákegylet kezdeményezte és szervezte. Tíz évvel később felkértem őt az induló *Zempléni Múzsza* fővédnökének, s a tisztséget szívesen vállalta. Ennek nyomán levelezésünk rendszeres maradt. Újabb sárospataki látogatását azonban, előrehaladott életkora miatt, már nem sikerült megszervezni.

Habsburg Ottó életútja

A politikus életének eseményei jól dokumentáltak és közismertek. Az európai politikát évszázadokon át meghatározó család történetét Gonda Imre és Niederhauser Emil részletesen megírták.¹ Tematikus tájékozódást tesz lehetővé az eredetileg Bécsben megjelent *Habsburg lexikon*.² 1988–89-ben Bokor Péter filmrendező kétrészes dokumentumfilmet forgatott a politikusról *Isten akaratából*, illetve *Századunk tanúja – Habsburg Ottó* címmel. Ennek további forrásokkal és fényképekkel kiegészített szöveggönyv-részletei önálló kiadványként megjelentek.³ A legrészletesebb – hatszáz oldal meghaladó terjedelmű – életrajz magyarul 2003-ban látott napvilágot, ebben bőséges további szakirodalom található.⁴ Habsburg Ottó 2011-ben bekövetkezett halálakor a sajtóban hosszabb-rövidebb nekrológok sokasága jelent meg,⁵ s azóta számos további publikáció, hiszen a család történetének kutatására 2003-ban Budapesten önálló intézmény létesült, Habsburg Történeti Intézet néven.⁶

Otto von Habsburg-Lothringen 1912. november 20-án született az alsó-ausztriai Reichenauban, IV. Károly (1887–1922) magyar király és felesége, Zita Bourbon (1892–1989) pármái hercegnő legidősebb gyermekeként. A család 1919-ig Ausztriában, ezt követően 1921-ig Svájcban élt. IV. Károly sikertelen hazatérése után Madeira szigetére költöztek, nem sokkal Károly halála után pedig Spanyolországba. Habsburg Ottó 1929–39 között Belgiumban

élt, tanulmányait a Leuveni Egyetemen végezte: 1935-ben politikai és társadalomtudományi doktorátust szerzett. 1939-től Franciaországban, 1940-től az Egyesült Államokban, 1944-től ismét Franciaországban, majd Spanyolországban lakott. 1951-ben feleségül vette Regina Szász-Meiningen hercegnőt, házasságukból hét gyermek született. 1954-től otthona haláláig a München melletti Pöcking volt. 1961-ben lemondott a trónigényéről, de az osztrák és a német mellett mindvégig megtartotta magyar állampolgárságát. A magát magyarnak valló, a nyelvünket enyhe akcentussal, ám folyékonyan beszélő politikus az új Európa-gondolat egyik első felismerője és képviselője volt. Széleskörű nemzetközi kapcsolatait a páneurópa-eszme népszerűsítésére fordította, e mozgalomhoz 1936-ban csatlakozott. A Nemzetközi Páneurópai Unió 1960-ban alelnökké, 1973-ban elnökké, 2004-ben tiszteletbeli elnökké választotta. 1979-ben a bajorországi Keresztényszociális Unió (CSU) színeiben az Európai Parlament képviselője lett és 2000-ig tagja maradt.

Ausztriában 1966-ig törvény tiltotta a Habsburgok visszatérését. Magyarországra 1988 nyarán látogathatott először, közel hetven év távollét után. Gyorsan bekapcsolódott a hazai közéletbe, politikai funkciót viszont nem vállalt. Ekkortájt Kelet-Európában reneszánszát élte az egykori uralkodók hazacsábítása (II. Simeon bolgár cár egy időre miniszterelnökként vissza is tért), de Habsburg Ottó 1990-ben udvariasan elhárította a magyar köztársasági elnökjelöltséget. Fia, Habsburg György (szül. 1964) azonban itt telepedett le, s 1996-ban Magyarország utazó nagykövete lett; 2004–2012 között ellátta a Magyar Vöröskereszt elnöki tisztségét.

Habsburg Ottó 2011. július 4-én, életének 99. évében, bajorországi lakhelyén hunyt el. A bécsi kapucinusok templomába temették, szívurnáját a pannonhalmi főapátság altemplomában helyezték örök nyugalomra. A budapesti gyászmisét a Szent István-bazilikában Paskai László bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek celebrálta.

Habsburg Ottó látogatása Sárospatakon

Az 1989 tavaszán alakult Sárospataki Diákegylet az átmenet korának szülötte volt. Közel háromszázötven tagot számlált, 15–25 év közötti fiatalokat, akik akkor vagy korábban Sárospatak valamely közép- vagy felsőfokú oktatási intézményében tanultak. Zelnik Csaba egykori gimnáziumi osztálytársammal 1988 nyarán részt vettünk a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság sárospataki nyári táborának szervezésében, s ekkor érett meg bennünk a gondolat az új, generációs alapon nyugvó öregdiák egyesület létrehozására. A példa adott volt, hiszen az országban fél tucat városban működtek öregdiák baráti körök.⁷ 1989. március 12-én tizenhét alapító tag gyűlt össze a Comenius Tanítóképző Főiskola Kollégiumának társalgójában, volt gimnazisták, régi és akkori képzősök. Kimondtuk a Sárospataki Diákegylet megalakulását. A közgyűlésen elnökké e sorok íróját, társelnökké Zelnik Csabát, alelnökké Mezey Tamást, főtitkárrá Erdős Tamást választották. Számos kulturális és ifjúsági program (pl. az 1989-es Alma Mater Napok, az 1990 nyarán indult Nemzedéki Népfőiskola, az 1991-es Sárospataki Diáknapok) szervezésén kívül célul tűztük ki rendhagyó tanórák megtartását. Így merült föl Habsburg Ottó meghívásának ötlete. Tudtuk, hogy bár az utolsó magyar király, IV. Károly 1921-ben dicsőségesnek egyáltalán nem nevezhető körülmények között kényszerült elhagyni az országot, a fia évtizedek és rendszerváltozások múltán mégis ennek az államnak az érdekében lépett föl számos európai fórumon. Ottó volt az első a Habsburg-családban, aki képesnek mutatkozott a família történelmi szerepének elfogulatlan értékelésére, felülemelkedett a múltban elszenvetett sérelmeken, s felismerte az egységesülő Európa fontosságát. Általa a Habsburg név új dimenziót kapott. Egy ilyen személyiség Sárospatakra

történi meghívása, éppen az újonnan induló társadalmi-politikai rend küszöbén, ígéretesnek látszott. És a véletlen is segített: 1989 júniusában Habsburg Ottó a Debreceni Református Kollégiumba látogatott, ahol édesapám, Takács Béla múzeumigazgató révén sikerült átadni neki a Diákegylet 1989. június 21-én kelt meghívó levelét:⁸

„Kedves Képviselő úr! A közelmúltban alakult Sárospataki Diákegylet tisztelettel meghívja Önt, hogy látogasson el Sárospatakra, az ősi iskolavárosba. A pataki diákok és öregdiákok számára örök emlék maradna, ha találkozhatnának Önnel, történelmünk neves személyiségével. Az időpont kiválasztását Önre bízuk, de megjegyezzük: az iskolák szempontjából a szeptember–november közötti időszak lenne a megfelelő. II. József 1773-ban kereste fel Sárospatakat; legjobb tudomásom szerint sem előtte, sem utána a Habsburg-ház más tagja nem járt itt, bár a családnak jelentős szőlőbirtokai voltak a Hegyalján, a város pedig 1776-tól harminc éven át az Udvar kezelésében állott. Őszintén reméljük, hogy elfogadja meghívásunkat, és hamarosan Sárospatakon üdvözölhetjük.”

Magunk is meglepődtünk, hogy Habsburg Ottó milyen hamar reagált. Válaszlevele, három nappal későbbi keltezéssel, így hangzott:

„Hálásan köszönöm kedves meghívását, hogy látogassak el Sárospatakra. Elvben örömmel elfogadom, csak hogy egyelőre nem tudok dátumot javasolni. Ugyanis, mivel június 18-án újra lettem megválasztva az Európa Parlament tagjaként, a közeljövőben főleg parlamentáris ügyekkel leszek elfoglalva. De minden esetre szem előtt tartom meghívásukat és minden lehetőt meg fogok tenni, hogy eljőjék városukba.”

Habsburg Ottó válaszát még egy levélváltás követte 1989 októberében, aztán hirtelen, 1990. január 27-én távirat jött: nyolc nap múlva érkezik Sárospatakra. Azonnal felhívtam telefonon, megbeszéltük a programot. Megkérdeztem tőle, hogy miért éppen a mi meghívásunkat fogadta el, hiszen akkortájt már tömegével kapott felkéréseket. „Önök voltak az elsők! Ennek nem tudtam, és nem is akartam ellenállni.” – válaszolta. Valóban, amikor 1989 júniusában a meghívást megfogalmazzuk, még nem tudhattuk, hogy augusztusban történelemalakitó személyiséggé válik és a „vasfüggönyt” megnyitó Páneurópai Piknik kapcsán nemzetközi figyelmet kap. 1989. évi programjainak zsúfoltságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy február 4-én még Budapesten vett részt a Páneurópai Unió Magyar Egyesülete első országos taggyűlésén,⁹ február 6-án este pedig már Tatabányán találjuk a róla szóló, *Századunk tanúja – Habsburg Ottó* című, fentebb említett kötet bemutatóján.¹⁰

A Sárospatak közéletét alaposan felbolygató diákegyleti eseményt az egyik szemtanú, Balázi Károly utóbb így idézte föl: „Ha emlékezetünk cserben nem hagy, az 1990-edik, a felszikkázó reménységek és az elveszett illúziók esztendeje volt. (...) Váratlanul felszínre tört egy bűvópatak, a pataki diákok ismét megjelentek a színen. Jószerivel a gimnázium falai között működött a Sárospataki Diákegylet, így a helybeliek, köztük a főiskola sokkal mobilisabb hallgatói sem nagyon ismerték belső életüket. Ebben az évben viszont (...) emlékezetes eseménnyel írták be magukat a helyi krónika aranykönyvébe. (...) meghívták Habsburg Ottót Patakra. Csak úgy, diplomáciai közvetítők, protokolláris egyeztetések, egyéb faksznik nélkül. És az utolsó törvényes magyar király gyermeke, Szent István koronájának egykori várományosa, lajbiját sebtében magára kapva, hét határon át jött a diákegyletbe. Elegáns fekete limuzinjával hipp-hopp itt termelt a „forradalmak oroszlanbarlangjában”. Mint a mesében. Ebben a városban Habsburg-fi utóljára a Rákóczi vár felrobbantásával hagyott maradandó nyomokat. (...) Most viszont itt állt az egyik pataki iskola aulájában, hibátlanul beszélt a Nagyságos Fejedelem, Kazinczy és Kossuth nyelvét, illendően válaszolt a feltett kérdésekre, mint egzámen alkalmából egy diák. Eközben az egyleti előljáró, a pulpituson ülve celebrálta az alkalmi fórumot, olyan szakértelemmel és határozottsággal, mintha legalábbis az Európa Parlament elnöke lenne.”¹¹

A látogatás tehát valósággá vált. Mi, pataki szervezők – Barkó Csaba, Foky Réka, Gulybán László, Tassy Ágnes és jómagam – nagyon lelkesek voltunk. A város intézményei felkarolták az ügyet és néhány nap alatt sikerült biztosítani a feltételeket. Jósvainé Dankó Katalin múzeumigazgató jóvoltából Habsburg Ottó és kísérete – hiszen vele tartott lánya, a magyar nyelvet törve beszélő Walburga, és még egy titkár – a Rákóczi várban kapott szállást. A vacsorát a Borostyán Szállóban biztosítottuk. Földy Ferenc főigazgató biztosította a Tanítóképző Főiskola gyakorló iskolájának auláját – ez volt a városban a legtöbb néző befogadására alkalmas helyszín –, és a főiskola tanácstermét a sajtótájékoztatóhoz. S bár a protokollszabályokat alig ismertük, a program az első pillanattól kezdve zökkenőmentesen zajlott, mert a vendégünk személyében nem merev arisztokratát, hanem barátságos, közvetlen, a formáságokra keveset adó politikust ismertünk meg.

Habsburg Ottó előadása – amely egyszerre volt történelmi visszatekintés és modernizációs program – mély benyomást tett a hallgatóságra. Okfejtése világos, történelmi példái helytállóak és szemléletesek voltak. Általában az volt a benyomásunk, hogy látogatását nem „haknának” tekintette. Tisztelte a közönséget. Bejelentette, hogy állva kíván szólni, s azért olvassa fel előadását, mert nem szeretné, ha a beszédét bárki improvizációnak tartaná. Különösen jó néven vették, hogy hagyott időt kérdésekre, amelyekre komolyan figyelt és kimerítően válaszolt. S minthogy a magyar nyelvet tökéletesen beszélte, kommunikációs zavar nem fordult elő.

Tökés László és Habsburg Ottó az ünnepi városi tanácsülésen

Ha csupán az előadás hangzott volna el Sárospatakon, az is emlékezésre méltó lenne. Ám ennél több történt. Egy korábbi meghívás alapján ugyanis e napokban Tökés László erdélyi református lelkész szintén Patakon tartózkodott. Az 1989. karácsonyi romániai forradalom még élénken foglalkoztatta a magyar közvéleményt, így szinte nemzetközi politikai jelentőséggel bírt a két politikus találkozásának lehetősége.

A négyezemközi találkozás létrejött. Megszervezésében fontos szerepet játszott Hörcsik Richárd református lelkész, későbbi országgyűlési képviselő. A nyilvános program a Városi Tanács 1990. február 6-i ünnepi ülésével zárult, amelynek programjáért Takáts Gyula akkori

tanácselnököt illeti köszönet. Itt került sor Tökés László díszpolgárrá avatására, a következő indokolással: „A város tanácsa Tökés László temesvári református lelkésznek, a népek, nemzetiségek jogaiért kiálló, a kulturális értékek megsemmisítése ellen szavát felemelő bátor közéleti személyiségnek, a humánus, gondolkodó, vallásosságában állhatatos embernek elismerésül a Sárospatak Díszpolgára címet adományozza.” Habsburg Ottó ugyanekkor emlékklevelet kapott, abból a megfontolásból, hogy a Tökés Lászlót köszöntő politikus számára emlékezetessé tegyék az eseményt. A díszoklevél szövegében a tényyszerűsége törekedtünk: „Sárospatak Város Tanácsa tisztelegve személye és azon tevékenysége előtt, mely segítséget nyújt hazánk és Európa egymásra találásához, Dr. Habsburg Ottó úrnak, az Európai Parlament alelnökének kitüntetett díszoklevelet adományoz. Ez az oklevél a Sárospataki Diákegylet meghívására városunkban tett látogatása emlékére készült, egyedi és visszavonhatatlan.”

Tökés László és felesége Habsburg Ottó és leánya, Walburga társaságában

Habsburg Ottó Tökés Lászlót köszöntő beszéde a következőképpen hangzott:

„Uram! Polgármester Úr! Városi Tanácsstagok! Hölgyeim és Uraim! Csak pár szót szeretnék szólni. Hálás vagyok, hogy fölkertek. Azt szeretném mondani, hogy ezek a rövid beszédek, amelyeket most hallottam éppen, újra mutatják, hogy milyen világközpont Sárospatak. Mutatják, hogy Sárospatak milyen óriási szerepet játszott a magyar történelemben, és még valami boldogítót mutatnak. Azt, hogy a patakiak tudják milyen földön állnak és ez minden tudásnak, minden politikának, minden akciónak az előfeltétele. Ebben az értelemben logikus, hogy éppen a mai napon a román felszabadulás után itt a díszpolgárságot átadták valakinek, akiről – bevallom – tegnapig föltétlenül azt hittem, hogy csak Sárospatakról jöhet, mert egész lelkisége olyan volt, hogy ide beletartozik. Idetartozik, mert Istenben hitt és Istenbe vetett hitével védekezett a zsarnokság ellen. Mert ő is azt a szót tűzte zászlajára, ami rajta állt Rákóczi bandériumainak lobogóin: Pro Deo et Patria.¹² Bátran, fegyver nélkül, csak a szentírásba vetett hitével kiállt amellest, hogy Istenért és a Hazáért.

Újra azt tapasztalhattuk, hogy Isten ereje nagyobb, mint a zsarnok fegyveréé. Ebben az értelemben szabadjon nekem, mint az Európa Parlament tagjának, úgy is, mint a magyar delegáció elnökének megköszönni a Városi Tanács döntését, amellyel Tökés Lászlót díszpolgárrá választotta. Ez beleilleszkedik a sárospataki történelembe. Egy városban, ahol Rákóczi,

Kossuth és történelmünk más nagy személyiségei éltek, bizonyosan jogos, hogy Tőkés László is ebbe a sorba álljon. Csak egyet szeretnék még mondani: Áldja az Isten az útját! Segítse az Isten azon az úton, amely előtte áll!

Biztos vagyok abban, hogy ami az utóbbi években, hónapokban és napokban történt, az a jövő felé mutat. A jövő felé, ahol szabadság, demokrácia van, az emberi jogokat tisztelik, ahol megint tudjuk azt, hogy Istennek is kell tiszteletet adni. Biztosak lehetünk abban, hogy magyarságunk, de az összes európai nemzetek - köztük a románok is - elérik azt a célt, ami közös célunk kell, hogy legyen, amiért Tőkés László is harcol, azaz egy szebb, boldogabb, békés, tisztességes és szabad jövőt. Köszönöm!"¹³

Habsburg Ottó megszólalásának, jelenlétének óriási jelentőséget tulajdonítottunk. Ma is fontos eseménynek tartom, bár tudom, hogy a sárospataki előadás életének folyamában csupán apró epizód. Hogy milyen zsúfolt programot bonyolított le 1989-1990-ben, azzal csak a róla szóló életrajz fellapozásakor szembesültem. Ebben a sárospataki útjáról mindössze ennyi szerepel: „1990. február 6-án a páneurópai elnök Magyarország kelet csücskében, Sárospatakon találkozik a román forradalom egyik bátor vezetőjével, Tőkés László református lelkésszel”.¹⁴ Az utókor számára sárospataki látogatásnak elsősorban ez ad jelentőséget.

Habsburg Ottó sárospataki előadása

A Nemzetközi Páneurópai Unió elnökének 1990. február 5-ei sárospataki előadása ma - elhangzása után harminc, az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk után tizenhat évvel - elsősorban azért érdekes, mert az élet számos kérdésben igazolta a benne szereplő gondolatokat és feltételezéseket. Habsburg Ottó állam- és társadalomszemlélete ráadásul jelenkori életünk jellemzőivel is számos párhuzamot mutat. Az előadást az alábbiakban közöljük.¹⁵

A közönség Habsburg Ottó előadását hallgatja

„Szívből köszönöm sárospataki honfitársaimnak, hogy már egy éve meghívtak a mostani látogatásra. Örültem a meghívásnak, nemcsak mert régóta kívántam városukat megismerni, hanem azért is, mert ez itt egyik élő központja hazánk keresztyén életének. Aki őszinte meggyőződéssel vallja Krisztus Urunk tanait, tudja, hogy különösen a mai időkben mindent meg kell tennünk, hogy azok, akik hisznek egy élő Istenben, összefogjanak a materializmus és ateizmus ellen. Tudjuk, hogy csak ily módon sikerül majd a világon is azt a rendet megteremteni, amely sokat szenvedett népünknek végre békés korszakot ad az egyesült Európa keretében.

Mióta utoljára hazánkban¹⁶ jártam, megint nagyot változott a világ. Bátorító tény, hogy a legsötétebb zsarnok, Ceaușescu¹⁷ is megbukott, és hogy egy lelkész,¹⁸ Tőkés László¹⁹ volt az, aki Istenbe vetett hitével és személyes áldozatkészségével megdöntötte a materialista rendszert, mely mindvégig számított a Securitate²⁰ fegyvereire. Nagyon örülök annak, hogy Tőkés László holnap itt lesz,²¹ mint élő szimbóluma nemzetünk és keresztyénségünk életerejének.

A közönség Habsburg Ottó előadását hallgatja

A most kezdődő évben a felszabadult népek képviselőiket választják meg.²² Sok fog függeni választóink döntésétől. Nagy tehát a felelősségük. Ezért mindenkinek gyakorolnia kell választói jogát. Aki nem szavaz, segíti azokat az erőket, amelyeket legkevésbé akar, gyengíti a demokráciát és nem teljesíti állampolgári kötelességét.

Olyan rendszert kell megalapoznunk, mely biztosítja az emberi jogokat, az egyéni szabadságot, a szabad közgazdasági életet és felépít egy igazi demokráciát. Amellett azonban hazánk biztonságáról is gondoskodnunk kell. Ezért szükséges, hogy minél előbb tagja legyünk az Európai Közösségnek. Örülök, hogy Magyarország máris kérte az Európa Tanácsba való felvételét,²³ mint első lépést a közösségi tagság irányában. Nagyon remélem, hogy a választás után²⁴ pozitív válasz jön. Mindenesetre bízhatnak abban, hogy mint a múltban, ma is mindent meg fogok tenni, hogy ügyünket elősegítsem.

Sorsdöntő időkben szükséges arról gondoskodni, hogy úgy a világpolitikában, mint országunk belső rendjében, az évtizedes elnyomás után jól meggondoljuk, mi az, amit most meg kellene valósítani, hogy hazánkat a közös Európa keretében úgy szervezzük, hogy az eljövendő nemzedékeket megóvjuk attól, amit át kellett élnünk.

Habsburg Ottó
és a Diákegylet
elnöke a pódiumon

A mi századunk második felében minden megmozdult. A második világháborút követően egy időre a népek, a sok vérvesztés után, letargiába süllyedtek. Így keletkezhetett az, amit mi ma a jaltai rendszernek nevezhetünk.²⁵ Ehhez még az is hozzájárult, hogy az atomfegyverek létezése megghiúsított minden tervet, hogy a helyzeten erőszakkal változtassanak. A háborús rizikó olyan mértékben növekedett, hogy még egy lelkiismeretlen zsarnok sem mert volna háborút elindítani, amely végül nukleáris tűzvészbe torkolhatott volna. Háború – és ezekből sok volt – amit még viselni lehetett, kis államok között tört ki, ahol ez a veszély nem állt fenn. Tehát nem annyira a jaltai rendszer jelentett egyensúlyt, mint inkább az a tény, hogy a világ megbénult. Békés egyensúly csak akkor létezik, ha a népek szabadon hozzájárultak a rendezéshez. Ez Jalta után nem történt meg.

Ha általában a béke elveit tanulmányozzuk, mindig vissza kell térnünk arra az elgondolásra, amelyet legjobban Guglielmo Ferrero²⁶ olasz történész 1939-ben megjelent könyvében szögezett le a Bécsi Kongresszusról.²⁷ Ő akkor, mint a genfi egyetem tanára, még egyszer megpróbálta felhívni a hatalmasok figyelmét arra, mily módon lehet tartós békét kötni. Előre látta az újabb világháborút, és tudta, hogy ezt békeszerződés fogja követni. Ezért arra akart rámutatni, hogy tartós béke egy diktátum révén – mint Versailles vagy Trianon az első világháború után²⁸ – nem békéhez, hanem normális időkben új háborúhoz vezet. Abnormális időkben, mint a miénk volt, úgynevezett hidegháborút hozott. Guglielmo Ferrero szerint tartós béke csak akkor lehetséges, hogyha a legyőzöttek éppen úgy részt vesznek a békétárgyalásokon, mint a győztesek. Szóval igazi tárgyalásra lenne szükség, nem szabad bosszút állni, és azon kívül közös elveket kell kidolgozni, amelyek úgy a győztesek, mint a legyőzöttek részére irányt adókká lesznek.

A Bécsi Kongresszuson oly nagy szellemek, mint Metternich, Castlereagh és Talleyrand²⁹ ezt a rendet teremtették meg, és ez Európának többé-kevésbé hosszú békeidőt hozott. A nagy félelem, amely még a napóleoni háborúk idején létezett, megszűnt, és magától jött a leszereelés, mert a népek soha sem fegyverkeznek le, ha félnek. Sok embernek az az illúziója, hogy tárgyalások útján lehet leszerelést elérni. Ez azért is abszurdum, mert a fegyverkezés nem az ellentétek oka, hanem következménye.

A fegyver maga lélektelen dolog és teljesen semleges. Jót vagy rosszat csak annak a beállítottsága csinál belőle, aki a fegyver mögött áll. Ezt már Mao Ce-tung³⁰ is elismerte. Tehát, ha az emberek békét keresnek és csak leszerelésre törekszenek, nem fogják céljukat elérni. A béke politikai rendet jelent, amelyet a népek szabad akaratukból elfogadtak. Ezt Versailles-ban, épp úgy, mint Jaltában, figyelmen kívül hagyták. Ezért sem az egyik, sem a másik szerződés nem hozta a nagy rettegés végét és csak növelte a bizalmatlanságot.

Így tehát a jaltai úgynevezett „rend”, amely főleg nem-háború, de nem is igazi béke jellegű volt, nem tarthatott sokáig. Mi ma a jaltai rendszer likvidálása idejében élünk, ami nemcsak a külpolitikára vonatkozik. Egyáltalán, minden megmozdult ezen a világon. Ennek több oka van, nemcsak a békeszerződések természetellenes jellege, hanem tanulmányaink is, életritmusunk állandó gyorsulása, és mindazok a gazdasági és médiapolitikai elemek, amelyek ma alapján megváltoztatták életünket.

Így értelmezve, napjaink válsága nemcsak nemzetközi téren észlelhető, hanem éppen úgy az államok belső politikájában is. Nálunk minden összefügg, úgyhogy itt különbséget alig lehet tenni. Egy tartós megoldásnak pedig két oldala lesz: egy nemzetközi és egy nemzeti. Ez azt jelenti, hogy a múlt formáit nem használhatjuk arra, hogy megoldjuk a jövőt.

Ez annál is inkább így van, mivel mögöttünk fekszik egy kifejezetten reakciós idő. Az emberek nem tudták megérteni, hogy mi is az, ami megváltoztatja a világot. Az egyetlen alapvető különbség az volt, hogy az úgynevezett szocialista rendszerekben nehezebb az alkalmazkodás, mint ott, ahol a szabadság a társadalom alapelve. A 19. század kapitalizmusa így végéhez ért, mert már Ludwig Erhard és Wilhelm Röpke³¹ idejében ráeszméltek, hogy a múlt formáival nem lehet boldogulni. Ezért történt, hogy először Németországban, de ma már többé-kevésbé minden demokratikus országban is, a szocialista piac rendje lett a gazdasági politika alapvető elve. Ennek köszönhetjük az óriási nyugati sikereket – szóval, Erhard végleg legyőzte Marx Károlyt.³²

A szocializmus, főleg doktriner formájában, nem tudott alkalmazkodni az adottságokhoz, mivel egyik alapelve, hogy ő az emberi haladás végleges formája. Ez mindent megbénít és nem engedte, hogy az adottságokhoz alkalmazkodjék, amikor változásokra volt szükség. Ez magyarázza a szocialista rendszer nagy nehézségeit és problémáit, és oka annak, hogy nap-nap után nagyobb a különbség a szabad piaci országok és a szocialista országok között.

A közönség
Habsburg Ottó
előadását
hallgatja

Ma a szocialista országokban a haladó elemek mind inkább rendszerüket akarják megváltoztatni - még ha az elnevezést meg is hagyják -, hogy legalábbis megfeleljenek a mai gazdasági rendszer és a technológiai fejlődés fő követelményeinek.

Ha ebből a szempontból meg akarjuk világítani a mai államok alapproblémáit, úgy érzem, két tényre bukkanunk, amely alaposan megváltoztatta életünk előfeltételeit.

Az egyik tény, hogy a hirosimai atombomba óta a hatalom határtalan lett. Különösen amióta a világot övező rakétákkal atomfegyvert bárhová el lehet vinni. A nagy francia politikai tudós, Louis Armand,³³ rögtön az első hírre kifejtette, hogy új dimenzióba lépett az emberiség, mivel most már mindenkit mindenkor és mindenütt látni és megölni lehet. Ennek a politikai kihatása az volt, hogy a tér megszűnt számottevő lenni. Már nincs olyan hely, ahol teljes a biztonság, mint ahogy ez a második világháborúban még létezett.

A másik tény, hogy a belpolitikában is mindinkább lehetősége nyílik a hatalomnak, főleg annak, amelynek nincs morális korlátja, belehatni a privát szférába. A múltban például, a régi rómaiak idején, a keresztények biztonságban érezhették magukat a katakombákban. A mai időkben a katakomba már nem ad biztonságot, úgyhogy az ember tényleg többnyire a meg nem fékezett hatalomtól függ.

Így tehát idők legnagyobb problémája az, hogyan tudjuk megőrizni az embert, az emberi jogokat és az emberi méltóságot, korszakunk nagy találmányai közepette. Ennek a problémának a megoldásától függ, hogy sikerül-e a jövőben is fenntartani egy emberséges rendszert. Tehát a szabadságnak mindinkább a politikai elgondolások középpontjába kell kerülnie.

A szabadság megőrzése szempontjából két elv áll előtérben. Az egyik az, hogy egy rendszer csak akkor adhat igazi szabadságot, ha legitim. Legitim pedig azt jelenti, hogy olyan elveket képviseljen, amelyeket az ország túlnyomó többsége valóban elfogad. Persze, itt nem azokra a 90%-ot meghaladó választási eredményekre gondolok, amelyeket minden totális állam időről-időre a választási komédiák keretében produkál. Azt szeretném állítani, hogy egész kevés kivétellel, egy választás, mely 63%-on túlnyomó többséget ad, nem tekinthető szabad választásnak. De demokratikus választás alapján legitim kormány még relatív kisebb többséggel is létesülhet, mivel úgy az ellenzék, mint a többség elfogadja. És, mint mondtam, csak egy ilyen legitim kormány adhat igazi szabadságot. Minden olyan kormány, amely nem legitim, legyen ez akár köztársaság, akár királyság, akár diktatúra, nem képes igazi szabadságra, szóval arra, amire ma abszolút szükségünk van. Csak a legitim rendszer erős igazán, mert az igazi erőnek nincs szüksége erőszakra. Egy totális rendszer ellenben semmi esetre sem lehet legitim, mivel mindig kényszerre épül.

Egy másik tény, melyet történelmi tapasztalataink alátámasztanak az, hogy a szabadságot csak a kisebb egységekben lehet hathatósan megvédeni. Abból kell kiindulnunk, hogy minél távolabb áll a döntő hatalom a nép többségétől, amelyre döntései kihatnak, annál inkább van veszélyben a szabadság. Ezért az is szabály, hogy a centralizmus mindig veszélyezteti a szabadságot, míg a föderalizmus a szabadság előfeltétele. Ezt már a községi szinten, legalább is a demokratikus rendszerekben, észlelhetjük. Egy polgármester alig lehet demagóg, mert szomszédjai előtt helyt kell állnia döntéseiért. A képviselő, aki a fővárosban működik, már kevésbé függ választóitól, mert azok többségükben nem is tudják, hogy mit tesz. Így tehát a szabadságot, legyen az a politikai vagy a gazdasági életben, mindig közel kell hozni a polgárokhoz. Csak ott, ahol a polgárok maguk is ellenőrzik az állam hatalmát, nem lesz visszaélés.

Így összefoglalva az mondhatjuk, hogy két kérdéstről lesz szó a jövőben, a politikai rendszerekről, és arról hogyan lehet erősíteni a kisebb egységeket.

Ami a politikai rendszereket illeti, be kell ismernünk, hogy ma majdnem minden egyes alkotmányunk válságba kerül. A technika a mostani politikai formákon már régen túlhaladt.

Idők tragikus ténye az, hogy amíg a technika és a tudomány már a 21. század küszöbén áll, a 19. század óta nem született új politikai gondolat. Ez éppen úgy áll a szocializmusra, mint bizonyos szabadabb formákra, habár ezeknél a haladás könnyebb volt, mert nem tartják magukat véglegesnek. De mindenesetre mind a két rendszert teljesen reformálni, vagy még inkább új eszmékkel helyettesíteni kellene.

Egyik legnagyobb gyöngeségünk az, hogy az állam és a társadalom ma egy egységet képez. Ez nem volt mindig így. Ez a körülmény megakadályozza, hogy a társadalom és az állam egymást kontrollálja.

Erre példa az a sok nehézség, amelyet ma bizonyos államok tapasztalnak a természet védelmében. Mi azt várjuk az államtól, és jogosan, hogy védje a természetet. Na, mármost, a természetvédelem minden esetben sokba kerül, úgyhogy az, aki a természetet szennyezi, nem fogja lelkesen támogatni mindazt, amit a természet érdekében az emberek tenni kényeszerülnek. Az úgynevezett kapitalista államok helyzete előnyösebb, mert az állami és a magánvagyon külön kézben van. Ennek folytán a kormányok, ha jóakaratók, adminisztrációjuk révén lépéseket tehetnek a természet védelmére. Az ún. szocialista államokban ezzel szemben az egész vagyon az állam kezében van. Mármost az állam csak egy teoretikus képződmény. Az az állítás, hogy az állam kezében lévő vagyon a közösségé, egyszerűen nem felel meg a valóságnak. Államosítás a legtöbb esetben csak azt jelenti, hogy a bürokrácia átvette a hatalmat a közgazdaságban. Egy kormánynak, még egy jóakarató kormánynak is, szüksége van a bürokráciára, hogy keresztülvigye azokat az elveket, amelyeket a politikában meg akar valósítani. Így tehát a legjobb kormány sem tudja elérni a bürokráciánál, hogy keresztülvigye elveit a természet védelmében, ha a bürokrácia anyagi jólétének alapja a természet romlása. Ebből

A közönség Habsburg Ottó előadását hallgatja

az következik, hogy egy szocialista rendszerben mindig nagyobb a természetrombolás, mint a szabad gazdaságban.

Itt szükség lesz új egyensúlyokat létesíteni. A nyugati demokráciák elméletében az a felfogás, és ez sokáig jogos is volt, hogy a polgárok érdekét legjobban szolgálja, ha egyensúly létezik a törvényhozó, az adminisztratív vagy végrehajtó és az igazságszolgáltató (bírói) hatalom között. Ez jó volt, amíg csak ez a három hatalom létezett. Ma már egészen más hatalom is érezhető a közéletben, főleg kulturális téren, amióta a rádió, a sajtó és a televízió révén a tömegkommunikáció mindinkább növekvő szerepet játszik. Demokráciánkban például állandóan felvetődik a kérdés, hogy meddig mehet a sajtószabadság, főleg hogy ha ez a szabadság már manipulálttá válik. Ez nem jelenti azt, hogy bárki is védi a cenzúra gondolatát. Viszont mindent meg kell tennünk, hogy erősítsük az egyéni becsület védelmét minden jogosulatlan támadással szemben. E szempontból például az angol sajtótörvény példaadó. A lapok jobbra nem mernek olyat állítani, amit nem tudnak bizonyítani, mert a büntetés nagyon is kemény. Ezzel szemben például a német televízió, amely legnagyobb részt állami kézben van és monopóliumszerű, szabadon garázdálkodhat, mivel az egyén alig tudja megvédeni becsületét azok ellen, akik róla valótlanul állítanak, mert egyszerűen az állam anyagi erejével nem tud megbirkózni. Azon kívül az is tény, hogy aki államosított televíziónál vagy rádiónál dolgozik, állami tisztviselő, tehát ha pénzbírságra ítélik becsület-sértés miatt, a büntetést az állam fizeti. Így állhat elő az a groteszk helyzet, hogy a sértett, mint adófizető hozzájárul ahhoz, hogy az, aki az ő becsületében gázolt, bírságát a polgárok pénzéből rója le.

Egy másik komoly probléma az, hogy maga az állam konstrukciója már nem felel meg a mai követelményeknek. A 19. században jó volt, de ma már nem működhet, már csak azért sem, mert ma a hatalom egyik fő eszköze a hírek beszerzése és közzététele. Erre jelenlegi alkotmányi rendszereink nincsenek felkészülve, azaz állami struktúráink egyszerűen nem felelnek meg a mostani információs keretnek. Az állam fő szerepe ma az kellene legyen, hogy információkat szerez be, szétoszt és ezeket valóban fel is használja. Ez a folyamat mostani demokratikus alkotmányainkban sem működik úgy, ahogy kellene. A kormány tagjai egyszerűen nem tudnak már megbirkózni az információk özönével. Személyes tapasztalatból mondhatom például, hogy mint az Európai Parlament³⁴ költségvetési bizottságának tagja, a múlt évben hozzám küldték a költségvetést összes adataival. Mikor a papírhegyret megláttam, amit a posta hozott, meg sem számoltam az oldalakat, hanem rátettem egy mérlegre - súlya tizenkét és fél kiló volt. Kiszámítottam, hogy ha át akartam volna dolgozni a költségvetést - napi 12 órával vasár- és ünnepnapokkal együtt - több mint három évig kellett volna olvasnom, míg egy év költségvetésével végzek. Na mármint, mindezeket az adatokat pontosan három héttel azelőtt kaptam kézhez, mielőtt döntenem kellett volna, és azt is remélték, hogy okosan döntök. Ez abszurdum. Szóval azok, akik vagy mint törvényhozók, vagy mint adminisztrátorok felelősséget viselnek, ma sokszor a rendszerből kifolyólag arra vannak ítélve, hogy döntsenek valamiről, amit nem is tudhatnak.

Szóval a különbség a törvény követelményei és a valóság között óriási. Ezt megint egyensúlyba kell hozni. Én erre csak úgy látok lehetőséget, ha beépítjük állami szervezeteinkbe az amerikai „think tank” rendszert, azaz olyan embereket, akiknek nincs adminisztratív feladatuk, hanem arra vannak hivatva, hogy informálódjanak, gondolkodjanak, tanulmányozzák az adatokat és azután jó tanácsokat adjanak. Amíg a döntés és az informálódás egy kézben marad, ez ma már nem működhet kielégítően. Így tehát, véleményem szerint, szükséges lesz egy kettős rendszert bevezetni az államban, egyrészt az információt és megítélést, másrészt az adminisztrációt. Csak így tudunk a modern lehetőségekkel boldogulni.

Ez nem jelenti azt, hogy a parlamentarizmus idejét múlta volna. Ellenkezőleg. Én úgy érzem, hogy a parlamentarizmusnak és a demokráciának van jövője, ha csak nem követjük el azokat az alapvető hibákat, amelyekkel túl gyakran találkozunk. A parlament fő feladata ellenőrizni az államot, a kormányt, az adminisztrációt. Persze törvényhozói feladata is van, de úgy hiszem, hogy a demokráciákban a törvények ma túlságosan részletekbe menőek. A törvények inkább csak irányadók legyenek, a részleteket az alsóbb közegek dolgoznák ki. Erre persze az lenne az orvoslás, hogy a bírói hatalom növekedjék az állam keretében. Mindeneset-re a bírói ellenőrzés a kormány és a törvényhozás felett nagyon is szükséges.

Ha az ember politikáról beszél, mindig szóba kerül az államforma. Véleményem szerint az államforma nem döntő kérdés. A fő dolog az, hogy a hatalom legitim legyen. A legitimitás pedig nem a királyság monopóliuma - éppen úgy lehetséges egy köztársaságban. Előfeltétele az, hogy az emberek valóban elfogadják a kormányt legitimnek, azaz hogy elismerjék, hogy az adott körülmények között és az adott időben ez a legjobb. Azon kívül mindig hamis azt állítani, hogy az egyik államforma a múlté, a másik a jövőé. Az, aki a történelmet ismeri, tudja, hogy amióta az emberiség létezik, az államformák mindig változtak. Voltak köztársaságok Krisztus előtt és királyságok is. Ma is ugyanaz a helyzet. Nem régen egy televíziós újságíró a német televízió előtt azt kérdezte tőlem, hogy köztársaságpárti vagy monarchista vagyok-e. Azt válaszoltam neki, hogy sem az egyik, sem pedig a másik. Én legitimista vagyok, azaz mindig azt a rendszert fogom támogatni, amely véleményem szerint legitim, tehát a közösség által elfogadott. Ez azt hiszem az egyetlen reális magatartás ebben az eltúlzott kérdésben.

Összefoglalva tehát el kell ismernünk, hogy alapjában, habár az elvek mindig megmaradnak, az állami alkotmányoknak új formát kell adnunk a jövőben. Modernizálnunk kell az államot, hogy biztosítsa a szabadságot, és hogy a polgároknak azt a szolgálatot nyújtsa, amit az emberek jogosan elvárnak.³⁵

A másik nagy probléma az, hogy a mai idők nagy változásai közepette a kisebb egységeket kell fenntartanunk. Érdekes tény, hogy éppen most a leghaladóbb országokban ráeszmélnek az emberek, hogy csak a tradicionális kis egységek biztosítják igazán a szabadságot és az emberi méltóságnak megfelelő keretet. Mi tehát ma Európában ott állunk, hogy amikor külbiztonságunk érdekében nagyobb egységet kell létesítenünk, amit még a gazdasági haladás is megkíván, meg kell értenünk, hogy csak a kisebb egységekben tudjuk igazán megvédeni az embert. Szóval középutat kell találnunk, amely ott, ahol másképp nem lehetséges, nagy egységhez vezet, viszont mindenütt, ahol erre mód van, fenntartja a különböző kis egységeket. Ez áll úgy az európai egyesülésre, mint az egyes államokra is. Így tehát az eljövendő alkotmányok egyik alapja az kell legyen, hogy a nagyobb egység sohasem jogosult átvenni olyasmit, amit a kisebb egység kielégítően tud megoldani. Ez az, amit a jogászok a szubszidiaritás elvének neveznek. Ez az elv ma talán az egyéni szabadság legerősebb védelme, ha következetesen keresztülvisszük. Ezt kellene beépíteni minden egyes alkotmányba, és pedig úgy, hogy a bíróságok első feladata legyen ezt az elvet védeni, főleg akkor, amikor a központi államhatalom hatáskörébe akar vonni olyasmit, amire nem jogosult. Így tehát visszatérünk ahhoz az elvhez, hogy a bíróságnak a jövőben igen nagy szerepe lesz, minden olyan államban, amely legitim, azaz kész az egyéni szabadságot megvédeni. Ettől a döntéstől függ az emberhez méltó élet biztosítása, úgy az egyes államokban, mint a nagyobb egységekben.

Amire tehát a jövő szempontjából szükségünk lesz, az egy független új gondolat, de nem az a bizonyos elméleti-politikai bölcsélet, amely többet árt, mint használ. Óriási szerepe lesz ebben a történelemtudománynak. Történelemismeret és tradíció-érzék nélkül nem lehet jó politikát folytatni. Ez érthető, ha azt tartjuk szem előtt, hogy az, aki nem tudja, honnét jön, nem tudhatja hová megy, mert azt sem tudja, hogy hol van. A történelem tehát nem holt

tudomány, hanem eszköz, amely segít a jövőt tervezni. Persze a történelem nem az a bizonyos talmi történelem, mellyel túl gyakran a totalitárius rendszerben találkozunk, ahol állandóan átírják a múltat, hogy megfeleljen a jelennek. Ilyen történelemnek semmi értéke sincs. Próbáljuk úgy látni, ami volt, ahogy volt, mert csak így tudjuk megítélni, milyen következtetéseket vonhatunk le a történelem ismeretéből. Akkor hasznunkra lesznek a múlt szép, valamint sötét órái. A jó órákból azt kell megtanulnunk, mit kell tenni, hogy céljainkat elérjük; a rossz órákból azt, hogy mit nem szabad tennünk. Eszerint az a történelemtudomány, amely manipulálja a múltat, árt a közösségnek. Tehát megint csak arra jövünk rá, hogy a jó politika alapja: csakis az igazság. Vannak cinikusok, akik ezt az elvet nem akarják elismerni. Bizonyos időkben és rövid időtartamra ilyen cinizmussal lehet sikert aratni. Ha ellenben a politikában a köz szolgálatát látjuk, a nemzeti érdekek védelmét és a népek közötti béke és barátság elősegítését, akkor szükségünk lesz a való történelemre, mert általa és az igazság által találjuk meg a helyes utat.

Mindenekelőtt, kedves honfitársam, ez a feladatunk. Döntő időköt élünk. Magyarország a nép akarata szerint most a szabadság és a demokrácia útjára lépett. Keresi jövő kibontakozását. Szerény véleményem szerint a magyar jövő csak egy európai közösségben található. A magyar mindig európai nép volt és Szent István döntése óta mindig a keresztény nyugat mellett állt. Ott találta igazi helyét, és amikor próbált más utakon járni, az rendszerint szerencsétlenül végződött. Tudom, hogy a múltban sok volt az ellentét, de nemzetünk útja nagyjából mégis sikeres volt. Sokat szenvedtünk, mert földrajzilag a világ egy olyan pontján élünk, ahol mindig felmerültek problémák és nehézségek. De mégis, hogy egyáltalán megmaradtunk a Földön, és hogy ezt túléljük akkor, amikor nagyon is egyedül voltunk, igazolja hogy az út, melyet nagy honalapító királyunk mutatott, helyes³⁶ volt. Ezen az úton kell tovább haladnunk.

Az európai egyesülés napjaink egyik nagy eseménye. Erő, amelyet megállítani már nem lehet. Sokan próbálták, de nem sikerült. A második világháború óta folytonosan haladtunk ebben az irányban, és ma azt mondhatom, már túl vagyunk azon a ponton, ahonnan valamilyen még vissza lehetett volna fordulni. Mint az Európai Parlament választott tagja állítom, hogy az, aki bent van az Európai Közösségben, tudja, hogy ez a jövő számunkra és nemzetünk számára is. Ez okból éreztem mindig, hogy Magyarország helye egyszer ott lesz a Közösségben. Minden jel, amit hazulról kaptam, azt mutatta, hogy az egyesült Európa magyar nemzetünk nagy reménye. A magyar kultúra nagyon is beleilleszkedik ebbe az Európai Közösségbe. Íróink, művészeink, zenészeink szerepe kimagasló az európai kultúrában. Így tehát ebben az időben is, amikor minden változik, az kell legyen nemzetünk célja, hogy az Európai Közösségben szerepet vállaljon. Bízom abban, hogy ez sikerül. Persze vigyáznunk kell, nem szabad elhamarkodottan cselekedni. Lépésről-lépésre kell haladni és főleg szükségünk lesz egy nagy nemzeti kibékülésre. Spanyolország útja az Európai Közösségbe a diktatúra után is éppen azáltal volt lehetséges, hogy az egész nemzet egyesült, hogy nem tett különbséget aszerint, hogy ki mikor hol állt, hanem csak az számított, hogy ki hová tart.³⁷ Itt óriási feladat vár ránk. A megoldástól függ, mi lesz Magyarország jövője ebben a nagy Európai Közösségben.

Mint az Európai Parlament egyedüli magyarul beszélő képviselője, azt szeretném mondani Önöknek, hogy mi a Közösségben szeretettel várjuk a magyarokat. Biztosak vagyunk abban, hogy ők is majdan egyszer elfoglalják azt a helyet, amely a demokratikus nemzetek keretében az övék. Itt Magyarországnak jók a kilátásai. Itt lehet majd megvédeni a nemzeti, emberi és kisebbségi jogokat. Európát, ne feledjük el, nagy keresztény hagyományaink hozták létre. Csak aki megérti az ebben kifejezésre jutó szellemet, azaz hogy a Mindenható az egyes embernek adott jogokat, amelyeket a kollektív nem vonhat meg tőle, az fogja megérteni, hogy egész rendszerünk alapja az egyéni és a közös szabadság kell legyen. Amit mi akarunk, az egy igazán emberhez méltó jövő. Persze még nehéz és hosszú út áll előttünk. De ha visszatekintek egy most

már hosszú életre, akkor állíthatom, olyan sikereink voltak, hogy ezek csak buzdítanak a jövőre. Csak egyet szeretnék említeni: amikor én fiatal voltam, minden német a franciákat és minden francia a németeket legfőbb ellenségének tekintette. Ugyanakkor minden fiatal, mint én, tudta, hogy harcolnunk kell majdan egy európaiak közötti háborúban. Azon kívül úgy tudtuk, hogy a drótsövény a Rajna mentén bár szomorú, de olyan tény, amelyen változtatni nem lehet. Ha a mai fiataloknak nyugaton ezt elmondom, értetlenül néznek, mert egyszerűen ilyen gondolataik már nincsenek. És ez óriási siker. Ne felejtjük el, relatíve könnyű szerződéseket írni vagy alkotmányokat papírra vetni, de régi nemzetek pszichológiáját és gondolkodásmódját alapvetően megváltoztatni nagyon nehéz. És éppen ez sikerült a demokratikus nyugat keretén belül ezekben az évtizedekben. Ez buzdító a jövőre; mert a múlt sikerei rámutatnak felelősségünkre, hogy még nagyobb eredményre törekedjünk. Magyarországnak itt óriási lesz a lehetősége. Bízom tehát a magyar jövőben, a magyar szabadságban és a magyar demokráciában. Nemzetünk sokat szenvedett, de mai távlatból nézve, azt mondhatjuk, bízhat egy szebb jövőben.”

A sárospataki látogatás visszhangja

A sárospataki programoknak kitűnő sajtóvisszhangjuk volt, több napilap tudósítót delegált az előadásra és az ünnepi tanácsülésre. Az alábbiakban összefoglaljuk a legfontosabb sajtóközleményeket.

A legrészletesebben a *Sárospatak* című közéleti újság februári száma foglalkozott a látogatással. A címlapon Habsburg Ottó és Tökés László portréja látható, mellettük a lap olvasóinak írt üdvözlő szavaik.³⁸ A lapban olvasható Tökés László díszpolgári beszéde, valamint Habsburg Ottó – fentebb közreadott – köszöntője,³⁹ a diákegylet elnökének összefoglalója.⁴⁰ Mindezt lezárta a főszerkesztő alábbi villáminterjúja:⁴¹

„– *Minek köszönheti a Sárospataki Diákegylet az Ön megtisztelő látogatását?*

– *Kérem szépen, két dolognak köszönheti. Először: az első között volt, aki engem meghívott, mikor már vissza tudtam térni Magyarországra. Úgyhogy a Sárospataki Diákegylet kezdettől fogva a listám elején volt. Második az, hogy elvégre akinek van valami viszonya a magyar történelemhez, az ismeri Sárospatakot. Örültem, hogy volt alkalmam idejönni.*

– *Milyen élményekkel távozik Sárospatakról?*

– *Igen nagy élményekkel, mert először is gyönyörű város, gyönyörű a múzeum a kastélyban. A fő élmény persze a Tökés Lászlóval való találkozás volt, és az, hogy az ő díszpolgárrá avatása révén a magyar történelem egy fejezetének lehettem résztvevője.*

– *Ön tegnap nagyszerű beszédet mondott Sárospatakon. Tekinthetjük-e előadását az egyik lehetséges köztársasági elnök-jelölt programbeszédjének?*

– *Ez nem választási beszéd volt, nem voltak benne kortesfogások, egyszerűen csak úgy érzem, hogy bármi történjen, vannak bizonyos alapelvek, amelyeket ma – amikor egy új demokrácia kezdődik – feltétlenül szem előtt kell tartanunk. Nézzze, én most 11 éve vagyok az Európai Parlament tagja, elég sok tapasztalatot szerezhettem ezalatt és úgy érzem, hogy az a feladatom – főleg azért, mert itt sokáig nem volt demokratikus élet, sokáig nem voltak szabad választások –, legalább a tapasztalataimat be kell hoznom, bizonyos elveket kell képviselnem, bárki legyen is aztán az, aki vezeti az ország dolgait.*

– *Mi a véleménye a bős-nagymarosi vízerőmű építéséről?*

– *Ebben a kérdésben száz százalékig a magyar álláspontot képviseltem, mert úgy érzem, hogy nekünk az elsőbbséget a táj és a természet védelmének kell adnunk. Azok a megoldások rendkívül rövidlátó anyagi előnyöket biztosítanak. A másik dolog az, hogyha egyszer tönkretettük a tájat, akkor már rendbe hozni nem tudjuk.*

– *Hogyan kommentálja a tervezett világkiállítást?*

– *Egyértelműen a világkiállítás mellett vagyok, kifejezetten jó esélyt adok Magyarországnak. Biztonságot persze nem lehet adni, de én optimista vagyok és úgy érzem, óriási szimbolikus hatása lesz. Elsősorban a magyar vidék számára lesz óriási jelentősége. Amikor átmentem az itteni múzeumon, láttam, hogy milyen hallatlan dolgok vannak itt, amikről én sem tudtam. Ha a világkiállítás idején jönnek az emberek Európa és a világ minden tájáról, fel kell készülni arra, amit az osztrákok már nagyon régen jól csinálnak, hogy kulturális központokat létesítsünk, kiállításokat rendezünk, és arra hozzuk az embereket és akkor megismerik a magyar tájat, amit még nagyon kevesen ismernek, ami még nekem is új. Én csak Budapesten voltam egészen kisgyermek koromban, Gödöllőig értem, de ez volt az egész. Jártam ugyan Pozsonyban is, akkor még magyar város volt, de ez volt minden. Most az utolsó másfél év alatt végigjártam az egész országot. Ez bámulatos ország, óriási lehetőségei vannak éppen egy közös Európa keretében. Ezekben a lehetőségekben Sárospataknak is komoly szerep juthat.*

– *Végezetül: hozzájárul-e, hogy márciusi számunkban a rendhagyó történelemórán elhangzott beszédét teljes terjedelmében közöljük?*

– *Kérem szépen, örömmel.*

– *Köszönöm a beszélgetést.*”

A megyei napilap, az *Észak-Magyarország* szintén bőven írt a témáról. Már a február 5-ei szám címlapján felhívták a figyelmet az aznapi programra.⁴² Másnap címloldalra került a látogatásról és az előadásról szóló, fényképekkel illusztrált tudósítás.⁴³ Február 7-én további, Tőkés Lászlóval is foglalkozó értékelő cikk jelent meg, ugyancsak fotókkal.⁴⁴ A szerkesztőség a lap február 10-ei számában újabb egész oldalas cikkben foglalja össze a pataki események tanulságait.⁴⁵

Az országos napilapok közül a *Magyar Nemzet* február 6-i számában *Rendhagyó történelemóra Sárospatakon Habsburg Ottóval* főcímmel kapott helyet az esemény.⁴⁶ A másnapi számban közös Habsburg Ottó – Tőkés László-interjú jelent meg.⁴⁷ A *Népszabadság* megyei tudósítója az eseményekről a február 6-ai és 7-ei számban írt.⁴⁸

Sajnálatos, hogy a Habsburg Ottót meghívó és a látogatását megszervező Sárospataki Diákegylet neve legtöbbször hibásan vagy egyáltalán nem jelent meg a sajtóban. A Sárospatakon kívüli közvélemény számára így az sem vált világossá, hogy a Tőkés Lászlóval történt találkozása véletlen egybeesésnek tekinthető, bár ezt az MTI közleménye megerősítette.⁴⁹

Egy évtizeddel később a látogatás körülményeiről és programjáról a *Széphalom* évkönyv 1999. évi kötetében publikáltam emlékező összefoglalót.⁵⁰

Habsburg Ottó és a Zempléni Múzsza

A történet 2000-ben a *Zempléni Múzsza* színeiben folytatódott. A lapalapítási koncepció elkészítésekor abból indultam ki, hogy a folyóirat arculatát az elkészítésében közreműködők személye is fémjelzi. Fontosnak tartottam, hogy a szerkesztőség támaszkodhasson néhány olyan, a régióból elszármazott, vagy ahhoz kötődő személyiségre, akiknek tudományos és közéleti munkássága vitathatatlanul a 20. századi magyar művelődéstörténet része. A védnöki felkérést elfogadta Balassa Iván néprajzkutató, Jakab István nyelvész és Orosz István történész. A fővédnöki címmel az európai kitekintést kívántam reprezentálni, így jutott eszembe Habsburg Ottó, akkor már, mint volt európai parlamenti képviselő.

Az alábbiakban közreadom a Habsburg Ottóval történt levélváltásokat 2000-tól 2011-ig. Mindet postai úton kézbesítették, egyszerű küldeményként, Habsburg Ottó lacímére, illetve onnan feladva.⁵¹ Az első levél a 2000. március 2-án kelt fővédnöki felkérés:

HINDENBURGSTRASSE 15
82343 PÖCKING D. STARNBERG
(OBERBAVARN)
TELEFON (0 81 57) 70 15
TELEFAX (0 81 57) 70 87

Pöcking, 2000. március 21.

Kedves Dr. Bolvári-Takács!

Hálás köszönettel vettem március 2-án kelt levelét, amit őszinte örömmel olvastam. Köszönöm mindazt, amit az annak idejű sárospataki látogatásról írt és főleg nagyon örülök annak, hogy Ön tervez egy kulturális folyóiratot a vidéke számára. Erdeklődéssel olvastam azok neveit, akik készek együttműködni e lappal és főleg annak örülök, hogy Hörcsik Richárd barátom is ezek között van. Ő annak idején, mint európai képviselő, nagyon sokat tett Magyarország érdekében. Kiváló ember volt és ez ma is, mivel hála Istennek most újra képviselő lett.

Igy tehát szívesen elfogadom a fővédnöki tiszteletet. Kívánok sok sikert, és remélem, hogy egyszer személyesen is fogunk találkozni, mivel most, hogy kiváltam az Európai Parlamentből rendszerint havonta vagyok otthon Magyarországon.

Ünnel minden jót és sok sikert kívánva,

meleg üdvözlettel,

HABSBURG OTTÓ

Habsburg Ottó elvállalja
a Zempléni Múzsza
fővédnöki tisztségét

„Tisztelt Képviselő Úr! Nagy örömmre szolgál, hogy köszönhetem Önt a tíz évvel ezelőtti sárospataki látogatása alkalmából. Akkori előadása máig emlékezetes esemény az iskolák és a város lakói számára, és biztos vagyok benne, hogy a már végzett diákok is életre szóló emlékként őrzik. Engedje meg, hogy ez alkalomból átadjam Önnek a látogatásról szóló cikkem különlenyomatának két példányát, amely a *Széphalom* című helytörténeti évkönyvben jelent meg.⁵² Kérem, fogadja olyan szeretettel, mint ahogy mi emlékezünk az 1990-es látogatásra.

Kedves Képviselő Úr! Szeretném fölhasználni az alkalmat, hogy tájékoztassam Önt egy kulturális kezdeményezéséről. Zemplén határszéli régió. S bár a Sárospataki Református Kollégium szellemi kisugárzása évszázadokra tekint vissza, hiányzik egy, a térség kulturális közéletét reprezentáló társadalomtudományi folyóirat. Egy ilyen lap alapításához fogtunk hozzá néhányan. A Zempléni Múzsza című folyóirat első számának megjelenését ez év végére tervezzük. A lap főszerkesztői tisztelet magam vállaltam, a szerkesztőbizottságban helyet kapott Balázs Károly szociológus, Dobrik István művészettörténész, Hörcsik Richárd történész, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, Jósivainé Dankó Katalin, a Rákóczi Múzeum igazgatója, Komáromy Sándor irodalomtörténész, főiskolai tanár, Koncz Gábor közgazdász, Lénárt Attila gimnázium igazgató, Szathmáry Béla bírósági el-

nők, Tamás Edit történész-muzeológus. Nagy megtiszteltetés lenne a lap számára, ha Képviselő úr elvállalná a fővédnöki tiszteletet. Ön történelmünk kiváló személyisége, aki politikai gondolkodóként már több mint fél évszázada felismerte az egységes Európa szükségességét, s akinek álláspontját a történelem egyértelműen igazolta. A Zempléni Múzsza számára az Ön életútja követendő szellemi irányt jelöl, a fővédnöki cím semmilyen kötelezettséget vagy feladatot nem jelent. Szíves választát előre is köszönöm. Jó egészséget kívánva, tisztelettel: Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő

A válasz még abban a hónapban megérkezett:

„Pöcking, 2000. március 21.

Kedves Dr. Bolvári-Takács! Hálás köszönettel vettem március 2-án kelt levelét, amit őszinte örömmel olvastam. Köszönöm mindazt, amit az annak idei sárospataki látogatásról írt és főleg nagyon örülök annak, hogy Ön tervez egy kulturális folyóiratot a vidéke számára. Érdeklődéssel olvastam azok neveit, akik készek együttműködni e lappal és főleg annak örülök, hogy Hörcsik Richárd barátom is ezek között van. Ő annak idején, mint európai képviselő, nagyon sokat tett Magyarország érdekében. Kiváló ember volt és ez ma is, mivel hála Istennek most újra képviselő lett. Így tehát szívesen elfogadom a fővédnöki tiszteletet. Kívánok sok sikert, és remélem, hogy egyszer személyesen is fogunk találkozni, mivel most, hogy kiváltam az Európai Parlamentből rendszerint havonta vagyok otthon Magyarországon. Önnek minden jót és sok sikert kívánva, meleg üdvözléssel, Habsburg Ottó

A folyóirat első száma 2001 februárjában jelent meg, benne a fővédnök és a védnökök rövid életrajzával.⁵³ Illendőnek tartottam, hogy a lap sajtóbemutatójára meghívom Habsburg Ottót. A 2001. február 6-án kelt levelemben – és ezt követően minden további alkalommal – a Nemzetközi Páneurópai Unióban betöltött tisztsége alapján, elnök úrnak szólítottam:

„Tisztelt Elnök Úr! Nagyon köszönöm, hogy 2000. március 21-én kelt levelében volt szíves elfogadni a Zempléni Múzsza című folyóirat fővédnöki tiszteletét. Bár az első szám megjelenését a tavalyi év végére terveztük, pénzügyi okokból csupán most tudtuk a megjelenés feltételeit biztosítani. A lap első száma már nyomdában van, és terveink szerint február 20. körül olvasható lesz. A megjelenés után természetesen azonnal postázok egy példányt az Ön számára. Együttal engedje meg, hogy tisztelettel meghívjam 2001. március 3-án, szombaton, délután 4 órára Sárospatakra, ahol az Ön által jól ismert Rákóczi Várban tartjuk a folyóirat nyilvános sajtóbemutatóját. A folyóirat első számával egyidejűleg a hivatalos meghívót is küldeni fogom, és bízom benne, hogy elfoglaltságai lehetővé teszik újabb sárospataki látogatását. Ha óhajtja, szállásról természetesen gondoskodunk, és szívesen látjuk családjának más tagját, Walburga asszonyt, vagy Habsburg György nagykövet urat is. A márciusi találkozásban bízva kívánok jó egészséget, tisztelettel: Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő

Elképesztő, hogy a válaszlevelet már két nap (!) múlva megírta:

„Pöcking, 2001. február 8.

Kedves dr. Bolvári-Takács! Hálás köszönettel vettem február 6-án kelt kedves levelét. Örülök, hogy március 3-án a folyóirat sajtóbemutatójára kerül sor, és nagy sajnálattal kell mondanom, hogy nálam március 3-a már nagyon el van foglalva, úgy hogy nem jöhetek. Mindenesetre gondolataimban Önöknél leszek és sok sikert kívánok a jövőben. Meleg üdvözléssel, Habsburg Ottó

Így aztán a sajtótájékoztató után, 2001. március 10-én postáztam részére az első lapszámot:

„Tisztelt Elnök Úr! Örömmel nyújtom át a Zempléni Múzsza első számának tiszteletpéldányát, remélve, hogy megnyeri Elnök úr tetszését, és hamarosan személyesen is találkozhatunk. Tisztelettel: Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő

A válaszra most sem kellett sokáig várni:

„Pöcking, 2001. március 17.

Kedves Bolvári-Takács főszerkesztő! Hálás köszönettel kaptam a „Zempléni Múzsza” első számát. Gratulálok és sok sikert kívánok e folyóiratnak a jövőben is. Remélem, hogy nemsokára találkozni fogunk és időközben minden jót kívánok. Meleg üdvözléssel, Habsburg Ottó

Mai szemmel kissé tolakodónak tűnhet, de akkor tényleg fontosnak tartottam a „velünk élő történelem” megjelenítését. Ezért, a második szám elküldésével együtt, 2001. június 26-án cikket kértem tőle:

„Tisztelt Elnök Úr! Megjelent a Zempléni Múzsza ez évi második száma, amelynek egy példányát tisztelettel elküldöm. Hálás lennék, ha a lapban Öntől, mint fővédnöktől is közölhetnénk cikket. Ha van olyan írásműve vagy beszéde, amelynek kéziratával megtisztelné folyóiratunkat, kérem, küldje el. Beféjezésül engedje meg, hogy a szerkesztőség és a magam nevében szeretettel gratuláljak abból az alkalomból, hogy a közelmúltban ünnepelte házasságkötésének ötvenedik évfordulóját! Felelősségteljes munkájához további jó egészséget kívánva, tisztelettel: Dr. Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő

A következő levelemben, 2002. március 6-án a publikációs kérést megerősítettem és konkretizáltam – talán merész tematikát javasolva. Emellett újabb sárospataki látogatásra hívtam meg:

„Tisztelt Elnök Úr! Mint az bizonyára Ön előtt is ismeretes, Magyarországon ez évben emlékeznek Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójára. A neves politikus sok szállal kötődött Zemplénhez, itt született, itt végezte iskoláit, a jogi tanulmányait éppen Sárospatakon folytatta. A Zempléni Múzsza is meg kíván emlékezni Kossuth személyéről, aki élete második felében komolyan foglalkozott a közép-európai integrációval: az általa elképzelt Duna Konföderáció tervét nyomtatásban is kiadta. Ilyen értelemben az Európa-eszme egyik előfutárának tekinthető. Engedje meg, Elnök Úr, hogy tisztelettel felkérjem Kossuth Lajos és az európai örökség címmel cikk megírására. Valamennyi olvasó számára tanulságos lenne, ha Ön, mint a páneurópai gondolat legkiemelkedőbb képviselője, a történelmet összefüggéseiben értelmezni tudó, nagy formátumú politikus segítségével mutatnánk be Kossuth Lajos európai szerepének néhány vonását.

Az Ön 1990. évi sárospataki látogatása még most is beszédtema a városban, bár az iskolákban időközben új generációk nőttek föl. Engedje meg, hogy egy Ön által alkalmasnak tartott 2002. őszi időpontban (szeptembertől decemberig bármikor) tisztelettel meghívjam Sárospatakra, ahol a patoki diákok újabb generációi számára jelentene élményt az Ön személyes megjelenése. Ez alkalomból a fentiekben kért cikk is előadható lenne, de természetesen bármely egyéb témáról szívesen meghallgatjuk előadását. Hálásak lennék, ha elfogadná felkérésünket, és a közelgő 90. születésnapja alkalmából személyesen köszönhetnénk Önt Sárospatakon. Felelősségteljes munkájához további jó egészséget kívánva, tisztelettel: Dr. Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő

Habsburg Ottó válasza, szokás szerint, udvarias és biztató volt:

„Pöcking, 2002. március 31.

Tisztelt Főszerkesztő Úr! Kedves Dr. Bolvári-Takács! Hálás köszönettel vettem március 6-án kelt levelét. Nagyon köszönöm azt is, hogy felszólított, hogy a „Zempléni Múzsá”-ban írjak egy igazán komoly történelmi témáról. Nagyon szerettem volna elfogadni ezt a felhívást, de sajnos azt kell mondanom, hogy annyira el vagyok foglalva éppen jelenleg, hogy egy cikk írására nem is maradna időm, főleg mert erre sok előtanulmányra lenne szükségem. Biztos vagyok abban, hogy egyetért velem, hogy az első prioritásom jelenleg a mi tagságunk az Európai Unióban, mert ettől függ a biztonság és a béke.

Ami ellenben kedves Sárospatakra szóló meghívását illeti, úgy én ezt a levelet elküldöm György fiamnak, aki rendezi az én Magyarország-i (sic!) útjaimat és habár rengeteg a dolgom, remélem, hogy talán valami mégis lehetséges lesz. Meleg üdvözléssel, Habsburg Ottó”

A levélben foglaltak alapján felhatalmazva éreztem magam, hogy 2002. április 30-án közvetlenül Dr. Habsburg Györgyhez forduljak. A nagykövet úr május 22-ei válaszában arról biztosított, hogy igyekszik beilleszteni a látogatást édesapja őszi-téli programjába. Sajnos az újabb sárospataki előadást végül nem sikerült megszervezni. Ebben nyilvánvalóan közrejátszott Habsburg Ottó előrehaladott életkora. Mindenesetre 2002. november 20-án levélben köszöntöttem születésnapja alkalmából:

„Tisztelt Elnök Úr! Engedje meg, hogy a Zempléni Múzsza szerkesztősége és a magam nevében nagy szeretettel és tisztelettel köszöntsem Önt 90. születésnapja alkalmából! Közéleti, politikai munkásságához további erőt és jó egészséget kívánok! Tisztelettel: Dr. Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő”

A rövid levélre szokatlanul hosszú válasz érkezett. Néhol suta fogalmazásmódja, a benne hagyott egy-két gépelési hiba alapján azt vélem feltételezni, hogy ha nem is maga Habsburg Ottó gépelte, de ő fogalmazta. A sorokat bizonyára másoknak és máshol is leírta, ám ez nem változtat azon a tényen, hogy a Zempléni Múzsát és Sárospatakat közel állónak érezte magához.

„Pöcking, 2002. november hó.

Kedves Dr. Bolvári-Takács főszerkesztő! Melegen köszönöm barátságuk és szolidaritásuk számos jelét kilencvenedik születésnapom alkalmából. Ha elérjük ezt a magas kort, sok ok van arra, hogy hálásak legyünk. Én mindennek előtt Istennek mondom köszönetét. Igaz, az én időm viharos volt, volt sok elvesztett csata, de a végén mégis szebb időket várhatunk. A zsarnokok, akik ellen harcolhattam, nagyobbára már nincsenek itt ezen a földön. Számos honfitársam visszanyerte a szabadságot és hazáját. Barátok, akikkel az évek folyamán találkoztam, mint a Balti népek és a Macedónok, újra élnek a saját földjükön. Azok, akikért még tovább kell működnünk, még nem érték el a céljukat, de van szép kilátásuk sikerre.

Európa sokat haladt, ami biztosítja a jövőjét. Lesz földrész a szabadságban, ezzel haza polgárai számára. (sic!) Mint keresztényeknek nincs jogunk pesszimistának lenni, mivel ott van az Úr ígérete, hogy a pokol sohase fogja legyőzni Egyházát.

Végül sok utódom van, akikre számíthatok. Főleg boldog vagyok, hogy azokat a feladatokat, melyekkel itt foglalkoztam, a jövőben az eljövendő nemzedékek is tovább elfogadják. (sic!) Itt leányomról, Walburgáról legyen szó, aki mint a Nemzetközi Páneurópai Unió főtikára tovább működik közös céljainkért. Fiam, Károly erőlyesen harcol a népek önrendelkezési jogáért az UNPO⁵⁴

keretében. Végül fiam, György mint magyar Nagykövet működik az Európai Unióban a magyar tagság érdekében. Így tehát minden barátomnak mondhatom: legyetek bizalommal a jövőben! Az életnek van magasztos értelme még a legnagyobb viharok közepette is, hacsak hűségesek maradunk Istenhez, népünkhöz és Európához, annak a történelem által nekünk hagyott gyönyörű kultúrájával. Habsburg Ottó”

2003. augusztus 22-én ismét lapbemutatót tartottuk, amelyre a fővédnök meghívást kapott. Erre szeptember 1-jén Habsburg Ottó titkársága udvariasan megköszönte, mint írták, a címzett külföldi útja miatt nem tudott eljönni. Ugyanakkor a „folyóiratot mindig érdeklődéssel nézi meg és ezért külön köszöni az augusztusi szám elküldését”.

2004-ben a Zempléni Múzsza a negyedik évfolyamába lépett. A szerkesztőség összetételében változásokat határoztam el, amely érintette a védnököket is, elsősorban Balassa Iván előző évi elhunya miatt. Március 2-án az alábbi levéllel fordultam fővédnökünkhöz:

„Tisztelt Elnök Úr! Szeretném megköszönni Önnek, hogy 2000-ben elvállalta a Zempléni Múzsza c. folyóirat fővédnöki tisztét és erkölcsei támogatásával elősegítette a lap szellemi arculatának kedvező megítélését. Az elmúlt évek során a lap megerősödött, olvasótábora kibővült és számos szerző jelentkező kéziratokkal az ország minden részéről.

Lapunk idén már a negyedik évfolyamába lép, ezért úgy gondoltuk, hogy az alapító védnököket a lap impresszumában ezentúl nem tüntetjük fel. Döntésünkhöz hozzájárult az is, hogy az egyik szakmai védnök, Balassa Iván professzor úr tavaly elhunyt, így a védnöki testület névsora már nem tükrözné az eredeti névsort.

Ismétlen megköszönöm Elnök úr eddigi szíves támogatását, és a szerkesztőbizottság valamennyi tagja nevében jó egészséget kívánok Önnek! Öszinte tisztelettel: Dr. Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő”

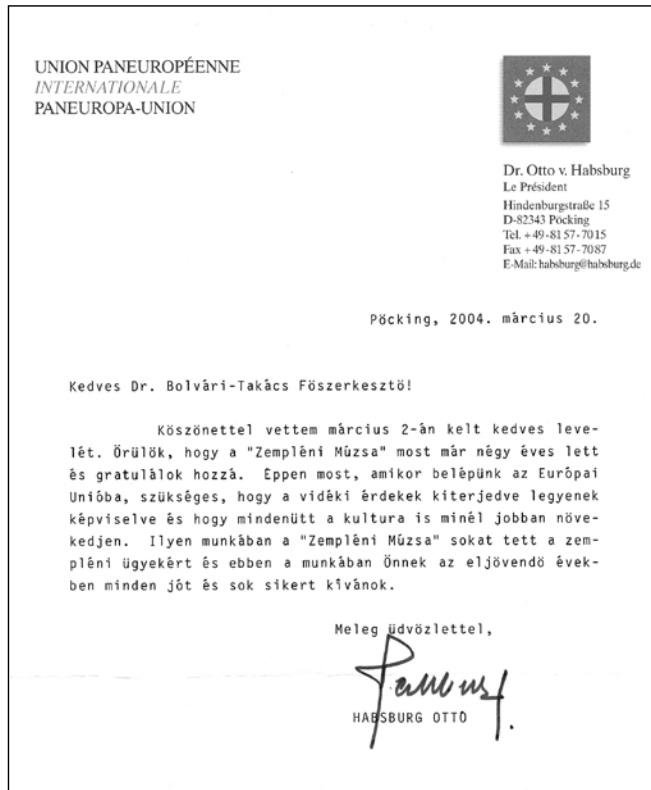
Habsburg Ottó tanítani valóan diplomatikus és udvarias válaszában egyetlen szót sem szólt saját személyéről, annál inkább elismerte a lapot:

„Pöcking, 2004. március 20.

Kedves Dr. Bolvári-Takács Főszerkesztő! Köszönettel vettem március 2-án kelt kedves levelét. Örülök, hogy a „Zempléni Múzsza” most már négy éves lett és gratulálok hozzá. Éppen most, amikor belépünk az Európai Unióba, szükséges, hogy a vidéki érdekek kiterjedve legyenek képviselve és hogy mindenütt a kultúra is minél jobban növekedjen. Ilyen munkában a „Zempléni Múzsza” sokat tett a zempléni ügyekért és ebben a munkában Önnek az eljövendő években minden jót és sok sikert kívánok. Meleg üdvözléssel, Habsburg Ottó”

A lapszámokat ezután is postáztuk, de levélváltásra nem került sor. Utolsó küldeményemet a negyvenedik lapszám megjelenése alkalmából, 2011. március 5-én írtam, az alábbiak szerint:

„Tisztelt Elnök Úr! A tavaly tízéves Zempléni Múzsza társadalomtudományi és kulturális folyóirat szerkesztősége nevében megköszönöm Önnek, hogy 2000-ben elvállalta és 2004-ig ellátta a Zempléni Múzsza c. folyóirat fővédnöki tisztét, erkölcsei támogatásával elősegítette a lap szellemi arculatának kialakulását és kedvező megítélését. Kérem, fogadja szeretettel 40. számunkat, amely az eddig megjelent írásokból szerkesztett antológia, összesített tartalomjegyzékkel és áttekinthető beszámolóval. A szerkesztőbizottság valamennyi tagja nevében jó egészséget kívánok! Öszinte tisztelettel: Dr. Bolvári-Takács Gábor főszerkesztő”

Habsburg Ottó
gratulációja
a négy éves
Zempléni
Múzsának

A válasz a titkárságtól érkezett, hiszen Habsburg Ottó ekkorra már betöltötte a 98. életévét. A köszönőlevelet végakarátának tekintem, hiszen lapunk egykori fővédnöke abban az évben, 2011. július 4-én elhunyt. Örizzük emlékét folyóiratunkhoz intézett utolsó soraival:

„Pöcking, 2011. március 30.

*Tisztelt főszerkesztő úr! Dr. Habsburg Ottó elnök úr köszönését szeretném Önnek tolmácsolni a „Zempléni Múzsák” 40. számának elküldéséért. Egyben továbbítom az Elnök úr őszinte, szívből jövő gratulációját, hogy folyóiratukkal immár négy évtizedes⁵⁵ sikeres múltat tekinthetnek vissza, amely nem csupán a tartalmában megjelent írások irodalmi értékével mérettetik. Ismeretterjesztő feladatot látnak el és mi több, olvasóinknak igaz örömet szereznek a színvonalas írások válogatásával. Kérem, fogadja az Elnök úr jókívánságait jövőbeni munkájukhoz, további sikereket kíván a szerkesztőség minden tagjának. Szívvelyes üdvözléssel,
Titkárság”*

Jegyzetek

- 1 Gonda Imre – Niederhauser Emil: A Habsburgok. Egy európai jelenség. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987³.
- 2 Brigitte Hamann (szerk.): Habsburg lexikon. Új Géniusz Kiadó, Budapest, 1990.
- 3 Simonné Tigelmann Ilona (szerk.): Századunk tanúja – Habsburg Ottó. Bokor Péter új filmjéhez. Textronic Kft., Tatabánya, 1989.

4 Stephan Baier – Eva Demmerle: Habsburg Ottó élete. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.

5 Pl: Dési András: A mi jó Habsburgunk = Népszabadság, 69. évf. 155. szám, 2011. július 5. 7. o.

6 Az intézet honlapja: www.habsburg.org.hu

7 Vö: Bolvári-Takács Gábor: Tények és tendenciák a pataki öregdiák-mozgalom történetében. In: Szabó Csaba (szerk.): Sárospataki Református Kollégium Alapítvány 1989–2009. Jubileumi kiadvány. Sárospatak, 2009. 11–16. o.

8 A diákegyeleti iratok és levelezés lelohelye, a továbbiakban külön hivatkozás nélkül is: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Adattára. Sárospataki Diákegyelet iratai.

9 (hankó): Sajtótájékoztató a Páneurópai Unióról = Magyar Nemzet, LIII. évf. 31. szám, 1990. február 6. 3. o.

10 MTI-hír: Magyar Nemzet, LIII. évf. 31. szám, 1990. február 7. 3. o.

11 Balási Károly – Bolvári-Takács Gábor (szerk.): A Sárospataki Népfőiskola 15 éve (1986–2001). Sárospataki Népfőiskolai Egyesület, Sárospatak, 2002. 23–24. o.

12 Helyesen: Cum Deo pro Patria et Libertate

13 Dr. Habsburg Ottó köszöntő beszéde Tökés László díszpolgárrá avatásán = Sárospatak, XXX. évf. 2. szám, 1990. február, 2. o.

14 Stephan Baier – Eva Demmerle: Habsburg Ottó élete, i. m. 463. o.

15 A közlés forrása az eredeti kézirat, amelyet Habsburg Ottó az előadása után a szerzőnek átadott. Jelenlegi lelohelye: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Adattára. Sárospataki Diákegyelet iratai. 7/1990. szám. A szöveget a gépelési hibákat kijavítva és a Habsburg Ottó által kézzel beleírt módosításokkal közöljük. Az előadás először a Sárospatak című közéleti újságban jelent meg: „Nemzetünk bízhat egy szebb jövőben!” Dr. Habsburg Ottó előadása Sárospatakon, 1990. február 5-én = Sárospatak, XXX. évf. 3. szám, 1990. március. Melléklet, 2–3. o. Jegyzetekkel kiegészítve Habsburg Ottó 90. születésnapjának tiszteletére közzétettem a Zempléni Múzsák 2003. évi 1. számában.; „Az egyesült Európa magyar nemzetünk nagy reménye.” Habsburg Ottó sárospataki előadása, 1990. = Zempléni Múzsák, III. évf. 1. szám, 2003. tavasz, 69–80. o.

16 A kéziratban eredetileg: „itthon”

17 Nicolae Ceaușescu (1918–1989) román politikus. 1965-től a Román Kommunista Párt első, majd főtítkára, 1967-től államfő is. Az 1989-es karácsonyi forradalom során feleségével együtt statáriális bíróság elé állították, halálra ítélték, és december 25-én mindkettőjüket kivégezték.

18 A kéziratban eredetileg: „református lelkész”

19 Tökés László (1952) erdélyi református lelkész, 1990-től 2009-ig a királyhágómelléki egyházközség püspöke. 2007–2019 között az Európai Parlament képviselője. A zaklatása miatt védelmére kelt megmozdulás robbantotta ki az 1989-es romániai forradalmat.

20 Securitate: a román állambiztonsági hatóság 1948–89 között.

21 Amint fentebb már szó volt róla, Tökés Lászlót 1990. február 6-án Sárospatakon díszpolgári címmel tüntették ki.

22 Az utalás a kelet-európai politikai rendszerváltozásokat követő nemzeti parlamenti választásokra vonatkozik.

23 Az Európa Tanácshoz Magyarország 1989. november 14-én nyújtotta be csatlakozási kérelmét, és ennek alapján 1990. november 6-án vették fel a szervezetbe. Az Európai Unióhoz 1994. április 1-jén nyújtottuk be felvételi kérelmünket, a tagságot 2004. május 1-jével nyertük el.

24 Magyarországon 1990 májusában tartották az első szabad országgyűlési képviselő választásokat.

25 Az 1945. február 4–11. között megrendezett jaltai csúcstalálkozón a szövetséges hatalmak vezetői – Sztálin, Roosevelt és Churchill – megegyeztek a háború befejezése utáni Európa érdekszférák szerinti felosztásáról.

26 Guglielmo Ferrero (1871–1942) olasz történész. 1930-tól a genfi egyetem professzora.

27 Bécsi Kongresszus: 1814. szeptember 18-tól 1815. június 9-ig ülésű nagyhatalmi tanácskozás, amelyet a napóleoni háborúk végén, a Német-Római Császárság felbomlása miatt, Európa új rendjének kialakítására hívtak össze.

28 Az antant 1919. június 28-án Versailles-ban kötött békét Németországgal, 1920. június 4-én pedig Trianonban Magyarországgal.

29 Klemens Metternich (1773–1859) 1809–48-ban osztrák külügyminiszter, 1821–48-ban kancellár is. Robert Stewart Castlereagh (1769–1822) 1812-től haláláig brit külügyminiszter. Charles Talleyrand (1754–1838) 1797–1807 és 1814–15-ben francia külügyminiszter.

30 Mao Ce-tung (1893–1976) kínai politikus. 1943-tól haláláig a Kínai Kommunista Párt elnökeként az ország teljhatalmú vezetője, 1949–59-ben köztársasági elnök is.

31 Ludwig Erhard (1897–1977) német politikus, közgazdász, az ún. „német gazdasági csoda” atyja. 1949–63-ban az NSZK gazdasági minisztere, 1957-től alkancellár is, 1963–66-ban kancellár. Wilhelm Röpke (1899–1966) német közgazdász, társadalomtudós. 1924-től egyetemi tanár, a II. világháború utáni német neoliberais gazdasági modell (szociális piacgazdaság) egyik fő eszmei kidolgozója.

32 A második tagmondat a kéziratban utólagos betoldás. Karl Marx (1818–1883) német filozófus, közgazdász. Friedrich Engels-szel együtt a tudományos szocializmus megalapítója, a róla elnevezett marxizmus eszmerendszérének kidolgozója.

33 Louis Armand (1905–1971) francia mérnök, az Európai Atomenergia Közösség első elnöke.

34 Európai Parlament: az Európai Unió (1993-ig az Európai Közösségek) Strasbourgban székelő tanácskozó szerve, tagjait a tagállamok lakossága közvetlenül választja.

35 A kéziratban a bekezdés után beszúrva: „kétkamarás rendszer”. Erről csak az előadásban szólt, leírva nincs.

36 A kéziratban eredetileg: „a helyes út”

37 Spanyolország 1975-ben, Franco tábornok halálát követően vált ismét demokratikus politikai berendezkedésű országgá, az Európai Közösségek 1986-ban vette fel tagjai közé.

38 Sárospatak, XXX. évf. 2. szám, 1990. február, 1. o.

39 „Az istenhit és a humánus metszéspontján” (Tőkés László díszpolgári beszéde) = uo. 2. o.; Dr. Habsburg Ottó köszöntő beszéde Tőkés László díszpolgárrá avatásán = uo.

40 Takács Gábor: Egy látogatás margójára = uo. 6. o.

41 MPL (Magyar Péter László): Új demokrácia kezdődik. Villáminterjú dr. Habsburg Ottóval = uo. 8. o.

42 Rendhagyó történelemóra. Tőkés László és Habsburg Ottó Sárospatakon = Észak-Magyarország, XLVI. évfolyam, 30. szám 1990. február 5. 1. o.

43 Nagy József: Magyarország Szent István óta Európa útján jár. Habsburg Ottó Sárospatakon = Észak-Magyarország, XLVI. évfolyam, 31. szám 1990. február 6. 1-2. o.

44 Nagy József: Feljegyzí a történelem. Tőkés László és Habsburg Ottó kézfogása Sárospatakon. A forradalmak fészkeiben ezrek köszöntötték Erdély hős fiát = Észak-Magyarország, XLVI. évfolyam, 32. szám 1990. február 7. 1-2. o.

45 Nagy József: Kedves vendégek Patakon = Észak-Magyarország, XLVI. évfolyam, 35. szám 1990. február 10. 3. o.

46 (szendrei): Habsburg Ottó Sárospatakon. Honfitársként a kuruc fészekben = Magyar Nemzet, LIII. évf. 31. szám, 1990. február 6. 3. o.

47 Szendrei Lőrinc: Európai példa a párbeszédre. Történelmi találkozó Sárospatakon = Magyar Nemzet, LIII. évf. 32. szám, 1990. február 7. 3. o.

48 Habsburg Ottó Sárospatakon = Népszabadság, XLVIII. évf. 31. szám, 1990. február 6. 5. o.; Tőkés László Sárospatak díszpolgára = Népszabadság, XLVIII. évf. 32. szám, 1990. február 7. 4. o.

49 (MTI): Tőkés László magyarországi programja = Népszava, 118. évf. 30. szám, 1990. február 5. 3. o.

50 Bolvári-Takács Gábor: Habsburg Ottó Sárospatakon. In: Balassa Iván – Fehér József – Hőgye István – Viga Gyula (szerk.): Széphalom 10. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljújhely, 1999. 701–706. o. A szövegét e közleményhez felhasználtam.

51 A levelek a Zempléni Múzsá irattárában találhatóak. Habsburg Ottó mindig feltüntette a címét: Hindenburgstrasse 15. D-82343 Pöcking, Németország.

52 Lásd a 48. számú jegyzetet.

53 Lapunk védnökei és szerkesztőbizottsága bemutatkoznak. Fővédnök: Habsburg Ottó = Zempléni Múzsá, I. évf. 1. szám, 2001. február, 83. o.

54 UNPO: Unrepresented Nations and Peoples Organization, 1991-ben alakult nemzetközi szervezet.

55 Helyesen: negyven lapszám és egy évtized.

SOMOSKŐI Beáta

Jegyzet az esőről

Ahogy kopog.
Nevét elhallgatva.

Amikor megakad
légcsőben a levegő,
ha lábamnál érzem,
sötétben eloson.

Ikrek játszanak így
egyedül.

Szemét beköti,
míg testvére asztal alatt,
ablakmélyedésben
nevét elfojtva várja.

A szoba olyan biztos volt.

Most vesztőhelyek
rejteke.
Száz éhes gödör,
ezer kés,
millió lidérc.

Árnyak a hegyháton
táncoló villámokkal
szemben.

Emlékszem. Zuhogott,
név nélküli
dobolással az aszfalton.

Nappali sötét –
vissza nem követhető
kamaszkor.
Tavaszi zivatar
nyáridéző illata.

Mezítláb a
kéklő betonon.
Egymást kikerülni,
magunkat félig hagyni.
Arctalan tükör volt
a kátyúk minden vize.

Éjjeli opera

Ujjpercek, körmök.
Vertikális, horizontális.

Ragadozó is vagyok, de inkább
préda. Meghasonlok.
Ezért pusztulok
minden délután csendjében.

Az éjjelekről nem beszélek:
jobban sajogna
félelmem a ki nem mondottakról.

Vízből vagyok. Ahogy
egy alga, az élet.

Teremtőnk tenyerében.
Összefolynak
a plazmák. Ódai.
Mégis. Porszem. Egész atom.

Olykor dallamos.
Összeszorított öklű kicsiny
teremtmény. Isten kezében.

CSAPÓ Angéla

Vázlat

A nem szeretnek nincs miértje.
Nincs kettőnkéről érvényes mondat.
Amit tudok, töröltem, korrigáltam
annyiszor, hogy a meggyötört papír
átszakadt, s nem olvasható ki semmi.
Nem tudtál szeretni, persze, én néha
mégis elképzéltem, ez például baj volt.
Nagy, buta csönd lett belőle, bizonytalan
körvonalak. Belém dermedő idő, miközben
órák zuhognak alá, és én, mint valami világot
szétfeszítő buborék, ülök ebben a valótlan,
dohártyaszaggató csöndben. Félig sírnék,
félig rettegek. Halálos boldogan.

Négysoros

Ma béke van. Nincs is kedvem
szóval karcolni szét.
Vagyok a világban, mint a sejt a testben,
s közben fölöttem tintát old az ég.

Kísérlet

Visszavágyom a racionálisba,
 anyám világa kéne,
 a kék pirula gyerekkoromból,
 hogy legyen, mint akkor, az Anyag,
 s minden szorongásomra
 materialista feloldás, a tudat,
 hogy ha több dolgok vannak is,
 ki fogom őket nőni idővel,
 az elme tisztára seprert udvar ,
 rendszertanilag besorolt szörnyek
 a sötétben, nem úgy, mint ma,
 fényes dél, minden látszik,
 semmi se stimmel, megreccsen
 egy régóta halott szék, fekete
 macskánk arra ül, aki fél,
 ami most van, még nincs neve,
 de nem űzi el kakasszó.
 Szabadíts meg.

BARANYI Gergely

Etet

Apával megetetjük a teknősöket.
 Kínosan ügyel arra, hogy csak
 minden negyedik nap adjunk nekik enni,
 folyton attól fél, hogy egyszer csak
 kinövik az akváriumot.

Álmomban nagyapám a karosszékében
 szentelen arccal nézte a ketrecéből
 kiszökött papagájunk szárnycsapásait.

Ahogy hirtelen mi sem, ő sem tudta,
 hova repüljön a behúzott elsötétítő
 függönyök határolta térben.
 Nagyapám arcán értetlenség, és
 egyben érdektelenség tükröződött.

Ilyen lehet, amikor nem tudsz egy testből
 egy másikba átrepülni
 – hallom apámat álmomban,
 vagy miközben figyeljük, ahogy
 a teknősök ráharapnak egy garnélarákra,

ekkora távlatból egyre nehezebb eldöntennem.

Emelődaruk

Felszakadozó részletekbe hajlok
magyarázkodás közben.
Úgy válnak le egymásról, mint
a pikkelyszerű, keményre száradt
festékdarabok málló oszlopokról;
sínekről felszálló pára poros falak között.

Jelentéktelen apróságok dühítenek.
Mint amikor ügyetlen kezek érnek hozzám,
miközben átszivárog összetört üvegeken
a reggeli napfény. Érzem, ahogy magába
karmol az erkélyről lenéző esetlenség.

Akaratlanul, sajnálatból belészeretek.
Együtt nézzük a következő megállóig
az emelődaruk és a felkelő nap
között egyensúlyozó Összetartozást.

Ki kivel egy

Zavartan fordítod el a tekinteted,
mert te magad sem tudod, honnan jöttél.
Épp annyi értelmét látod az önanalízisnek,
mint a magyarázkodásnak, mert egyszer úgyis
az érdeklődők tudtára kell hoznod, hogy
nincs szülővárosod.

Veled együtt száll fel a vonatra, majd leül
egy zsúfolt fülkébe a Vágy, ahonnan belátja
azt a nagyjából öt négyzetméternyi teret a peronon,
ahol te is látod a nejed távolodni a kijárat felé.

Egyetlen pillanatra véted el, ahogy elhalad a vonat
ablakai alatt, le, a föld alá, a kijárat felé.
Hirtelen tűnik el ebből a látómezőből,
vagy te szakadsz ki ebből a vágyból.

Nem számít, hogy ki kivel egy ebben
a rápillantás utáni nemlétezésben.

Ahonnan jöttél, nem merült fel igény
a mítoszteremtésre. Keresnéd magadban,
amit nem látsz, ez egyébként sem értelmezhető
abban a világban, ahová a vonat elindul.

CSÁK Gyöngyi

Péntek

Megint itt van,
 a fekete látomás,
 ijesztő az utcáról
 beszűrődő fényben,
 és mesteri pózban forgatja
 a tudatalattiba döfött kését
 nem vágyik vérre
 fájdalomcseppekért
 küldi a hiány.

Figyelem e furcsa létezésben

Hirtelen támadt szél hozza
 mesefoszlányokban kavarog az arca
 kopár hegyek visszhangozzák nevét
 bár kihűlőfélben a régi szenvedély.

Figyelem e furcsa létezésben
 hiába hordott össze hetet-havat
 szavain elevenen piroslik
 a véres nyomdafesték...

BALÁZS Ildikó

Szappanvirág

a múzsa neme

Nyárvégen a szappanvirág illata is fáj.
 Hogy is volt? Amikor télen, fűtetlen buszon utaztam hozzád?
 Mi lett volna, ha ott, akkor...
 A múltat nehéz visszahozni,
 ha az ember túllépett az évtizedeken.
 Ott egy csomópont,
 melyen nem én tartottam az ujjam.
 Visszatérni abba az életbe – lehetetlen.
 Már az emlékezés sem röpít.
 Emiatt fáj a szappanvirág illata.
 A fájó visszahozhatatlanság miatt.

Mikor az alsóvárosi kisutcákban virágzik a szappanvirág,
 azt hiszem, lánykorom támad fel vele.
 Talán épp az a kor,
 amikor tizenhét éves voltam,
 amikor épp virágkorom éltem.
 Szép volt a nőiség akkoriban.
 Időnként fellázad bennem –
 újra elkéri méltóság-koronáját.
 Az a nő, aki azóta
 szappanvirág-illatúan
 bennem szunnyad.

Kelyhében illatot őriz.
 Nyárvégeken, őszelején kibontja.
 Szélnek ereszti, a napnak ereszti,
 s az kinyújtja érte bágyadt sugarát,
 miközben leszáll az éji tófenékre.
 Magával vitte szappanvirág-illatom
 a lenyugvó nap.
 Édes emlék.
 Feltámad, de máris mennie kell oda,
 ahol törvénytörően elenyészik a lenyugvó nappal.

Az az édeskés tisztaságillat.
 A rezgő fényben élő levelek.
 A zöldek, kis szőrösszűrős szár, levél,
 magasra szökő, szárba nyúló szerelem.
 Évelő? Vagy egynyári virág?
 Fáj, hogy elenyészett, s fáj, hogy a virágillat rögzíti az emléket,
 Akár a Tisza-kompon a lenyugvó nap.

Akkoriban mentem, míg csak tudtam,
 mígnem kiment az út a lábam alól.
 Ma már az otthoni világ sem kényelmes.
 Már az sem a régi, a régmúlt.
 Nem járok haza.
 Nem tudom az otthoni táj milyenségét.

Elmenni Udvarhelyre.
 Szedni rókagombát, fürödni Szejkén –
 felmenni Marosfőre, Galonyára, a Bucsínra.

Apámmal Szovátán.
 Utoljára még fürdött a Medve-tóban.
 Hazafelé szelíden humorizált:
 nem írtam testamentumot, vigyázz, hogy vezetsz!
 Nem törődött ő már akkor halállal.

Szappanvirág.
 Régi vásárhelyi kisutcák.
 S egy lánykori, elenyésző szerelem.
 Enyésző, újlag az ősz virágaival feltámadó.
 Senkit meg nem ismerhetsz.
 Miért nem tapad a lélek egyetlen más lélekhez sem?
 Távoltartás.

Kérded, milyen nemű a múzsa –
 nőnek szokták ábrázolni.
 Az antik világban a legtöbb alkotó férfi volt,
 ugyan miért ne lenne nő az,
 aki a férfit alkotásra, ihletre csókolja?

Bár felmerül, hogy a múzsa nemtelen vagy transzvesztita.
Mivel az ókorban a homoszexualitás
elfogadott dolog volt
mester-tanítvány viszonyában például,
ugyan miért ne válhatna a múzsa nemet és szerepet
azok számára, akik ezt igénylik?

Sohasem vágyakoztam semmiféle múzsacsókra.
Egyszerűen tettem a dolgom,
s írásaimban az ihlet mibenlétét magam is sokat feszegettem.
Számomra nem más, mint
egy pillanatra kiszakadni abból a dimenzióból,
melyben fizikai léted zajlik.
Engem megihlet a múlt vagy a jövő.
Régmúlt életek krónikása vagyok –
s időnként homályos jóslatok gyötörnek.
Valami fáj – megyek az utcán,
s szíven üt a beszippantott, nyárvégi
szappanvirág illata.
Feltámasztja azt az idősíkot,
amikor épp tizenhétéves voltam,
s a vásárhelyi kisutcákon keresztül mentem
azóta megboldogult rokonokhoz látogatóba.
A Bodoni utcának szappanvirág-illata volt.

Miért épp a tizenhét éves énemmel társítom a szappanvirágot?
Hisz mentem én négyévesen is Jenő bácsiékhoz –
igaz, nem egyedül.
S miért nem a halk-illattalan estike sötét magja maradt meg,
hisz abból is ugyanannyi volt ott akkor?
Fekete szemesborshoz hasonló,
érett magját kifejtettem gyerekként, a markomba gyűjtöttem.
Annak nincs illata.
A portula is csak látványával hat –
kedvenc virágom.

De mégis miért épp a szappanvirág?
S miért épp a tizenhét éves kor?
Hisz most az jött vissza, felidézve azt a létsíkot,
s számba veszem annak a kornak az emlékeit,
hozzátartozóit.

Írásaimban szabad vagyok.
Vagy írok –
reménytelenségben, ám mégis reményeim
a távoli jövőbe nyújtva –
leveleket írok.

Akkoriban meséltem felhőtlenül mindenkinek –
a felismerés örömétől hajtva, hogy nekem öt gyerekem lesz!
Mire a legjobb esetben megmosolyogtak,
egyébként meg a legtöbben lehülyéztek.
– Jó, akkor elég lesz három is! – mondtam beletörődve,
s ennek is annyira örültem.
Hol van az én döntésem –
valójában nem hittem el sem akkor, sem most,
hogy az ember szándékairól mások dönthetnek –,
hiszen az öt gyermek itt van körülöttem;
a két fiú még odaát.
Már szölongatnak,
s a téli csendben a nagyobbiknak hallottam a messzecsengő
nevetését.
Jaj, hogy a félelmeim még távol tartják őket?
A kicsi szőkéről is határozott képem van –
egyelőre a lelkemben él.
Kis teste, ahogy szalad féktelenül.

Micsoda felismerés,
hiszen nem neked írom mindezt,
csak úgy magamnak vagy mindenkinek,
de valójában csak a múzsás ügy kapcsán –
aki képletesen homlokon csókolt,
ahogy azt előírták –,
hogyan annak idején
nem barátot és társat kerestem az életemhez,
hanem ihlető múzsát,
akihez aztán címezhettem az irományaim.
Csoda hát, ha sohasem volt tartósan barátom,
aki megmarad volna mellettem –,
hisz ugyan ki érezné jól magát
eleven emberként a múzsza szerepében?
Én legalábbis nem.
Hús-vér ember vagyok, nő,
aki gyerekekre, szerelemre vágyik.

Ám a szappanvirág, érzem, illatozik nyárvégeken,
s olyankor néha lelassul az idő –
hogyan mód legyen belépni
régiszeleteket felkutatni,
mineműségüket boncolgatni.

Az én múzsáim férfiak –
míg túrják a múzsalét kimerevített, műbe fagyott
cselekvőképtelenségét,
kegyvesztettségét.
Csak darabkáiban él bennem a hajdani idő.

Mi is volt akkor?
Akkoriban kapott agyvérzést, és
meg is halt utána anyám nagynénje.
Senki nem várta el tőlem, mégis
szóltam otthon, hogy meglátogatom.
Biciklire ültem.
Utána tíz percig sem bírtam a gutaütöttel egy szobában ülni.
Pedig hogy örült nekem,
mert ő aztán még kevésbé várta látogatásom,
s mert fáradtan lecsukódtak a szemhéjai,
én el akartam osonni,
menekülnöm kellett a besötétített, halottszagú szobából,
ahol már valaki Más regnált.
– Ilyen hamar? – riadt fel,
félíg fel is nyíltak a szemhéjak,
majd lemondóan visszazárultak,
a torz ajkak visszarendeződtek.
– Nem akarok zavarni, Annus néni pihenjen –
megcsókoltam,
már nem tudott visszacsókolni,
menekültem.

A szappanvirág halálszaggal társult.
 A nyíló-bomló szerelem illata
 a halált is magába foglalta.
 Szerettem a rokonokat – most így visszagondolva,
 szinte mindegyiket.
 Soha nem is gondoltam, hogy egyszer eljövök,
 s ők halnak, elmaradnak –
 és senkim nem lesz közülük elérhető közelségben.
 Az ember tudatosan-tudatlanul létformát választ.
 Udvarlóit múzsává lépteti elő,
 mire azok elmaradnak,
 megszöknek.
 Amikor a lélek színterén
 egyedül játszik fény, illat, mozgás, remegés
 a lélekvásznon.
 Azokat rezegetteti, dalol a múlt.
 Felzsonganak emlékek, mint szolgálattelvő nővérek,
 kötelesség-tevő katonák –
 jelentkeznek elmaradhatatlanul.

Furcsa lény a múzsa.
 Olyan mint nyárvégen egy pillanatnyi virágillat
 egy idődobozban, melyet hirtelen felnyitok.
 No nem is én: állok az utcán,
 Anna néni kertjéből szappanvirág illata csap meg,
 s eszembe jut, ugyan! – felnyüzsög, mint
 szelídíthetetlen, számbavehetetlen siserehad,
 a régmúlt teljes kelléktára.
 Számbavesz, megismer,
 felismer és szelektál emlékeket.
 Én másra emlékszem, s te másra.
 Hiába éltük meg azt az időt közösen.
 Valami megakasztotta az idő kerekét.

A lánykorom mostanra
 szappanvirág-milyenséget öltött.
 tizenhétéves korom édes dohányillattal illatozik.
 S az illat felhoz múltba költözött emléket,
 mely feltör a lélek mélyéről lefojtva.
 S csillog, szépnek tűnik,
 fájdtítja csalfaságában a szívet.

Ilyenkor mi fáj?
 Az idő múlása?
 A döntések megmásíthatatlansága?
 A lélek már csak ilyen.
 Ha a kéz jár is, s az élet mámorító munkával teljes –
 olyankor jön, mint meglepetés:
 feltör egy emlék,
 magával ragad az idő-okozta fájdalom.
 Szép, mert elmúlt – mondják.
 Múltával, megváltoztathatatatlanságában
 szeretnivaló, mert biztonságos.
 Rendelkezünk a kimenetelével.
 Még csinósíthatunk is rajta, szépítgethetünk.
 Én így emlékszem – te amúgy.
 Emlékkockák összerakosgatása.
 Illatok.

Vannak ízek is.
 S az élmények nem mindig illendően papírra valók.
 Ma reggel a fagyos szalonna emléke hozott elő egy éjjelt,
 amikor egy házaspárnál aludtunk.
 Vacsoráztunk hagymát, fagyos szalonnát
 papírvékonyra szelve.
 A fagyos szalonna ritka étel az életemben,
 s rögzített egy helyszínt, egy élményt, egy időt.
 Egy lakást az időben, mely rég elmúlhatott.

Akkoriban nem ettem sokat.
 A kevesebb több – vannak élmények,
 melyek halálig élnek bennünk.
 Mint a szappanvirág vagy dohányvirág,
 az estike, a portula –
 na meg a papírvékonyra vágott fagyos szalonna.
 S egy kamaszkori, sokféle szerelem.
 A múzsa játszik velem.

Ma van a nyár utolsó napja.
 Ma volt.
 Ugyanúgy nem fog most a tollam,
 mint mikor álmomban az ő nevét leírtam.
 Alig látszott.
 Felülírja egy másik név, egy másik személy,
 másik emlék, másik reménység.
 A jósök, amikor kimondják kegyetlen jóslataikat,
 nem ápolhatják a lelket.
 A lélekfájdalmakat a jövőkilátás elnyomja –
 elhomályosul a múlt, kitágul a jövő.
 Melyről akkor már biztos tudásom volt.
 Egy program, melyet elhittem,
 melyben hittem, mint jövőtervben –
 különben elemészt a kétségbeesés.
 És büszke volt, nem jött vissza.
 S amikor jött volna, már nekem nem kellett.
 Az ócska forgatókönyv.
 A döntések szabadsága
 nem mindig a mienk.

Psyché ellibbent.
 Ma éjjel fáj a múlt – a hogy lehetett volna.
 Szabolcsban ottani életem
 közelmúltbeli történéseit boncolgattam –
 a Zemplénben feltámad a régmúlt,
 s megidézek hozzá tartozó, múltból újra
 a jelenbe lépő embereket.
 Keresnem kell helyszíneket, embereket,
 akiknek köze van a régmúlthoz,
 akik ahhoz visszavezetnek.

Mi fáj?
 Az otthonról feltámadó emlékek.
 Minden epizód fáj.
 Minden, ami az otthonnal kapcsolatos.
 Bevillanások.
 Helyszínek.
 Már emlék a közelmúlt is –
 mert elérhetetlen tér s idő prizmáján át.
 Mennyire örülnék, ha hazajárhatnék valakivel,
 aki otthonos ott, nem vendég.
 Vendégnek lenni otthon.
 Itthon idegennek.

Az igaz dolgokhoz nem illik a szó.
 Az igaz dolgokat nem mondjuk ki.
 Csak hiú ábrándot szövünk szavakkal, lelkesedéssel.
 Ami igaz, megéljük,
 utána emlékszünk rá,
 és visszapergetjük.

Rég volt, eltelt, talán igaz sem volt?
 Vagy az igaz dolog megáll az időben mindörökre?
 Mesélünk róla?
 Akkor már nem az, ami volt.
 Ami volt, ami van –
 arra nincs szó, mert a szó fölösleges.
 Miközben élünk, megélünk –
 nem mesélünk.
 Az élés, megélés ideje alatt nem teszünk egyebet,
 anyagot szolgáltatunk későbbi elbeszélésekhez.

Milyen is az élet?
 Egy nagy filmvászon.
 Rajta képkockák pergése, nézzük,
 közben nem gondolkozunk.
 Egyik kocka jön, a másik megy.
 S ha hazamentünk, útközben
 az emlékezet elkezdi feleleveníteni,
 elemezni, értelmezni a látottakat.
 Ilyenkor válik holttá a történet
 a szavak pókhálójában.

Élni kell.
 Időnként megállni, számba venni, ami elmúlt.
 S elmerülni a mindennapok teendőiben.
 Élni. Megélni.
 Aztán emlékezni.
 Ám az emlékezés már hazug szavakból táplálkozik.
 Üres fecsegés, mely nem áll meg az igaz dolgok előtt.

BAKONYI Péter

Lovasok

Lovasok jönnek, a tar föld jelez:
 mint halk tükörszó, visszakopog...
 A söprő, gyors paták alatt éledez
 a száradt agyag, törött levél ropog...

Ugratás, vágta, galopp! Megannyi
 örült rugaszkodás meg szédület...
 Habzó fogakkal zablát harapni,
 remegő térdek közt porvihar üget...

Ez már zene. Mint amikor egy szülő
 megérzi, mielőtt felsír a gyerek...
 Vagy ha a még munkapadon feszülő
 hegedűben már a dallam is felremeg...

A mester megállhat, megpihenhet...
 az asszony elaludhat a jászolban...
 a gyeplő lazul, a kantár kienged...
 s a lélegzet lassulva araszolgat...

De addig, ameddig a ló és a lovas
 repül, s a nyeregben ül a képzelet,
 az ember és a ló négy lábán a vas
 együtt tanítja suhanni a szelet...

Bocsánat

Ágyterítőkbe lázasan beletekertem
 az éjszaka minden melegét,
 ami kettőnk testéből kikerült:
 hátha tovább tart így a menedék...
 s hátha megőrzött pár tegnapi
 hangot még a lazuló húrú hegedű,
 s a holnapi jajt, akár, ha repedten,
 a lélekpálca már ma kizenélheti...

A düh meg a dac s ami kő-keserű,
 éjjel meglágyul felforró szívünktől,
 mint a nagy sűrűségű polietilén:
 nem reped el a törékeny térháló...
 s ha baljós szigorával bedörömből
 hajnalban a kinti-világ, dajkáló
 mozdulatodra az éj pár percre visszamerül,
 s engedi: melléd visszakuporodni még...

Nem titok, millió sorsból kihangzó:
 a szerelem sosem volt tartós harmónia,
 (közben is: de sokszor rettent és retten!),
 békéje is csalóka utópia,
 hisz lop, hazudik – még üt is... azt sose tettem,
 de tudom: minden jelzőm pofon,
 mikor csattanással szakad ki rossz szó
 harca-vesztett, kékülő ajkaimon...

S ha igazam van is – kiabálok,
 a hangom átlép alsó terceken,
 de ha nincsen igazam is: ordítok,
 hogy végre vége, végre csend legyen...
 mint egy posztmodern zenedarabban:
 fals hangzat, hasadt effekt, privát bódulat...
 mégis, mi kötne minket össze jobban,
 mint közös vágy s közös földindulat...

Mikor kellene mondanom: bocsánat!?
 Már másnap? Elég volna egy hét után?
 (Hiszen, ha meg nem bocsátott volna
 – nekem vagy önmagának –, már itt se volna tán!)
 E pardon nem isten szatócspultján
 kimért gesztus – kölcsönös alázat!
 Vagy inkább: mérték, kipróbált norma,
 mely köztünk réges-rég nem áru már...

Olyankor a perc meg a soha közt a lépték
 alig kevesebb, mint az örökkévalóság...
 Amikor hang sem hagyja el a szádat,
 az érzés mégis, beszéd nélkül is árad,
 s mindent elmondasz egy szorítással...
 Attól lesz több, amit adsz, hogy nem is kérték...
 Én úgyis adósod maradok egy vallomással...
 Most ennyi! Menj! Ami nem átlátszó: a jóság...

feLUGOSSY László
ez 1 ilyen
körforgás elmélkedés

A művészetnek nem célja van, hanem oka, ahogy Kassák Lajos mondta.

Kell-e egyáltalán művészet?

Művészet nélkül olyan lenne ez a földi élet, mint amilyen nem, – gondolta ezt az első barlangfestő.

Ki a művész, a mindenki művész világában, vagy csak a majdnem mindenki művész fogalmával vagyunk képesek betelni?

Művész-e az álművész, aki csak színleli, hogy művész?

Művészet-e a nemművészet művészet, ami valójában nemművészet-művészet,

a kétségtelenül lejáratott szavak és fogalmak ellenére?

Gondoljuk azt, hogy a művészet a legnagyobb adomány, esetleg a legnagyobb paradoxon, amibe bele is lehet halni...

a vonal a lényeg,
amelynek az egyenes a lényege,
a lényeges vonal még görbén is egyenes,
a szemek szeretik a vonalak szelíd látványát,
amelyek vizuális versekké állnak össze,
ahogy a költészet lényege is lehet maga a vonal...
(hommage Gubis Michel)

A tegnapi mélyedés talán jobb volt, mint a mai.

(A vers elhangzott 2019. november 6-án Sárospatakon, az Újbástya Rendezvénycentrumban, Gubis Mihály képzőművész emlékkiállításán. A bevezető szöveg először itt olvasható, mert feLugossy László a leírtaktól eltérve, szabadon beszélt.)

TUSNÁDY László
Négyszáz éve született
Zrínyi Miklós

1. Ne bánts a magyart!

Kellett, hogy ezt valaki elkiáltsa. Még akkor is, ha olykor az úr sem felel a sok, iszonyú jajszavára. Mohos századok könnyeket nyelnek el. Száz évvel ezelőtti sebek is újra felszakadnak. Ki hogyan ünnepelte akkor a háromszázadik évfordulót? Eleink idézték nemzeti hőszünetet, ezt a születésnapot, mert érezték, hogy álm-lidércek szabadultak el. Mi is ezt tesszük most, mert aki oly tiszta szívvel mondja, oly szent érveléssel zengi ezt a felkiáltást, ezt a mondatot, mint ahogyan a megfogalmazója tette, az reményt ébreszt bennünk. „Natus est!” – „Megszületett!” – Közénk jött, ki hitünk és nemzetünk véd-bástyája, jövőnknek a szent kontinentális alapzata lett.

Mélyből emelkedett fel a magasba. Igaz, rangja szerint ő nagyon is fent volt, de eltiportak élén lenni nem kenyerere a szabadság szerelmesének. Társainál jobban érezte a vas-pata keményét, a magyar sors könyörtelenségét. Születése előtt – jóval korábban reánk zúdult az irgalmatlanság-jéghegy, a „Két ellenség a Duna-két-parton” gyilkos végzete.

Panaszszavak fakadhatnak fel vég nélkül, de ezek nem lennének méltók hozzá. Ő szembenézett a bős áraddal, a több föld-résről gyűlt tébolyult rajongással. Lényében, egész valójában a reneszánsz tavaszi lángja lobogott. Ám a kor örvénylése, káosszal fenyegető turbulenciája barokk irodalmunk legnagyobb alakjává tette, avatta azzal, hogy

kardja után tollat ragadott a kezébe – leg-alábbis egy időre.

Május elsején lesz a jeles születésnap. Tünődhetünk azon, hogy mit képviselt, mit valósított meg, mivel éltet, lobogtat minket az a hajdani költő, író és hadvezér. Tovaörvénylő létünk, történelmünk szellemi óriásokat tár elénk a múltból. Olyan ősoket, kiknek a „sas-lakára” ha feltekintünk, érezzük gyengeségünket, még a képzeletünk is csak szédeleg.

Így vélte ezt Kölcsey Ferenc. Korábban népdalaink sólyomszárnyán akart magasba szállni. Érezte a közegellenállást: nehéz egy némaságra ítélt nép rácsokkal elzárt szívéből dalforrást fakasztani. Nehéz időkövületbe foglalt nagyjainkról méltó emléket állítani.

Ezt érezte meg a költő, író, a hadvezér Zrínyi Miklós. Ez a tény figyelmeztette arra, hogy népünknek nincs még Homérosza, Vergiliusa, Tassója. Pedig talán volt, vagy lehetett volna. Későbbi nagy költőnk, Arany János lélek-szívdobbanásunk hőskölteményét sejtette meg legbecsesebb irodalmi emlékeink, töredékeink alapján. A nándorfehérvári harangzúgás ébresztette fel Janus Pannonius vágyát, hogy eposzt írjon Hunyadi Jánosról, de jámbor, nemes szándékából nem lett megvalósulás.

Zrínyi Miklós állt az idő viharában, és érezte a hiányt, amely orkánként söpört végig a Kárpát-medencén: nincs méltó, nagy összegező énekünk múltunk fontos pillanatairól. Pedig meg kell állítani a rohanó

időt! Folyton-folyvást éreznünk kell a legnagyobb örömeink egyedüli örömét. Valójában ennél nagyobb feladat várt rá: a tettek hősi sora. Az ének a dal, az eposz a csodálatos áramlás lelki tényezője, egyedüli ereje. Ám magában mindez nem elég. Íme, a nagy előd, a dédapa tettek eposzát írta a történelemben. Szinte újra zengett az égi szó: „Ki, ha nem te, és mikor, ha nem most?”

Ez lett az ő küldetése, hivatása – „hivatala”, és azt is tudta, hogy ezt az Isten és a hazája iránti szeretete írta elő a számára. A legmagasztosabb terv született meg lelkében. Így énekelt fegyvert és vitézt. Vere dignum et iustum est – valóban méltó és igazságos, hogy ráemlékezzünk születésének szép és nagy ünnepén.

2. A család és a történelem

Ugyanaz a név és két nagyember. Dédunoka és dédapa. Minden, ami hozzájuk fűződik egy család kincse, ragyogása. Ám a belőlük özönlő fény egy nemzet titokzatos ereje. Túlárad szürke és közönyös korok meghasonlásain. Olykor elmondhatjuk, nagyságunk is csak „mese talán”, mint ahogyan Petőfi Sándor írta nemzetünk hírére töprengve, tűnődve „A hazáról” című versében.

A dédapa török krónikák fontos szereplője. Bölcs győztes volt a török: a saját nagyságát emelte meg azzal, hogy elismerte az ellenség érdemeit. A szigeti hőst Európa különböző nyelvein magasztalták, siratták, és mártíromságát sokan tekintették példának, de a szó lassan-lassan elnémult. Csak pusztaságban zengett tovább – lelki sivatagban. Olykor-olykor a francia király a törökkel is szövetkezett. Európa akkor is csendes volt, végtelenül csendes, vagy kakofóniásan lármas, de akár csendben, akár nagy zsvajban, harsogó zivatarban süket volt arra, hogy a vész hangjait meghallja. Vigyázó szemüket túl kevesen vetették ránk. A szigetvári hősök halála után százhusz évet kellett várni arra, hogy Buda újra keresztény legyen, hogy a törökök elsirassák. „Elvette a német bájos

Budánkat (Aldi nemse bizim nazli Budini)” – zengték a népdalaik.

Ez a furcsa refrén is bizonyítja, hogy mennyire nem a költő, író és hadvezér Zrínyi Miklós álma valósult meg. Budavár visszafoglalása előtt huszonkét évvel nyelte el létét a titkok vadonja – orvul.

Negyvennégy évet élt. 1664. november 18-án vadászni ment. Útközben egy tréfás történetet mondott el társainak. Bethlen Miklós megörökítette ezt a különös utazást. A többi néma csend.

3. Az eposz

Európa és Ázsia nagy pillanatait az irodalom számára hosszú ideig legnagyobb eposzai örökítették meg. Ez akkor is fontos, ha a nép- és műköltészet legnagyobb kiteljesedése mára idejét múlt, túlhaladott, sokak számára olvashatatlan műfajnak látszik. Korízlések változnak, az igazi érték gránit, semmiféle kortól nem reped meg. A „Roland ének” a nagy szembenézés, Európa megmaradásának a hőskölteménye. Az „Isteni Színhjáték” nagy pillanata, evilági örök mementója az a jelenet, amelyben a Sommo Poéta a legtisztéletreméltóbb ösével beszélget, Cacciaguidával, a kereszties vitézzel. Ariosto regényes eposzában a reneszánsz szépségeszmény van a központban, de maga a cselekmény a kontinensek harcáról szól. Az az alap. Torquato Tasso édesapja Bernardo Tasso is terjedelmes elbeszélő költeményt írt. Utolsó nagy, befejezetlen versében a végső rímes egybecsengés az „arme” és „carne” – a „fegyverek” és az „ének”. 1535-ben Tunéziában harcolt. Egy szelencét vitt haza magával. Abból bódító illatot szálltak elő valamikor. Torquato Tassónak az lett a tintatartója. Így írta meg hőseposzát, „A megszabadított Jeruzsálem”-et. Zrínyi Miklós ihletője lett. Minta azon a téren, hogy csodálatra méltó mindaz, ami szép, emberi, igazi érték. Bármilyen hit megvalósítható, követői tárják is elének, de ez az öröm, ez a közös szívdobbanás nem zárhatja be a mi

szívünket a legnagyobb szeretetáradás előtt. Nincs az a világi pompa, erő és nagyság, amely a szeretet szent tanításának a megtapasztalására készítené minket.

Ennek a szent küldetésnek a jegyében született meg a „Szigeti veszedelem”. Az eposz elején bemutatkozik a költő: a szerelem dalnok volt eddig, de eljött az idő, immáron más feladatot teljesít: „*Fegyvert s vitézt éneklek, török hatalmát / Ki meg merete várni, Szulimán haragját, / Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját, / Az kinek Europa rettegte szabályját.*”

„Arme virumque cano” – Vergilius óta visszhangoznak ezek a szavak a nagy eposzok élén, megfelelő helyein. Bernardo Tasso költői hangjának végső repesésében is jelen volt. Szinte élete fő reményét fejezte ki: ha ő nem tudott oly nagy eposzt írni, melyről kora álmodott, amelyet az áhított, akkor ezt az elvesztett álmot a fia valósítsa meg. Torquato Tasso ezt teljesítette: „*Kegyes fegyvert zengek, és fővezért, / szabaddá Krisztus nagy sírját ki tette*” („*Canto l'arme pietose e 'l capitano / che 'l gran sepolcro liberò di Cristo*”). A legnagyobb olasz hősköltemény élén így áll a „capitano” és a „Cristo” szó. Kapitány és Krisztus – valószínűleg „athleta Cristi”, Krisztusnak olyan katonája, aki mindenre képes a hitéért, még az életét is feláldozza érte. Nem véletlen, hogy ezt az elnevezést – minősítést Hunyadi János kapta meg III. Calictus pápától. Majd a tridenti zsinat után vált újra eszményképé. Ám a reneszánsz földi örömei után ez oly idegen volt olasz földön és a szerencsés sorsú többi tájon is, hogy Tasso főhősének, Goffredónak szellemi nagyságát nem értették meg: kifogásolták. Mesterségesnek tartották. Lehet, hogy Európa bizonyos helyein az „Új Zrínyiász” világában éltek, annak valamilyen előképében. Pedig törökök muzsikáltak akkor is sokfelé. Egymás közt mondták: „Gözümüzü açalim yoksa açarlar”(nyissuk ki a szemünket, mert különben kinyitják), de nem figyeltek rájuk, különösen az ily furcsa beszédre nem. Pedig kellett volna. Mi több, látni kellett volna, hogy Mohamed az embe-

ri történelemnek – minden időnek a legnagyobb hatású hadvezére. Szulejmán szultán az ő küldetését teljesíti. Nem akármilyen szinten, nem akármilyen eredménnyel.

Ám Európa szerencséséi az indiánok balhiedelmében gyönyörködtek: a fehér embert az indiánok egy része isteni lénynek tekintette. II. Lajos felesége Bécsben már láthatta néhányukat az egyik karneválon. Amerika igazi Eldorádó lett... Mi pedig azt hittük, hogy rajtunk már senki sem segíthet. Zrínyi is ezt élte meg. Mind a kettő, a dédapa és a dédunoka is. Ám élt bennük a hit. Tudták, hogy a világ legnagyobb hadvezérében lakozó erőnél is van nagyobb, és ez Krisztus keresztjéből árad.

Zrínyi Miklós versírás közben nem azzal foglalkozott, hogy meghasonlott világunkban ki fogadja el azt, amit ő gondol, hanem azt élte meg, hogy csak egy segítségre támaszkodhat, ezért fordult égi patrónájához: „*Musa! te, ki nem rothadó zöld laurusból / Viseled koszorudat, sem gyöngye ágbul; / Hanem fényes mennyei csillagokbul, / Van kötve koronád holdból és szép napbul; // Te, ki szűz Anya vagy, és szülted Uradat, / Az ki örökkén volt, s imádod fiadat / Ugy, mint Istenedet és nagy monárchadat; / Szentséges királyné, hívom irgalmadat!*”

Hol már ember nem segíthet, az égi erő nem szűnik meg. Ettől kéri Zrínyi a segítséget. Múzsája tehát a Szűzanya. Hitvallás, őszinte és mély imádkozás ez az eposzi kezdet. Jó, ha ezt megismerik az újabb és újabb nemzedékek fiai, lányai. Az is jó, hogy ekkor találkoznak Tassóval, de minden árnyalás, alaposabb egybevetés nélkül se a magyar, se az olasz költőhöz így nem jutnak közelebb. Sőt különösen Tassóról felületes, tünékeny villanókép marad csupán.

Zrínyi oly korban fordult a Szűzanyához, amikor hazánk nagyon távol esett Szent István szándékától. A fő Patrónától oly messze voltak az itteni lakosok, hogy a Vatikánban hazánkat missziós területnek tekintették. Ezzel tisztában volt Zrínyi Miklós. Kora ifjúságában járt Itáliában.

Rómát alaposan megismerte. VIII. Orbán pápa fogadta.

Tasso és Zrínyi korában a Szűzanya tisztelete, kultusza hasonlíthatatlanul nagyobb volt Itáliában, mint a magyar nyelvterületen. Mindezt a kereszténység első évezredének sok-sok hagyománya igazolhatja. Ennek a jelenségnek a taglalása túl messzire vezetne. Talán elég, ha egyszerűen a nyelvi valóságra hivatkozom. Magában az olasz nyelvben a természeti jelenségek kapcsán többször fordul elő a Szűzanya és a szentek neve, mint a magyarban. „Filamenti di Santa Maria” (a Szűzanya fonalkái) – mondja az olasz, és az „ökörnyál”-ra gondol. Az „estate di San Martino” (Szent Márton nyara) megfelelője: „vénasszonyok nyara.”

Tasso Homéroszt követte. Az előírások hatalma előtt meg kellett hajolnia. A Crusca Akadémia szigorú képviselői a költő nyelvi leleményeit is görcső alá helyezték, és nem a szívükkel döntöttek, hanem olyan rideg logikával, amely alapján óriási kárt lehet okozni. Nem vették figyelembe, hogy a nyelv változó rendszer. Számukra az olasz irodalmi nyelv szinte olyan volt, mint egy holt nyelv. Ilyen alapon bíralták az igazi értékeket. A tudósok az egy fogalom egy szó elve alapján léptek fel a metafora ellen. Tasso viszont a legmetaforikusabb, legzeneibb olasz költő.

Zrínyire a fenti veszély nem várt. Nyelvünk még pallérozatlan volt. Egy élet-erős, de szókincsében az eposzi megvalósulásra alig-alig alkalmas nyelvbe kellett lelket lehelni úgy, hogy az megfeleljen az eposz legmagasabb követelményeinek. Zrínyinek világraszóló feladatot kellett megoldania: nem először és nem utóljára kellett felmérni azt, hogy miképpen tud nemzetünk megvívni a világ egyik nagy, szinte legféltetesebb hatalmával. Világosan látta, hogy idegen erőre nem számíthat, csak arra a lelkülre, amely dédapjában és hős társában élt. Őket mozgatta. Olyan magasabb minőséget kellett felmutatnia, amelyet semmilyen egybegyűrt tömeg lelkiileg nem tud megközelíteni.

Nemzeti tudatunk, eszmélésünk, hazaszeretetünk egyik fokmérője Zrínyi Miklós. Jogosan lehet hiányról beszélni, de minden ostorozás szándéka távol áll tőlem, mert azt is tudom, hogy a magyar szív és ész megnyilvánulásai igen gyakran nem reflektorfények előtt történnek, de boldogságunk, létünk elengedetlen forrásai, és ezek Zrínyihez is kötődnek. Érte viszont a tanítás eddig is sokat tett. Hogy nem többet, az a körülmények hatalmával függ össze, emberi esendőséggel, esetleges meghasonlással. Mindez viszont egész létezésünk képe, tükre, és ennek a teljességéért, akár hiányaiért nem egyedül a tanítás a felelős.

Ennek a folyamatos, gyönyörű emberi tevékenységnek a lényege nem a gépies „adagolás”, hanem az emberi lélek titokzatos áramlásának az átadása azoknak, akik az élet kapujában állnak. Bennük szunnyad az a fény, amelynek a tejjességét talán sohasem ismeri meg a tanító, a tanár, de ennek a felragyogtatását akkor segíti, ha hisz abban, amit csinál. A gyermekektől is tanul, mert hite szerint velük együtt igyekszik a jövőbe.

4. Zrínyi és a jövő

Hol a mi jövőnk? Nem a rab életben. Nem a megcsönkítettben, a megszorítottban, a megalázottban. Nagyjainkban nem a lenyűgöző terhet, a szárnyakra ólmot rakó gúzst kell látnunk, hanem a magunkévá tehető felhajtó erőt. Ezt Zrínyi Miklós így adja meg nekünk: „Az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohan sincs, ha nem Pannóniában.” „Hic vobis vel vincendum vel moriendum est” (Itt győznötök vagy meghalnotok kell.) („Az török áfium ellen való orvosság”)

Ki ne gondolna itt Vörösmarty „Szózat”-ára? Kodály Zoltán 1954-ben „Zrínyi szózatá”-val fejezte ki a legfontosabbat népünk számára. Művében egyszerre volt jelen Zrínyi és Vörösmarty. Felsejlett az is, hogy a hatalom Kodálytól várta az új himnuszt, hiszen mégiscsak furcsa volt az, hogy az „épülő kommunizmus országában”, Moszkvában, a

Kremlben, az ateizmus fellegvárában szovjet-magyar nagypolitikai találkozókon, rendezvényeken az eszme fő képviselői ünnepi ruhában, vigyázzállásban „arcrebbenés nélkül” kénytelenek voltak azt hallgatni, hogy „Isten, áldd meg a magyart”.

Azokban a hangokban jelen volt a múltunk, annak minden gyönyörű pillanata, és egy megalázott, bús nép fiai tudat alatt megsejtették, hogy van remény. Mindenféleképpen van. Ha ennyit visz tovább az ember Zrínyiből, talán kevés, de a tanár boldog lehet mégis, mert bizony mondom: minőségi munkát végzett.

Kodály Zoltán nem írt új himnuszt, mert a miénk már tökéletes volt. Akkor is, ha olykor a fájdalom hangjait erősebbeknek érezzük, mint amilyenek lehetnének. Európa védpajzsa harcmezőn mutatta meg a vitézséget, de sorsa miatt nem illik himnuszába a katonai induló.

5. A barokk és korunk

Bartók és Sztravinszkij zenéje igazolja azt, hogy korunk lelkivilágához mennyire közel áll a barokk. A reneszánsz boldog tudata, a „nincs lehetetlen” hite, az emberi méltóság nagyszerű átélése után túl szűk lett az a folyosó, amelyen az embernek át kellett haladnia. Rátört a „horror vacui” – az űr rémülete. Az ember úgy tudta folytatni a teremtés művét, hogy lelke a végtelenbe áradt, és erős hitével tudott a mélység fölött lebegni. Ennek az örömteli szárnyalásnak a nagyszerű érzete van jelen Johann Sebastian Bach zenéjében. Hatalmas kiteljesedése elképzelhetetlen az olasz mesterek művészete nélkül. Antonio Vivaldi egyik kedvence volt, de Monteverdi és Palestrina is örökre utat nyitott ihletésével a jövő zenészeinek.

Claudio Monteverdi 1595-ben hangversenyt adott Esztergom üszkös falai között. Vincenzo Gonzagát kísérte el hadi útjára. Azt a mantovai uralkodóherceget, akinek óriási szerepe volt abban, hogy Torquato Tasso nyolcvannégy hónapi rabságából ki-

szabadulhatott. Egy évvel a nevezetes hangverseny előtt halt hősi halált Balassi Bálint Esztergom falainál. Igazi hős volt. A szigetvári Zrínyi Miklóshoz hasonló hazafi. Am tudta, ismerte a török népdal szépségét, művészetében ihlető erőként volt az jelen. Szerelmi lírájának gyöngyszemei között ott a török dal: „Gerekmez dünya sensüz” – zengte a török, és Balassi így adta át nekünk: „Ez világ sem kell már nekem / Nálad nélkül, szép szerelmem...”

A szigeti hőstettét akkor értjük meg igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a törökök történelmük rendkívüli eseményének tekintik azt, hogy magyar földön győztek. A Római Birodalomnál nagyobb területen uralkodott Szulejmán szultán, ám a meghódított területen fekvő egyetlen más országáról, ottani helyekről nem szól annyi török népdal, mint a mi városainkról. Tízet ismerek közülük, öt Budáról szól. Mindegyikben meghagyták a magyar nevet. Dicsőségüket növeli az idegen trófea. „Újra megünneljük mi már a magyar földre” – hirdeti az egyik népdaluk, és az a magyarra kéri, hogy ezt énekelte akkor, amikor Mohács felé vonultak. Zrínyi Szolimán haragjáról írt. Mi oka volt erre a haragra? Ez a híres eposzban a siklói kaland miatt van, de a harag nagyon régi. Nemzedékek fölött ível át. Újra a földünkre jöttek, és haragszának, mert világhódító útjukban akadályba ütköztek Nándorfehérváron. Kemalpaşa-Zade Szulejmán korabeli török történész volt. Buda elpusztításának a történetét is leírta. Beszámolt arról, hogy ezt a virágzó szép várost is előzőnlötte a bosszúálló szultán haragjának az áradata.

Balassi hallotta Esztergom megszabadításának a híradását. Odasietett. Az egyik török népdal hősének is nagyot dobant a szíve, mert féltette Esztergomot: „A Krímből érkezem, Színán a nevem. / A kardomon korom van vérrrel vegyesen. / Hír jött: a magyar a Dunáig jutott. / (...) A magyar részen, ha ki nem tudja. / A bajfővásra már Színán érkezett.”

„Esztergom vára” kezdetű népdalukban szép városuk elcsúsztatását siratják el. Iskolák szá-

mára készített minisztériumi kiadványukban is jelen van ez az ének. Aysenur Ebru Vakkasoğlu „Irodalmunk legszebb anyaveresei” című kötetében szerepel Yavuz Bülent Bakiler „Anamın türkülerini” (Anyám népdalai) című verse. Olvasásakor az „E dalra tanított anyám” hangulata tölthetné be a lelkünket, ám a meghitt érzésbe nem kis öröm vegyül. A vers végén hívó hangon szólítja a költő a krími Szinánt. Ezzel a lelkülettel akarja, hogy a saját hangja Esztergomban harsogjon. Bakiler 1936-ban született. Abban az évben, amelyben a „Budavári Te Deum”-ot bemutatták...

Buda nevéhez különös jelentés tapad. „Kızıl Elma (Kızılelma) (Piros Alma) volt a török neve. Az elma (alma) a birodalmi almára utal. Ha Rómában pillantjuk meg, a pápa egykori földi hatalmára is gondolhatunk, vagy arra, hogy a kereszténységnek – a hitnek és a császárságnak az összhangját fejezte ki az, ha a császár fejére a pápa helyezte a koronát. Ezzel függ össze az említett török városnév. Ugyanis az nem csupán Budára vonatkozott, hanem Rómára, Bécsre és Moszkvára is. Túl valóságos és számunkra szörnyű terv rejlik e névben. Ezért csak azt a reményemet fejezhetem ki, hogy talán Európa népei elmondhatják valamikor, hogy az iszlám hitűek számára ez olyan helynév, mint nekünk Eldorádó.

6. Zrínyi vére

Titkokról suttognak a Dráva hullámai, habjai. Titok honol a Sub Rosa alatt. Eposz érett két testvér tolla alatt. Zrínyi Miklósé az eredeti, öccséné, Zrínyi Péteré a fordítás – horvát nyelven. Az idő-kövület kristálytömbjén át talán a sercegő, lázasan forgó lúdtollak visszhangját is újra hallhatjuk. Lelkünkben tovább érlelődhet, érhet az a titok, amelyet se a halál-erdő homálya, se a bécsújhelyi vérpád nem fed fel a számunkra soha többé.

„Zrínyi vére mosta Bécsset, / S senki boszúszút nem állt;...” (Kölcsy Ferenc: Rebellis

vers). Úgy érezzük, vak végzet kövesedett meg előttünk. Kiált Patak vára, napfényben, fényvarázsban, feneketlen mély éjszakában. Visszhang kél-e a messzeségből, a költő, író és hadvezér szülőföldjéről? Négyszáz év komorlik ködös messzeségből, de nap született: Nap! Páros csillagzat költözött az égre – két nép repeső szívébe.

1620., 1621. – áldott születésük éve. Időmalom örül bút, keservet és örömet, de megmarad a dal, az ének az eposz, mely a legnemesebb emberi lélekből az égbe száll. Harmatozása, a vágy, a szárnyalás élménye itt marad közöttünk. Út, élet és igazság, mint tiszta forrás jelenik meg előttünk, és az, ahogy ez igazi, nagy teljességben megvalósulhat itt, a magyar glóbuszon.

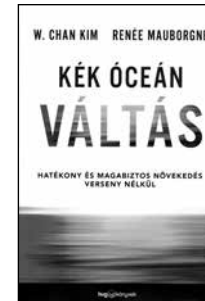
Két testvér! Egyikük a magyarok, másikuk a horvátok költője. Miklós így szól: „Ne bánts a magyart!”, és pokoli, irigy erők fékeztek legszebb megvalósulásában. Péter a horvátok barokk költője lett. Zrínyi Miklós halála után a horvátok nagy reménye.

A Dráva az olasz Alpokból is hoz vizet a magyar földre. Három nép találkozik két testvér művészetében. Zrínyi Miklós nem azt írta meg, amit már Torquato Tasso megalkotott korábban, hanem azt hozta létre, illetve ahhoz hasonló nagy művet, amelyet az olasz költő a mi földünkön, a mi csillagzatunk alatt megalkotott volna, ha nyelvünket kapja ajándékkul az édesanyjától.

Zrínyi Péter a Bodrog mellett, a titokzatos rózsa alatt, társaival együtt tervet szőtt függetlenségünkről, szabadságunkról. Bécsújhelyben 1671-ben a vérpádon omlott ki drága vére. Öt évvel később a leánya, Zrínyi Ilona világra hozta Borsiban a mi nagy reménységünket, II. Rákóczi Ferencet.

Polcra való

– főszerkesztői könyvajánlók –

A címre tekintve bocsássuk előre: nem vízgazdálkodási vagy halbiológiai könyvről van szó. A kötet, tárgya szerint, a versenyszférában működő cégeknek készült, ám a benne kifejtett gondolkodási paradigma

általános érvényű lehet minden típusú (költészetési, nonprofit stb.) szervezet számára. A „kék óceán” fogalom olyan gyarapodási útmutató, amely elveti a mások rovására történő terjeszkedést (az a hagyományos, ún. „vörös óceán” szemlélet), és a piacteret új módját kínálja, hátat fordítva a klasszikus közgazdaságtan termelési lehetőség függvénygömbjén alapuló megközelítésének. A „kék óceán” követői nem a meglévő vevőkért indulnak harcra, hanem adott funkciójú termékek adott piacán új kereslet teremtésével generálnak új vásárlókat. A kulcsszó a vevői hasznosság. A folyamatot a könyv szerzői öt lépésben mutatják be, mondanivalójukat konkrét és szemléletes megoldásokkal alátámasztva. Akik ismerik, azoknak nem lesz újdonság az ActyFry krumplisütő, a Salesforce.com ügyfélkapcsolat-kezelő szoftver, a citizenM szállodalánc, a Cirque du Soleil társulat és más példák. Hasznos és szórakoztató kötet, nemcsak cégvezetőknek ajánlom!

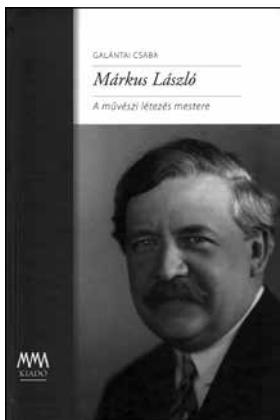
W. Chan Kim – Renée Mauborgne: Kék óceán váltás. Hatékony és magabiztos növekedés verseny nélkül. Fordította: Hegedűs Péter. HVG Kiadó, Budapest, 2018. 344 o. ISBN 978-963-304-711-8

Lehet, hogy figyelmetlen voltam, de mintha nem ütötte volna át a tömegmédiá ingerküszöbét az internet tavalyi ötvenedik születésnapja. Mert az első hálózat, az ARPANET, az Egyesült Államok

négy egyeteme között 1969. szeptember–december folyamán épült ki. S hogy azoknak is igazuk legyen, akik a tudományos-technikai fejlődés mérföldköveit a hadiipari fejlesztésekből eredeztetik: az ARPA ügynökség katonai irányítás alatt állt, s az internetworking – az internet később e szóból rövidült – létrehozását eredetileg a fegyverkezési verseny ihlette. De hol vagyunk már ettől! A szerző a témában minden bizonnyal az ország első számú szakértője, publikál róla, a műegyetem tanítja. Ebben a kötetében mindent összefoglalt. A hálózatépítés rejtelmait, a gépek történetét, a világháló kialakulását; sok-sok kis lépés: fórumok, piacterek, zeneletöltések, keresőprogramok, blogolás, chatelés, fotók, wikipédia. Aztán jön a közösségi média, Facebook és Twitter, aztán a streaming, Netflix és Spotify; hadd ne folytassam. A végét úgysem látni. Az utolsó fejezet a jövő kihívásairól szól, de mire olvasom, ez a jelen. Szóval, hogy ne csak a telefonod legyen okos, van itt ez a könyv...

Szűts Zoltán: Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018. 488 o. ISBN 978-963-295-778-4

A színháztörténet két Márkus Lászlót tart számon. Egyikük, a jellegzetes hangú, közismert színművész, a Madách Színház tagja volt. Másikuk a század első felének nagy formátumú színházi szakembere – rendező, díszlet- és jelmeztervező, drámaíró, kritikus, művészetpedagógus –, 1923-tól az Operaház főrendezője, 1935–44 között igazgatója. Mondanom sem kell, a kötet az utóbbi Márkusról szól. Az operarendezőről, akinek nevéhez *A csodálatos mandarin* 1931-es bemutatása fűződhetett volna – ha a premier el nem marad. Ővé lett viszont a *Háry János* és a *Székely fonó* ősbemutatója. Igazgatóként a fiatalon elhunyt Radnai Miklós örökébe lépve tovább építette az „aranykort”, következetesen képviselve az irodalmi alapanyagból táplálkozó, egyszerre látványos és zeneileg tiszta színházi eszményt. Emellett a magyar táncművészet jövőjét meghatározó döntéseket hozott: kinevezte Harangozó Gyulát vezető koreográfusnak, s meghívta Nádas Ferencet az operai balettiskola újjászervezésére. Ezzel hozzájárult a nemzeti balettművészet és balettdoktrína megalapozásához. A kötet teljes értékű monográfia: a pályakép kronologikus és tematikus ismertetése, számos fénykép, a színházi munkák jegyzéke, bibliográfia és mutatók.

Galántai Csaba: Márkus László. A művészi létezés mestere. MMA Kiadó, Budapest, 2018. 264 o. ISBN 978-615-5869-03-7

Az ellentmondás éles: a munkásállam eszméjén és a parasztság ideológiai meggyőzésén alapuló kommunista rendszer nem csak élni hagyta, de igyekezett átnevelni a „könyvű műfaj” képviselőit. A vándorcirkuszosok, artisták és egyéb komédiások állami vállalatok és revűszínházak keretében folytathatták „népszórakoztató” tevékenységüket, a „szocialista kultúra” nagyobb dicsőségére. Ne nézzük le őket: hivatásuk magaslatán álló, hihetetlen munkabírással rendelkező, szakmájukat életre választó személyekről van szó. S valóban: akárhány művészettörténeti-művészetpolitikai elemzés készült az ötvenes évekről, a szórakoztatóipar mintha nem létezett volna: a cirkusszal nem „cirkuszoltak”. Pedig a politikai szándékok itt nyertek teret igazán. Átszervezés átszervezést követett, hogy fogást találjanak egy olyan világon, amelynek lényege a kötetlenség. A fiatal szerző bámulatos otthonossággal mozog az intézmények, nagy egyéniségek és műfajok között, számos interjút készített még élő szemtanúkkal. E témának ma Magyarországon nincs nála jobb ismerője. A kötetben a tánc „Táncosok – a professzionalizálódó szakma páriái” címmel kapott fejezetet – s ebben minden benne van.

Molnár Dániel: Vörös csillagok. A Rákosi-korszak szórakoztatóipara és a szocialista revűk. Ráció Kiadó, Budapest, 2019. 496 o. ISBN 978-615-5675-23-2

A huszadik századi magyar történelem ellentmondásait jól jellemzi, hogy Dohnányi Ernőt, a kiváló zeneszerzőt, zongoraművészt, karmestert a Zeneművészeti Főiskola igazgatói állásából – a Tanácsköztársaság idején viselt zenei direktóriumai tagsága miatt – jobboldali kormány váltotta le, majd 1934–43 közötti újabb zeneakadémiai vezetői periódusa, s ezzel összefüggő felsőházi tagsága utóéletként 1945-ben egy baloldali kormány minősítette háborús bűnösnek. Ma már tudjuk: egyiküknek sem volt igaza. A művész azonban emigrációba kényszerült és többé nem térhetett haza. 1960-ban New Yorkban hunyt el. Rehabilitációja azóta többszörösen megtörtént, elegendő csupán Vázsonyi Bálint életrajzi monográfiájára és a *Dohnányi Évkönyv* kiadványsorozatra utalnom. Ez a tanulmánykötet fontos továbblépés Dohnányi életművének interpretációjához. Kovács Ilona a zeneszerző kamaraműveinek itthon és Londonban őrzött primer forrásokon alapuló elemzésével új megállapításokat tesz a művész zeneszerzői műhelyéről, a zenéje és a tánc kapcsolatáról, tanári működéséről, valamint az életmű és a történelem egyes találkozási pontjairól. A jól szerkesztett kötet tizennyolc tanulmánya az elmúlt másfél évtizedben keletkezett.

Kovács Ilona: Dohnányi Ernő új perspektívában. Gramofon Könyvek, Budapest, 2019. 400 o. ISBN 978-615-80474-9-4

A Takács Etel Pedagógiai Alapítvány nyelvézeti, irodalmi, pedagógiai tárgyú diszertációkat közreadó, 2015-ben indult sorozatában Toma Kornélia értekezése a 25. kötet. Kutatási témája a mai, főleg online kapcsolatokra és közösségi médiára épülő személyközi kommunikációban több mint figyelemre méltó. A szerző vallja az élő beszéd semmivel sem pótolható értékét és a retorikai felkészültség fontosságát. Az Y és Z generáció szövegalkotási képességét empirikusan vizsgáló kutatáshoz az évenkénti Kossuthszónokversenyen elhangzott beszédek szolgáltatók alapul. A versenyzők előre megadott témára alkottak expozét, különféle valódi és fiktív szituációkban. A szerző e beszédek szerkezetét, érvelését és stílusát vizsgálta. Számomra a kényszerekről és korlátokról szóló alfejezet különösen érdekes. Ebből is az ún. „külső érvek” rendszere: maxima, tekinthető, bizonyágtétel, statisztika, törvény – magamnak lefordítva: az interiorizált objektivációk. (A belső érvek a szónoktól, magából a beszédből származnak.) A kötet rádöbbent beszédkultúránk alakításának közös felelősségére, amelyről szinte elfeledkeztünk – pedig az iskolában mindenkinek megtanították, hogy az emberré válás alapja a beszéd...

Toma Kornélia: Mai fiatalok argumentációs kultúrája. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018. 284 o. ISBN 978-615-80351-8-7

Az idősebbek emlékeznek rá: a filmszínházakban – ahogy akkor hívták – a „nagyfilm” előtt a nyolcvanas évek végéig heti megjelenésű filmhíradót, esetleg még kisfilmet is vetítettek. Ez a moziüzemeltetési rendszer a két világháború közötti *Magyar Világhíradó* öröksége volt, amely ugyanazt a célt szolgált, mint a Kádár-korszakban: információközlés, tömegkommunikációs befolyásolás, közönségformálás, propaganda. Az 1914-től 1958-ig bemutatott heti filmhíradók az interneten szabadon elérhetők (<http://filmhiradokonline.hu>). Ezek közül Barkóczi a Magyar Film Iroda által 1931–1944 között készített tekercsekre fókuszál. Másfél évtizedes híradós gyakorlatát elemzi az intézményi háttér, a formai és tartalmi jegyek és a médiatörténeti beágyazottság szempontjából. A hírek – akkor is – szimbolikus jelentőséggel bírtak, a vizuális érvelés gyakran már a főcímeiben elkezdődött. A háború kitörésével, majd Magyarország hadba lépésével a műfaj esz-közrendszere és állambiztonsági vonatkozásai (cenzúra) módosultak. Mindezek történelmi, kommunikációelméleti és esztétikai összefüggéseit a szerző olvasmányosan nyomon követi. Nekünk csak olvasni és okulni kell.

Barkóczi Janka: Ezerszemű filmhíradó. Vizuális propaganda Magyarországon 1930–1944. MMA MMKI – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017. 138 o. ISBN 978-963-414-164-8

A történelem fordulópontjait hajlamosak vagyunk konkrét eseményekhez kötni: mohácsi csata, szatmári béke, világosi fegyverletétel, szarajevói merénylet és így tovább. Pedig a változás sokszor folyamatok eredménye. A történész feladata ilyenkor az összefüggések feltárása. Különösen olyan periódusokról, amelyekben – látszólag – alig változik valami, s mégis, mire a végére érünk, 180 fokot fordultunk. Az 1944–49 közötti fél évtized éppen ilyen, eddig jószerivel átmeneti korszaknak tekintették. A kötet változtat ezen a szemléleten, ráadásul a világháború utáni koalíciós éveket még nem vizsgálta szövegből, a parlament prizmjában keresztül tárgyalja. S mi lenne alkalmasabb a demokratikus átalakulásba vetett hit és az évszázados köztársasági eszme uralomra jutása, illetve az előbb ezt csak akadályozó, aztán korlátozó, végül teljesen felszámoló sztálini szovjetizálás küzdelmének megjelenítésére, mint a politikai csatározások közvélemény számára legszembevetőbb terepe, a parlament. Ennek keretében és tekintélyére hivatkozva szálamízták le a pártokat, internálták a képviselőket, manipulálták a választásokat. A „tisztelet Ház” most felül- és alulnézetben egyaránt megtekinthető.

Palasik Mária: Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949). Országgyűlési Hivatala, Budapest, 2017. 464 o. ISBN 978-615-5674-16-7

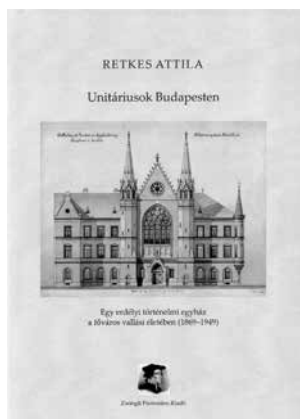
A jó téma kiforrja magát. Igazolja ezt Fejős Zoltán, aki az eredetileg a *Fejezetek Cigánd történetéből* c. 2014-es kötetben megjelent tanulmányát fejlesztette tovább. A tengerentúli migráció általános problematikája eddig is számos szerzőt megihletett (Bába Szilvia, Frank Tibor, Puskás Julianna, Szántó Miklós stb.), most azonban kifejezetten mikrotörténelmi nézőpont dominál: a szerző egyetlen falut vizsgált. Ehhez helyszíni kutatások, családi interjúk, iratok, fényképek, református egyházi anyakönyvek nyújtottak segítséget. Mindezt kiegészítették az Egyesült Államokban fellelhető adatok: Staten Island-i magyar református egyházi és bevándorlási hivatali források, hajózási utaslisták, helyi lapok. 1895–1936 között 546 cigándi bevándorló lépett partra, de a személyek száma ténylegesen kevesebb, mert közben többen haza- és visszautaztak. A kötetből kiderül kik voltak ők, mikor érkeztek, hol telepedtek le, hogyan éltek, mivel foglalkoztak. A leghíresebb közülük alighanem Gutmann Dezső, aki David Gould néven vált jó nevű hollywoodi filmgyári (MGM) táncigazgatóvá. A kötet kuriózuma az 1920-ban hazatért Kő Csáki József verses önélet-rajzának közreadása.

Fejős Zoltán: „Mert abban az időben lehetett vándorolni” A cigándi amerikasok emlékezete. Cigánd Város Önkormányzata, 2017. 336 o. ISBN 978-963-12-9311-1

Jelvényyszerző túramozgalmat indított Szádeczky-Kardoss Géza. Szakirodalmi kutatás és személyes terepbejárás alapján felmérte a hazai várakat és mindezt tájegységenkénti kötetekben adja közre. Ezek között – számunkra öröndetes módon – megjelent a Zempléni-hegység is. Tekintsünk el attól, hogy a címben a névelő fölösleges, és fordítsuk figyelmünket a belvíre. A kiadvány szöveges leírásokat, felmérési vázlatokat, térképrészleteket és fotókat tartalmaz. Az építmények megközelítési lehetőségeit egyrészt GPS-koordináták, másrészt a Zempléni-hegység északi és déli turistatérképek K–Ny, E–D mezőinek megadásával közli. A szerző 18 település 27 várát mutatja be abc-sorrendben, Abaújvártól Telkibányáig, közte két általa felfedezett: a kovácsvágási Jakab- és a sárospataki Harda-várat. Szerepel öt további objektum, mint „a korábbi irodalomban várként leírt peremek, kősorok és sánccok”, valamint tíz egyéb lelőhely, mint „lehetőséges várhelyek és várakra utaló helynevek”. A kötet végén igazolólapokat és Kék-túra bélyegző helyeket találunk, amelyek segítségével a túrázók elismerő jelvényben részesülhetnek. A munka szenvedélyes szakmaszeretetet és hozzáértést sugall. Csak így érdemes hozzáfogni.

Szádeczky-Kardoss Géza: Várak a Zemplénben. Szerzői magánkiadás, Budapest, 2018. 110 o. ISBN 978-615-00-0306-1

„Mi az, kedves tiszteletes úr, maga közben unitárius lett? – A pataki diákanekdota szerint e szavakkal nógatta Szabó Ernő zenetanár a teológust, aki a kollokviumon már harmadszor futott neki az „Atya, Fiú, Szentlélek...” kezdetű éneknek a harmóniumon, de az első két akkordnál nem jutott tovább. Míg az anekdota a református és unitárius vallás leglényegesebb különbségére tapint rá, Retkes Attila monográfiája éppen az együttműködést bizonyítja: a fővárosi unitárius gyülekezet első nyolc évtizedének történetét a Debreceni Református Hittudományi Egyetem fogadta el doktori értekezésésként. Nyugodtan mondhatjuk: erre minden alapja megvolt. A könyvet úttörő jelentőségű alap kutatások, gazdag forrásbázis, gördülékeny fogalmazásmód jellemzi. A történelmi áttekintést az egyházi vezetők pályaképei és az unitárius vallással hitbeli vagy más alapon kapcsolatba került közismert személyiségek (Jókai Mór, Batthyány Ilona, Bartók Béla) bemutatása színesíti. A szerző feldolgozta az első templom és az Unitárius Misszióház építéstörténetét, nemkülönben a 20. század első felében Budapesten működő egyháztársadalmi szervezetek történetét is.

Retkes Attila: Unitáriusok Budapesten. Egy erdélyi történelmi egyház a főváros vallási életében (1869–1949). Zwingli Protestáns Kiadó, Budapest, 2019. 358 o. ISBN 978-615-81264-0-3

Oroszország lelkiülete örök talány. A történelem során sokan próbálták megérteni. Legkevésbé azoknak sikerült, akik megtámadták. Az orosz öntudatnak sajátos szervező ereje van, amely nem politikai formációkra támaszkodik, hanem a néplélek vallási és szakrális alapjaira. Ezért örvend feltétlen tiszteletnek a mindenkori hatalom, legyen az cári, sztálini vagy putyini. A cseh szerző érdeme a jelenség alapjait képező hagyományrendszer pontos feltérképezése a Fekete-tenger partvidéki ókori kultúráktól Szovjet–Oroszországig. A kötet az egyes korokat, jelenségeket megidéző képekre és ezekhez kapcsolódó, történetileg lineárisan építkező fejezetekre tagolódik. A szerző szerint az orosz lelkiség (és a mai nagypolitika) megértéséhez öt központi alap gondolat társul, amelyeket látni kell: az autokrácia, az ortodox kereszténység, a nacionalizmus/népiség, a megkésett és rendszertelen kulturális fejlődés, végül a pravoszláv romantika. Ezek a tényezők áthatnak minden korszakot s együttesen határozták meg az orosz állam törekvéseit. A könyv érdeme a tisztán politikai ügynek látszó jelenségek ilyen háttérének feltárása.

Martin C. Putna: Képek az orosz vallásosság kultúrtörténetéből. Fordította: Cseh Zoltán. Kalligram Kiadó, Pozsony – Kalligram Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2017. 440 o. ISBN 978-80-8101-958-6

PETŐFI Sándor

A nép nevében

Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; ugy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga.
Jogot tehát, emberjogot a népnek!
Mert jogtalanság a legrútabb bélyeg
Isten teremtményén, s ki rásüti:
Isten kezét el nem kerülheti.

S miért vagytok ti kiváltságosok?
Miért a jog csupán tinálatok?
Apáitok megszerzék a hazát,
De rája a nép-izzadás csorog.
Mit ér, csak ekkép szólni: itt a bánya!
Kéz is kell még, mely a földet kihányja,
Amíg föltűnik az arany ere...
S e kéznek nincsen semmi érdeme?

S ti, kik valljátok olyan gőgösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdezem! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségetek.
Mikor emeltek már emlékszóbot
A sok hős lábna, mely ott úgy futott?

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot,
S a hon nevében egyszersmind, amely
Eldől, ha nem nyer új védoszlopot.
Az alkotmány rózsája a tiétek,
Töviseit a nép közé vetétek;
Ide a rózsza néhány levelét
S vegyétek vissza a tövis felét!

Még kér a nép, most adjatok neki;
Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz... ugy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

Pest, 1847. [március]

*Rovatunk a szépirodalom mindenkori helyzetértékelő és programadó felelősségére fókuszál,
történelmi idők példáiival.*

Dr. Otto v. Habsburg
Le Président
Hindenburgstraße 15
D-82343 Pöcking
Tel. +49-81 57-7015
Fax +49-81 57-7087
E-Mail: habsburg@habsburg.de

Kedves Dr. Bolvári-Takács Főszerkesztő!

Melegen köszönöm barátságuk és szolidaritásuk számos jelét kilencvenedik születésnapom alkalmából. Ha elérjük ezt a magas kort, sok ok van arra, hogy hálásak legyünk.

En mindenek előtt Istennek mondok köszönetet. Igaz, az én idöm viharos volt, volt sok elveszett csata, de a végén mégis szebb időket várhatunk. A zsarnokok, akik ellen harcolhattam, nagyobbára már nincsenek itt ezen a földön. Számos honfitársam visszanyerte a szabadságot és hazáját. Barátok, akikkel az ávek folyamán találkoztam, mint a Balti népek és a Macedónok, újra élnek a saját földjükön. Azok, akikért még tovább kell működünk, még nem érték el a céljukat, de van szép kilátásuk sikerre.

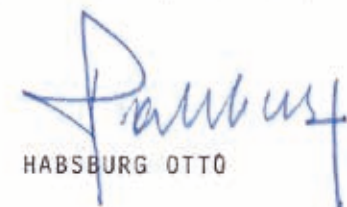
Európa sokat haladt, ami biztosítja a jövőjét. Lesz földrész a szabadságban, ezzel haza polgárai számára.

Mint keresztényeknek nincs jogunk pesszimistának lenni, mivel ott van az Úr ígérete, hogy a pokol sohase fogja legyőzni Egyházát.

Végül sok utódom van, akikre számíthatok.

Főleg boldog vagyok, hogy azokat a feladatokat, melyek kel itt foglalkoztam, a jövőben az eljövendő nemzedékek is tovább elfogadják. Itt leányomról, Walburgáról, legyen szó, aki mint a Nemzetközi Paneurópai Unió főtitkára tovább működik közös célja inkért. Fiam Károly erőlyesen harcol a népek önrendelkezési jogáért az UNPO keretében. Végül fiam György mint magyar Nagykövet működik az Európai Unióban a magyar tagság érdekében.

Igy tehát minden barátomnak mondhatom: legyetek bizalommal a jövőben! Az életnek van magasztos értelme még a legnagyobb viharok közepette is, hacsak hűségesek maradunk Istenhez, népünkhöz és Európához, annak a történelem által nekünk hagyott gyönyörű kulturájával.

HABSBURG OTTO

Pöcking, 2002. november há.